

ISSN 2148-2527

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
HARPUT UYGULAMA ve ARAŞTIRMA MERKEZİ

HARPUT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Harput Studies

Eylül / September 2020

Cilt/Volume : 7

Sayı/Issue: 14

ELAZIĞ
2020

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
HARPUT UYGULAMA ve ARAŞTIRMA MERKEZİ

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
HARPUT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (FÜHAD)

JOURNAL OF HARPUT STUDIES

Türkçe ve İngilizce yayımlanan uluslararası hakemli sosyal bilimler dergisidir. Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanır.

International peer-reviewed journal of social sciences published in Turkish and English. It is published as two issues a year, in March and September.

Cilt/Volume: 7 Sayı/Issue: 14 Eylül/September 2020

ISSN: 2148-2527

Harpur Araştırmaları Dergisi, Research Bible, OpenAire, Google Scholar, Road, DRJI (Directory of Research Journal Indexing), Scientific Indexing Services (SIS), Journal TOCs, ASOS Index, Sobiad, DergiPark ve İSAM tarafından indekslenmektedir.

Sahibi/Owner

Prof. Dr. Fahrettin GÖKTAŞ
Fırat Üniversitesi Rektörü

Editörler/Editors

Prof. Dr. Enver ÇAKAR
Doç. Dr. Kürşat ÇELİK

Yayın Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. Hasan ŞENER
Prof. Dr. Burcu ÖZCAN
Doç. Dr. Asef ORUCOV
Prof. Dr. Bahir SELÇUK
Prof. Dr. Murat SUNKAR
Prof. Dr. Akimova ELNERA
Doç. Dr. Zhanat IDRISHEVA
Prof. Dr. Cornel SIGMIREAN
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Prof. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ
Doç. Dr. Venera ANARBЕКOVA

Redaktörler/Redactors

Arş. Gör. Bedirhan ÜNLÜ (Türkçe)
Dr. Öğr. Üyesi H. Gökçe DEMİREL (İngilizce)

Yazışma Adresi/Correspondence Address

Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Elazığ
e-posta: harputumdergi@gmail.com **Tel:** (0424) 2370000/3839-4197

Baskı/Printed By

Fırat Üniversitesi Basımevi-Elazığ

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi,
uluslararası hakemli bir dergidir. Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanır. Yayımlanma dili Türkçe ve İngilizcedir. Her hakkı saklıdır. Makale son kabul tarihleri: Mart ayı için **Ocak** ayı sonu, Eylül ayı için ise **Temmuz** ayı sonudur. Makaleler, **intihal.net** intihal programından olumlu rapor alındıktan sonra yayımlanır. Dergimizin yayım kurallarına göre hazırlanmamış makaleler kabul edilmez. Yazıların her türlü hukuki ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Makalelere PDF formatında Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin Web sayfasından ulaşılabilir. Ancak kaynak gösterilmeksizin kullanılamaz.

Danışma ve Hakem Kurulu/Advisory&Referees Board

Prof. Dr. Abdullah İLGAZİ	Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulvahap ÖZCAN	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülhalik BAKIR	Bilecik Şeyh Edebali Ün.
Prof. Dr. Adem BAŞIBÜYÜK	Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKSİN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BURAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ	Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet YATKIN	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Akimova ELNERA	Azerbaycan Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Ali DERAN	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ÖZÇAĞLAR	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YILDIRIM	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Aydın ÇELİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Bahir SELÇUK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Beyhan KESİK	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Burcu ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Cornel SIGMIREAN	Petru Maior Üniversitesi
Prof. Dr. Çetin SEMERCİ	Bartın Üniversitesi
Prof. Dr. Emir ERDEN	Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan ALKAYA	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Erdal AÇIKSES	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ergün LAFLI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Füsün KARA	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza ATEŞ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan YÜKSEL	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İlknur ÖNER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İrfan ALBAYRAK	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. İskender OYMAK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail AYTAÇ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan ARINÇ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan PEKER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Levent GÖKDEMİR	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Lütfi Gürkan GÖKÇEK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ün.
Prof. Dr. Lütfi ÖZAV	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. M. Taner ŞENGÜN	Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Mahmut TEKİN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÇEVİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Zeydin YILDIZ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Murat SUNKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÇELİKTEN	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TURAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin ALGAN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan KILIÇ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan YAZICI	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer AYTAÇ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Rahmi DOĞANAY	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Recep YILDIRIM	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Saadettin TONBUL	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Şener DEMİREL	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Şenol ÇELİK	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR	Amasya Üniversitesi
Prof. Dr. Tarık ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut YİĞİT	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur YAVUZ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Y. Cemalettin ÇOPUROĞLU	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki BOYRAZ	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Asef ORUCOV	Azerbaycan Bilimler Akademisi
Doç. Dr. Erkan Turan DEMİREL	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Esmâ Ülkü KAYA	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan ŞENER	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Kürşat ÇELİK	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Sabri KARADOĞAN	Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Taner YILDIRIM	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Ünal TAŞKIN	Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Venera ANARBEKOVA	Celal-Abad Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Zhanat IDRISHEVA	Doğu Kazakistan Devlet Ün.

Bu Sayının Hakemleri/Referees For This Issue

Prof. Dr. Yaşar BAŞ
Bingöl Üniversitesi

Prof. Dr. Enver ÇAKAR
Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Hamza ALTIN
Bingöl Üniversitesi

Prof. Dr. Ünsal YALÇIN
Ruhr Üniversitat

Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK
Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Akın AKYOL
Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Belma KEKLİK
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ
Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK
Fırat Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Alaaddin Selçuk KÖYLÜOĞLU
Selçuk Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Enver ÇAKAR

16. Yüzyılda Muşar Nahiyesi (**Araştırma Makalesi**)
The Mushar District in The 16th Century (Research Article)..... 1

Mehmet Salih ERPOLAT

16. Yüzyılda Hersini Nahiyesinde Kişi Adları (**Araştırma Makalesi**)
Names of People In Hersini County In The 16th Century
(Research Article)..... 37

Ümit GÜDER, A. ÖZDEMİR, Ayşe ÖZDEMİR, Tolga ÖZAK

- Elazığ Müzesi'nden Urartu Dönemi Elazığ Kemerinin XRF
Yöntemiyle Kimyasal Analizi (**Araştırma Makalesi**)
p-XRF Analysis on the Fragments of the Urartian Period Elazığ Belt
from the Elazığ Museum (Research Article)..... 85

Kürşat ÇELİK

- Harputlu Bir Âyan: Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi (**Araştırma**
Makalesi)
A Noble in Harput: Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi (Research Article) 95

Özcan DEMİR, Eray Ekin SEZGİN

- Elazığ İlinin Sağlık Turizmi Açısından SWOT Analizi İle
Değerlendirilmesi (**Araştırma Makalesi**)
Evaluation Of Elazig Province In Terms Of Health Tourism With Swot
Analysis (Research Article)..... 111

Yayım İlkeleri ve Makale Yazım Kuralları

- Publication Principles And Article Writing Rules.....* 131

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)
Cilt: 7, Sayı: 14, Eylül 2020, s. 1-36, ISSN: 2148-2527

Journal of Harput Studies, Vol. 7, Issue 14, September 2020, pp. 1-36

Araştırma Makalesi/Research Article

16. YÜZYILDA MUŞAR NAHİYESİ

The Mushar District in the 16th Century

Enver ÇAKAR*

Geliş/Received: 23.09.2020

Kabul/Accepted: 30.09.2020

Öz

Muşar, Fırat Nehri kıyısında yer alan ve Ortaçağlarda Muşar ve Masara adlarıyla bilinen bir kaledir. Bu kaleden adını alan Muşar Nahiyesi 16. yüzyılda Malatya Sancağı'na bağlıydı. Nahiyeyi oluşturan köylerden Ataf'ta kelek, Rabat'ta ise gemi işletmesi vardı. Fırat'ın iki yakası arasındaki nehir taşımacılığı da bu köylerdeki gemi ve kelekler vasıtasıyla yapılmaktaydı. Dolayısıyla Muşar, Malatya'dan Harput ve Keban'a, oralardan da Diyarbakır ve Erzincan'a ulaşan yolların bağlantı noktaları üzerinde yer alıyordu. Nahiyeye adını veren kale ise nehrin her iki yakası arasındaki geçişleri denetleyen önemli bir garnizon görevini üstlenmişti.

Muşar Nahiyesi'nde 1530'da 15 köy ve 23 mezra, 1560'ta ise 16 köy ve 25 mezra bulunmaktaydı. Köylerin en önemli geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktı. Köy ve mezralardan sağlanan vergi gelirlerinin yarısı 1530'da malikâne adıyla vakıf ve mülklere, diğer yarısı da divanı adıyla has veya tumar olarak tevcih edilmişti. Yine rüsum-ı örfiyesi de devlet veya temsilcileri tarafından toplanıyordu. Fakat 1560'ta çoğu malikâne hisselerine de devlet adına el konulmuştur.

Muşar Nahiyesi köyleri nüfus yoğunluğu bakımından farklılıklar gösteriyordu. Boyahane, gemi ve kelek gibi işletmelere sahip olan köyler ile zaviyesi olan köyler nüfus bakımından kalabalık olan yerleşmelerdi. Bu açıdan Ataf, Berete, Rabat ve Şeyh Hasanlu köyleri diğer köylere nazaran daha fazla gelişmişti.

Bu çalışmada Malatya Sancağı tahrir defterleri ışığında Muşar Nahiyesi'nin idarî yapısı, köylerinin nüfusu ve ekonomik kaynakları ile vakıf ve mülkleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Muşar, Malatya, Baskil, Elazığ, nahiyeye*

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, ecakar@firat.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0002-2601-2013>

Abstract

Mushar known as Mişar and Masara in the Middle Ages is a castle located on the banks of the Euphrates River. The district (nahiya) of Mushar, named after this castle, was bound to the Sanjaq of Malatya in the 16th century. There was a boat (kelek) in Ataf, one of the villages that made up the district, and a ship management in Rabat. River transportation between the two sides of the Euphrates was also carried out by the ships and boats (kelks) in these villages. Therefore, Mushar was located on the connection points of the roads from Malatya to Harput and Keban, and from there to Diyarbakır and Erzincan. The castle, which gave its name to the district, was an important garrison controlling the passages between both sides of the river.

There were 15 villages and 23 hamlets in 1530 and 16 villages and 25 hamlets in 1560 in Mushar district. The most important livelihood of the villages was agriculture and animal husbandry. Half of the tax revenues obtained from villages and hamlets were assigned to foundations and properties as malikâne in 1530, and the other half as private or timar with the name of divani. Again, the rüsûm-ı örfiye was collected by the state or its representatives. However, in 1560 most of the malikâne shares were also seized on behalf of the state.

The villages of Mushar district differed in terms of population density. Villages with businesses such as dyehouse, ship and scaffolding, and villages with lodges were settlements that were crowded in terms of population. In this respect, Ataf, Berete, Rabat and Şeyh Hasanlu villages were more developed than other villages.

In this study, the administrative structure of Mushar District, population and economic resources of the villages, foundations and properties were examined in the light of the sanjaq of Malatya tahrir registers.

Keywords: *Mushar, Malatya, Baskil, Elazığ, district*

Giriş

Ortaçağda adından daha ziyade “Mişar¹” ve “Masara²” olarak bahsedilen ve bugün Elazığ’ın Baskil ilçesi sınırları içinde yer alan Muşar Kalesi,

¹ El-Hamevî, Mişâr’ı Fırat Nehri’ne yakın bir kale olarak tarif etmekte ve kelime manasının da “ahşap kesen alet” olduğunu ifade etmektedir (bkz. Yakut bin Abdullah el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Büldân*, c. 5, Beyrut, 1977, s. 210). Şemseddin Sami de mişâr kelimesinin Arapça olduğunu ve “destere, bıçkı” anlamında kullanıldığını belirtmektedir (bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 1416).

² Abû’l-Farac, Masara’yı Briha Dağı’nda bir kale olarak tarif etmektedir. Ayrıca Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev vefat edince yerine oğlu İzzüddin Keykavüs’ün hükümdar olduğunu ve kardeşi Alaeddin Keykubad’ı yakalatarak Mar Ahron Manastırı’nın altındaki Masara Kalesi’ne kapadığını, daha sonra İzzüddin Keykavüs’ün 1219’da vefatı üzerine de hapisten çıkartılarak hükümdarlığa geçirildiğini belirtmektedir. Bkz. Gregory Abû’l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû’l-Farac Tarihi*, c. II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK yayınları, Ankara, 1987, s. 491, 504-505.

Fırat vadisinin çok önemli bir noktasında, vadinin hem yukarı bölgesini hem de aşağı akış yönünü görebilecek stratejik bir bölgede ve sırtı Abdulvahap Dağı'na dayalı olarak inşa edilmiştir³.

Bu kaleden adını alan ve çalışmanın konusunu oluşturan Muşar Nahiyesi⁴ ise, 1516'da Yavuz Sultan Selim'in Suriye ve Mısır Seferi sırasında, Malatya ile birlikte Osmanlı hâkimiyetine geçmiş⁵ ve Malatya Sancağı'nın sınırları içinde yer almıştır. Bundan dolayı çalışmanın temel kaynaklarını da Malatya Tahrir Defterleri oluşturmaktadır.

Osmanlı idaresine geçtikten sonra Muşar'ı da kapsayan Malatya'daki ilk nüfus ve arazi sayımı⁶ 1519 yılında tamamlanmıştır. Sayım neticelerinin yer aldığı "mufassal" defteri günümüze ulaşmamıştır. Fakat T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda (BOA) bu sayımın icmalini ihtiva eden iki ayrı defteri bulunmaktadır ki, bu defterler anılan arşivde Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi'nde (MAD) 3332 ve 15450 numaralarla kayıtlıdır. Ersin Gülsoy tarafından yayımlanmış olan bu defterlerde⁷, Muşar Nahiyesi'ne ait özet bilgiler de yer almaktadır⁸.

³ Orhan Tuğrulca, <https://malatyahaber.com/haber/musar-kalesi/>, erişim: 20.08.2020

⁴ Sözlükte "taraf, cihet, yöre, kenar, bölge" anlamlarına gelen nahiyeye kelimesi Osmanlı idarî sistemi içinde bazen bir yönetim ünitesini ve bölgeyi, bazen de coğrafi bakımdan küçük veya büyük bir çevreyi, yöreyi ve hatta semti ifade eder. Tanzimat'tan sonra daha çok kazadan küçük idarî birimler için kullanılmıştır. Nahiyeye konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Şahin, "Nahiye", *DİA*, c. 32, İstanbul, 2006, s. 306-307.

⁵ Malatya'nın Osmanlı hâkimiyetine alınışı ve ilk idari taksimatı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Gökür Göğebakan, *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)*, Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, Malatya, 2002, s. 37-40, 46-47.

⁶ Osmanlı Devleti'nde yeni fethedilen yerlerde gelir kaynaklarını tespit etmek amacıyla genel sayımlar yapılırdı. Bu sayımlar çerçevesinde, vergi verebilecek nüfus, ekilebilir araziler, ziraî mahsuller, sahip olunan hayvan miktarları, boyahane, değirmen, iskele vb. gelir getiren bütün unsurlar tespit edilerek defterlere kaydedilirdi. "Mufassal" denilen bu ayrıntılı defterlerden başka, vergi gelirlerinin ne şekilde taksim ve tevzi edildiğini gösteren "icmal" (özet) defterler ile vakıf ve mülklerin gelir kaynaklarını gösteren ayrı defterler de hazırlanırdı ki, bütün bu defterlere genel manada "Tahrir Defteri" denirdi. Osmanlı Devleti'nde tahrir geleneği ve tahrir defterleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Öz, "Tahrir", *DİA*, c. 39, İstanbul, 2010, s. 425-429; Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *Vakıflar Dergisi*, 22, Ankara, 1991, s. 429-439; Halil İnalçık, *Hicrî 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, TTK, Ankara, 1987; Feridun M. Emecen, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Tahrir Defterleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri, 28-29 Mayıs 1990: Bildiriler*, İstanbul, 1991, s. 149-155; H. W. Lowry, *Studies in Defterology: Ottoman Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, İstanbul, 1992; Fatma Acun, "Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1, İstanbul, 2000, s. 319-332.

⁷ Ersin Gülsoy, *Malatya Divriği ve Darende Sancakları'nın İlk Tahriri (1519)*, Fenomen Yayıncılık, 2009.

⁸ Bkz. BOA, MAD 3332, s. 10, 12; BOA, MAD 15450, s. 21-22.

Malatya'nın ikinci tahriri 1530 yılında tamamlanmıştır. Bu tarihte yapılan tahrir ait verileri içeren mufassal defteri adı geçen arşivde Tahrir Defterleri Tasnifi'nde (TD) 408 numara ile kayıtlıdır. Bu defterde herhangi bir tarih bulunmamakla birlikte, veriler 937 tarihli icmal ve evkaf defterleriyle bire bir örtüşmektedir⁹. Bahsedilen her iki defter de yine aynı arşivde ve Tahrir Defterleri Tasnifi'nde 156 ve 163 numaralarla kayıtlıdır. Bunlardan 156 numaralı defter evkaf defteri, 163 numaralı olanı ise tımar sahiplerini gösteren bir icmal defterdir. Mufassal defterde Muşar Nahiyesi'ne ait veriler 203-218. varaklar arasında yer almaktadır. Bu dönemin tahrir sonuçlarını yansıtan bir muhasebe defteri (TD 387) de arşiv idaresince dizin ve tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır¹⁰. Muşar Nahiyesi bu defterin 905-906. sayfalarında yer almaktadır.

Malatya Sancağı'nda 1548 yılı başlarında (20 Zilhicce 954) tamamlanan bir tahririn yapıldığı da anlaşılmaktadır. Bu tahrir verilerini içeren mufassal defteri bulunmamakla birlikte, Osmanlı Arşivi'nde Tahrir Defterleri Tasnifi'nde 257 numarada kayıtlı bir icmal defteri vardır. Bu defterde Muşar Nahiyesi köy ve mezralarının vergi gelirleri de özet olarak yer almaktadır¹¹.

Bu tarihten sonra, H. 966 (1559-1560) yılında Malatya ile birlikte Muşar Nahiyesi'nin de dördüncü kez genel tahriri yapılmıştır. Tahrir verilerinin kaydedildiği mufassal defteri Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde (TK) 136 numarayla kayıtlı bulunmaktadır. Bu defterde Muşar Nahiyesi'ne ait veriler 59-66. varaklar arasında yer almaktadır¹². Bu tarihte yapılan tahririn sonuçlarını içeren aynı arşivde bir icmal defterinin (TK 307) yanı sıra Osmanlı Arşivi'nde (BOA) 323 numarayla kayıtlı bir evkaf ve emlak defteri ile 324 numarayla kayıtlı padişah haslarını gösteren başka bir icmal defteri daha vardır.

Malatya Sancağı'nın bundan sonraki dönemlere ait verilerini içeren başka tahrir defteri mevcut değildir. Dolayısıyla 16. yüzyıla ait veriler 1560

⁹ Malatya üzerine kıymetli bir çalışma yapış olan Göknur Göğebakan da defterin tarihini 1530 olarak tespit etmiştir. Bkz. Göğebakan, *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)*, s. XX.

¹⁰ Bu defterde hangi tarihte hazırlandığına dair bir kayıt yoktur. Arşiv idaresince dizin ve tıpkıbasım olarak yayımlanmış ve 1530 olarak tarihlendirilmiştir (bkz. *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530), II, Dizin ve Tıpkı Basım*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997). Fakat Göğebakan defterdeki bir hükümden hareketle, TD 387'yi 926 (1519-20) olarak tarihlendirmiştir (bkz. *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası*, s. XIX).

¹¹ Bkz. BOA, TD 257, s. 12-13.

¹² Bu defter, yeni Türk alfabesine çevrilerek yayımlanmıştır. Bkz. Refet Yinanç, Mesut Elibüyük, *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)*, Ankara, 1983.

yılı ile sonlanmaktadır. Fakat Memlûkler'den alınan sancaklarda 1570, 1584 ve 1590'lı yıllarda da genel tahrirlerin yapıldığı bilinmektedir¹³. Dolayısıyla Malatya'nın bu tahrirler dışında tutulmuş olması pek mümkün olamayacağına göre, bu dönemlere ait defterlerin günümüze ulaşmadığı söylenebilir.

16. yüzyılda Muşar Nahiyesi'nin coğrafi sınırları, kuzeyden, batıdan ve kısmen güneyden Fırat Nehri ile kesilirken, kuzeydoğuda Çemişgezek Sancağı'na, doğuda Harput Sancağı'na, güneyde ise Malatya Kazası'nın Kömri (Gömü) Nahiyesi'ne dayanıyordu¹⁴. Nahiyeyi oluşturan toprakların mühim bir kısmı bugün Elazığ'ın Baskil ilçesinin, kuzeyinde yer alan kısmı ise Keban ilçesinin sınırları içinde yer almaktadır.

1. İdari Yapı

Muşar Nahiyesi'nin 1530 yılında toplam 15 köyü ve 23 mezrası, 1560 yılında da 16 köyü ve 25 mezrası bulunmaktaydı. Rabat¹⁵ Köyü, bir nevi nahiyenin merkezi gibiydi. Burada kalenin¹⁶ yanı sıra bir boyahane ve iskenlenin de bulunması, Rabat'ı diğer yerleşim yerlerine nazaran avantajlı konuma getirmiştir.

Muşar Nahiyesi'nin Malatya Sancağı'na bağlı olması da oldukça dikkat çekmektedir. Çünkü bu coğrafi bölge Fırat Nehri ile kesildiği için Malatya arazisi ile karasal bağlantıya sahip değildir. Buna karşın, Harput Sancağı arazisi ile bağlantısını tamamen kesecek coğrafi bir engel (dağ, vadi ve nehir gibi) de yoktur. Öyle ise neden böyle bir idari yapı uygulandığı hususu sorgulanmaya muhtaçtır. Her şeyden önce, Osmanlı öncesinde nahiyeyi

¹³ Halep, Hama, Humus, Şam ve Trablusşam tahrirleri için bkz. Mehmet Mehdi İlhan, "The Ottoman Archives and Their Importance For Historical Studies: With Special Reference to Arab Provinces", *Belleten*, LV/213, Ankara, 1991, s. 433-438.

¹⁴ Bkz. Yinanç, Elibüyük, *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri*, s. XV'de yer alan Malatya Sancağı İdari Bölünüş Haritası; Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, TTK yayınları, Ankara, 1998, s. 36'da yer alan Harput Sancağı Haritası.

¹⁵ Aslı "Ribât" olup, yöresel olarak "Rabat" şeklinde telaffuz olunmaktadır. Bunlar, Ortaçağ İslam Dünyasında sahillerde veya kara sınırlarında savunma hattı oluşturacak şekilde inşa edildikleri gibi, İslamlaşmanın sağlanmasından sonraki dönemlerde kervanların yol güvenliğini ve konaklama ihtiyaçlarını sağlayan birer kervansaray olarak da kullanılmışlardır (İsmail Yiğit, "Ribât", *DİA*, c. 35, İstanbul, 2008, s. 76-79). Fakat Tuncer Baykara farklı bir yaklaşım ortaya koyarak ribatın, hudut, uç karakolu ve yol güvenlik kapısı gibi anlamlar içerdiğini, rabatın ise, aynı imla ile yazılmasına rağmen karakolla veya güvenlikle değil, Ortaçağ şehriyle ilgili bir kavramdan çıktığını belirtmektedir. Bkz. T. Baykara, *Ribât ve Rabât*, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı, Marmara Üniversitesi Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1995, s. 127. Yukarı Fırat Havzası'ndaki Rabat Kaleleri hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Korkmaz Şen, "The Rabat Castles-Upper Euphrates Basin as a Sample", *Düşünce ve Edebiyat Tarih Araştırmaları*, Hiperyayın, İstanbul, 2019, s. 312-333.

¹⁶ Muşar Kalesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Korkmaz Şen, Mustafa Balaban, "Baskil İlçesi'nin Tarihi Kaleleri", *Her Yönüyle Baskil*, c. 1, Elazığ, 2020, s. 51-56.

oluşturan arazinin, Malatya ile birlikte Memlük idaresinde, buna karşın doğusunda kalan arazilerin ise önce Akkoyunlu, sonrasında ise Safevi devletinin idaresinde olması, doğal olarak bu şekilde bir bölünmeyi zorunlu kılmıştır. Belli ki Memlükler Muşar Kalesi'ne sahip olmak suretiyle Fırat Nehri'nin her iki yakasını kontrolleri altında tutmaya çalışmışlardır. Ayrıca, coğrafi yakınlık da önemlidir. Nitekim burada bulunan köyler halkı, bugün olduğu gibi, bütün ekonomik faaliyetlerini Malatya'da icra ediyorlardı. Yine ulaşım imkânının daha kolay olması sebebiyle, Malatya adli ve idari bakımlardan bölge halkı için Harput'a nazaran daha avantajlı bir konumdaydı. Öte yandan nüfus yapısı bakımından da Harput ile Malatya'nın sınırı Muşar'da kesiliyordu. Çünkü Harput'un batısında bulunan ve bugün Elazığ'ın Baskil ilçe topraklarının önemli bir kısmını oluşturan alanda (Hersini Nahiyesi) Cihanbeyli olarak da adlandırılan Herdi, Zeyve ve Parçikan aşiretleri yaşıyordu ve bunlar idari olarak Harput Sancağı'na bağlıydı¹⁷.

Tablo-1: Muşar Nahiyesi'nin Köy ve Mezraları (1530-1560)¹⁸

	Köyler		Mezralar	
	1530	1560	1530	1560
1	Ataf	Ataf	Bahrili	Bahri
2	Bal Hasan	Berete	Baş Viran	Bal Hasan
3	Berete	Dirican	Bertek	Baş Viran
4	Dirican	Engüzek	Cemaleddin	Bertek
5	Engüzek	Horik	Çırtlık	Birmülk
6	Horik	Husiye	Gökdin	Cemaleddin
7	Husiye	Kâfir Viranı	İn Pınarı	Çırtlık
8	Mağruni	Mağruni	Kâfir Viranı	Gökdin
9	Mektefi	Mektefi	Kalyesi	İn Pınarı
10	Öyük	Öyük	Kara Ağaç	Kalyesi
11	Rabat	Perzelü	Kayacuk	Kanuk
12	Söğdin	Rabat-1 Muşar	Kuyucak-1 Sufla	Kara Ağaç

¹⁷ Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 85-87. Bu aşiretler hakkında bilgi için ayrıca bkz. Enver Çakar, "Osmanlı Döneminde Harput'ta Kırsal Yerleşme: Baskil Örneği", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ 23-25 Mayıs 2013, Bildiriler*, Elazığ, 2013, s. 111-118.

¹⁸ BOA, TD 408, s. 203-218; TK 136, vrk. 59-66.

13	Şeyh Hasanlu	Söğdin	Kuyucak-ı Ulya	Kayacık
14	Tabkırar	Şeyh Hasanlu	Masruni	Kuyucak-ı Sufla
15	Zırkı	Tabkırar	Melte	Kuyucak-ı Ulya
16		Zırkı	Merdesi	Masruni
17			Norşun	Malte
18			Örik	Merdesi
19			Perzelü ¹⁹	Norşin
20			Salkin	Örik
21			Tay Hatun	Salkin
22			Veledi	Tay Hatun
23			Vengök	Tayi
24				Veledi
25				Vengök

Muşar Nahiyesi'ni oluşturan köylerden Tabkırar (Topkıran) ve Zırkı (Gökbelen) bugün Elazığ'ın Keban ilçe sınırları içinde yer alırken²⁰, Ataf (Kumlutarla), Bal Hasan (Mal Hasan/İmikuşağı), Berete (Bozoğlak), Horik (Dallica Mezrası) Öyük (Hüyükköy), Rabat²¹ (Suyatağı-Kale), Söğdin (Sıg-din Mezrası) ve Şeyh Hasanlu (Tabanbükü) adlı yerleşmeler Elazığ'ın Baskil ilçesi, Dirican köyleri de çoğunlukla Malatya'nın Arguvan ilçesi sınırları içinde yer almaktadır.

Karakaya Barajı'nın yapımından sonra Fırat Nehri kıyısında bulunan bu köylerin bir kısmı su altında kaldıkları için, eski adlarıyla baraj gölü yakınında tekrar kurulmuşlardır.

¹⁹ Perzelü, TD 408'de "karye" olarak yazılmakla birlikte, tahririn yapıldığı tarihten önce köyün nüfusu tamamen dağıldığı için "haliya mezra" olduğu belirtilmiştir (bkz. s. 318). TD 387'de ise herhangi bir açıklama yapılmadan doğrudan "mezra" olarak kaydedilmiştir (bkz. 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, s. 906).

²⁰ Bu köylerin idari ve demografik yapıları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Çakar, "19. Yüzyılın Ortalarında Keban Köylerinin İdari ve Demografik Yapısı", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 12/2, Elazığ 2019, s. 1-34.

²¹ 1312 (1894/95) Tarihli Ma'mûretü'l-aziz Vilayet Salnamesinde "Kale" adıyla bahsedilen bu köy, anılan tarihte Kebanmadeni Kazası'na bağlıydı (bkz. s. 67). Kale Köyü, Karakaya Barajı'nın yapımından sonra su altında kaldığı için bugün mevcut değildir. Fakat kale kalıntısı Suyatağı Köyü'ndeki Kale Mezrası'nda bulunmaktadır.

2. Nüfus

Tablo-2’de de görüleceği üzere, Muşar Nahiyesi’nde 1530 yılında 15 meskûn köyde toplam olarak 378 hane (evli erkek), 92 mücerred (bekâr erkek), 7 imam, 6 derviş, 1 pir-i fani (çok yaşlı) ve 1 malul (hasta veya sakat) olmak üzere toplam 485 yetişkin erkek yaşıyordu²². İmam, derviş ve malul haneleriyle birlikte her hanenin ortalama beş nüfuslu (anne, baba ve 3 çocuk) olduğu varsayıldığında²³, nahiyeye dahilindeki köylerde yaklaşık olarak 1960 kişinin yaşadığı tahmin edilebilir.

Tablo-2: Muşar Nahiyesi Köylerinin Vergi Nüfusu (1530-1560)

Köyler	Dini Yapısı	1530			1560	
		Hane	Müc.	İmam	Hane	Müc.
Ataf ²⁴	M	112	33	9 ²⁵	178	33
Bal Hasan ²⁶	M	6	-	-	-	-
Berete ²⁷	M	35	10	1	66	21
Dirican ²⁸	M	21	4	1	16	10
Engüzek ²⁹	M	11	5	-	8	3
Horik ³⁰	M	3	-	-	6	2
Husiye ³¹	M	6	5	-	3	2
Kâfir Viranı ³²	GM	-	-	-	16	-

²² TD 387’ye göre, Muşar Nahiyesi’nin toplam yetişkin erkek nüfusu, 393 hane (46’sı gayrimüslim), 18 mücerred ve 7 imam ile 3 malul ve pir-i faniden meydana geliyordu. Bkz. 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, s. 906.

²³ Ömer Lutfi Barkan hâneyi yani aileyi beş kişi olarak kabul etmiş, bu teklif sonradan pek çok kimse tarafından benimsenmiştir. Bununla beraber hâne katsayısının bu miktardan daha az veya daha fazla olduğunu kabul edenler de vardır. Mesela Josiah C. Russell 3,5, M. A. Cook 4,5, Bruce McGowan da Semendire sancağında 3,57, Segedin’de 4,59, D’Ula’da 5,26, Srem’de ise 6 katsayısını uygun bulmaktadır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Nejat Göyünç, “Hâne”, *DİA*, c. 15, İstanbul, 1997, s. 552-553.

²⁴ BOA, TD 408, s. 206-208; TK 136, vrk. 65a-66a.

²⁵ İmam: 1, pir-i fani: 1, dervişan: 6, malul: 1

²⁶ BOA, TD 408, s. 211.

²⁷ BOA, TD 408, s. 212-213; TK 136, vrk. 64a-b.

²⁸ BOA, TD 408, s. 204; TK 136, vrk. 63a.

²⁹ BOA, TD 408, s. 216; TK 136, vrk. 60a.

³⁰ BOA, TD 408, s. 211; TK 136, vrk. 60b.

³¹ BOA, TD 408, s. 216-217; TK 136, vrk. 60a.

³² TK 136, vrk. 59b-60a.

Mağruni ³³	M	37	15	1	45	18
Mektefi ³⁴	M	4	-	-	4	-
Öyük ³⁵	M	26	3	1	37	20
Perzelü ³⁶	M	-	-	-	24	12
Rabat ³⁷	M/GM	20/45	9/-	-	53/35	34/8
Söğdin ³⁸	M	15	1	1	33	5
Şeyh Hasanlu ³⁹	M	17	1	-	105	61
Tabkırar ⁴⁰	M	8	2	-	20	7
Zırkı ⁴¹	M	12	4	1	21	24
Toplam		378	92	15	670	260

M: Müslüman, GM: Gayrimüslim

1560 yılına gelindiğinde, 16 meskûn köyde toplam olarak 670 hane ve 260 mücerred yetişkin erkek nüfusun (tahminen 3350 gerçek nüfus) olduğu görülmektedir. Dolayısıyla 1530-1560 yılları arasında nahiyeyi oluşturan köylerin tahmini gerçek nüfusunda %71 oranında bir artışın olduğunu söyleyebiliriz. Nüfusun 30 yıl içinde bu kadar hızlı bir şekilde artmış olması, sadece doğal nüfus artışıyla izah edilebilecek bir durum değildir. Zira bölgeye yapılan iç göçlerin de etkisi oldukça fazladır. Nitekim Tablo-2 incelendiğinde, özellikle Şeyh Hasanlu (Şeyhhasan) köyü 1530'da 17 hane ve 1 mücerred yetişkin erkek nüfusa sahip iken, aldığı yoğun göçler sebebiyle, 1560'da köydeki hane sayısının, %517'lik bir artışla, 105'e ulaştığı görülmektedir. Şayet 1530 tahriri, bölgede yapılan ilk tahrir olsaydı, sayım dışı kalanların dâhil edilmesi sebebiyle nüfusun arttığı düşünülebilirdi. Fakat Malatya'da ve buna bağlı olarak Muşar bölgesinde ilk tahririn 1519'da yapılmış olması, bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla, Şeyh Hasanlu Köyü'ndeki nüfus artışında, tarım potansiyelinin yanı sıra, burada

³³ BOA, TD 408, s. 203-204; TK 136, vrk. 62b-63a.

³⁴ BOA, TD 408, s. 208; TK 136, vrk. 66b.

³⁵ BOA, TD 408, s. 211-212; TK 136, vrk. 63b-64a.

³⁶ Perzelü 1530'da "karye" yani köy olarak kaydedilmiş, fakat ahali dağıldığı için mezra olduğu belirtilmiştir (bkz. BOA, TD 408, s. 218). 1560'ta ise tekrar iskân olduğu için köy olarak kaydedilmiştir. Bkz. TK136, vrk. 63a-b.

³⁷ BOA, TD 408, s. 209-210; TK 136, vrk. 59a-b.

³⁸ BOA, TD 408, s. 205; TK 136, vrk. 66a-b.

³⁹ BOA, TD 408, s. 214; TK 136, vrk. 61b-62b.

⁴⁰ BOA, TD 408, s. 205; TK 136, vrk. 60b-61a.

⁴¹ BOA, TD 408, s. 210-211; TK 136, vrk. 64b-65a.

mezarı bulunan *Şeyh Ahmed Tavail* adlı bir aziz adına kurulmuş zaviye vakfının⁴² da önemli rolü olmuştur.

Şeyh Hasanlu'dan başka, Muşar Nahiyesi köylerinden, Ataf ve Rabat başta olmak üzere, Horik, Mağruni, Öyük, Söğdin, Tabkırar ve Zırkı köylerinin de nüfusları artış göstermiştir. Bunlardan Rabat'ta gemi iskelesi bulunmakta, Ataf'ta ise kelekçilik⁴³ yapılmaktaydı. Yani Fırat Nehri'nin her iki yakası arasındaki nehir ulaşımı bu köylerdeki iskelelerden sağlanmaktaydı. Yine bu iki köyün her birinde boyahane bulunduğu da tahrir defterlerindeki verilerden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu köyler, hem iktisadi teşekküllere sahip olmaları hem de geniş ekim alanlarını bünyelerinde buldurmaları sebebiyle, aynı nahiyedeki diğer köylere nazaran daha avantajlı konumda bulunuyorlardı. Yukarıda sayılan 10 köyün haricinde, 1530-1560 yılları arasında Berete, Dirican, Engüzek ve Husiye adlı 4 köyün nüfusu azalırken, nüfusu tamamen dağılan Bal Hasan mezra olmuş, Mektefi'nin nüfusu da sabit kalmıştır. Diğer yandan, 1530'da nüfusu tamamen dağıldığı için "mezra" haline gelen Perzelü ise, muhtemelen eski sâkinlerinin geri dönmesi sebebiyle, tekrar köy statüsü kazanmıştır.

Muşar Nahiyesi'ndeki köylerin büyük çoğunluğu Müslüman nüfusun yaşadığı yerleşmelerdi. 1530 yılında sadece Rabat Köyü'nde 45 hane gayrimüslim nüfus bulunuyordu⁴⁴. Köyün anılan tarihteki Müslüman nüfusu ise 25 hane ve 9 mücerreden oluşuyordu. Fakat 1560 yılına gelindiğinde, bundan önce mezra iken, aldığı göçler sebebiyle köye dönüşen Kâfir Viranı adlı yerde de 16 hane gayrimüslimin yaşadığı görülmektedir. Buna karşın, 1560'ta Rabat'taki gayrimüslim nüfusun 35 hane ve 8 mücerrede düşmüş olması, Kâfir Viranı adlı köye yerleşenlerin Rabat'tan göç edenler olduğuna işaret etmektedir. Esasen yeni kurulan bu köye Kâfir Viranı ismi verilmiş olması da tesadüfî değildir. Zira Kâfir Viranı ismi, bu yerleşim yerinde daha önce de Hıristiyanların yaşadığını, fakat zamanla nüfusunun kalmaması sebebiyle "viran" hale geldiğini göstermektedir. Yaşanan göçler sebebiyle,

⁴² 1530 tahririnde Şeyh Hasanlu köyünün hem malikânesi hem de divanısi Şeyh Hasanlu Zaviyesine vakıf, rüsum-ı örfiyesi de tımar olarak kaydedilmiştir. Şeyh Ahmed Dede dervişleri ise bütün rüsum ve avarızdan muaf tutulmuşlardır. Bkz. BOA, TD 408, s. 204.

⁴³ Kelek; ırmaklarda işleyen ve şişirilmiş tulumlar üzerine kurulan bir tür saldır. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 1177.

⁴⁴ Türkler Doğu Anadolu'daki kaleleri ele geçirdikten sonra kale içinde bulunan gayrimüslimleri kale dışına çıkararak iskân ettirmişler, kendileri kale içinde otururlarken, kale dışına alınanları da "kalenin rabatı" olarak adlandırmışlardır. Böylece kale ile rabat birbirini tamamlayan iki ayrı iskân kümesi haline gelmiştir. Kalede Türkler, rabatta ise gayrimüslimler kaldılar. Fakat zamanla bir kısım Türkler de kaleden inerek rabata yerleşmişlerdir (bkz. Tuncer Baykara, "Ribât ve Rabât", s. 127-128). Dolayısıyla Muşar'daki Rabat Köyü'nde de Türk hâkimiyinin ilk zamanlarında bu tarz bir yerleşmenin oluşması kuvvetle muhtemeldir.

1560 yılında Rabat Köyü'ndeki Müslüman nüfus, gayrimüslim nüfusu geçerek 53 hane ve 34 mücerrede ulaşmıştır.

Muşar Nahiyesi'nde nüfus yapısıyla dikkat çeken bir başka köy ise Dirican'dır. Çünkü bu köy⁴⁵, bugün Direjan adıyla bilinen Ekrad aşiretinin yaşam alanıydı. Fakat Dirican olarak isimlendirilen köy, aslında tek bir yerleşmeden ibaret olmayıp, bu bölgede kurulan aşiret yerleşmelerinin ortak adıdır. Dirican Aşireti bugün de bu coğrafyada farklı isimlerle anılan çok sayıdaki köyde yaşamaya devam etmekte ve öteden beri Yama Dağı'nı yaylakları olarak kullanmaktadırlar⁴⁶.

Yine bu coğrafyada nüfus yapısıyla dikkat çeken bir başka köy de Zırkı'dır. Bu köy ise, hem *Seyyid Şeyh Hasan Ezrakî*'nin burada medfun olması, hem de aynı adla anılan aşiret nüfusuna sahip olması açısından önemlidir⁴⁷. Nitekim Ezrakî'nin neslinden gelenler uzun süre Muşar Kalesi naipliğini kendi uhdelerinde bulundurmaya muvaffak olmuşlardır⁴⁸. Bu aileden olanların Zırkı, Tabkırar, Engüzek ve Husiye köyleri ile bazı mezaralarda vakıf ve mülkleri vardı.

Muşar Nahiyesi'nde köyler genellikle az nüfuslu olup, 1530'da 15 meskûn köyden 9'u (köylerin %60'ı) 1-20 hane⁴⁹, 4'ü (%26'sı) 21-50 hane⁵⁰, 1'i 51-100 hane⁵¹, 1'i de 100 haneden fazla⁵² nüfusa sahipti. 1560'ta ise 7

⁴⁵ 1312 (1894/95) Tarihli Ma'mûretü'l-aziz Vilayet Salnamesinde, Kebanmadeni Kazası'nda Dirican adlı bir köyün (bkz. s. 67), bu kazaya bağlı Arguvan Nahiyesi'nde ise üç ayrı Dirican köyünün olduğu görülmektedir (bkz. s. 68-69).

⁴⁶ 1301 (1883/1884) Tarihli Ma'mûretü'l-aziz Vilayet Salnamesi, s. 120.

⁴⁷ Şerefname'deki anlatımlara göre, Seyit Abdurrahman oğlu Şeyh Hasan adında bir mutasavvıf Artuk Bey devrinde (öl. 1090) Şam'dan gelip Mardin'e yerleşir. Sürekli mavi renkli elbiseler giydiğinden veya mavi gözlü olduğundan Şeyh Azrakî (mavili veya gökçe şeyh) olarak meşhur olur. Çok kullanımından dolayı Azrakî kelimesinin başındaki "elif" zamanla düşmüş ve kelime "Zerrakî" şeklini almıştır. Böylece bu şeyhin soyundan gelenlere Azrakîler, Ezrakîler, Zerrakîler veya yöresel telaffuzla Zerkiler, Zirkiler denilmiş, uzun süre bu şeyhin soyundan gelenlerin yönetiminde kalan aşiretler de Zerki veya Zırkı nispetiyle isimlendirilmişlerdir. Bu farklı telaffuz şekilleri bugün de kullanılmaktadır. Hasan Yüksel, "Artuklular'dan Cumhuriyete Güneydoğulu Bir Seyit Ailesi: Ezrakîler ve Şecereleri", *Türklük Bilgisi Araştırmaları/Journal of Turkish Studies*, 52 (Aralık 2019), Özer Ergenç Armağanı C. II, Ed. Cemal Kafadar, Gönül A. Tekin, Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2019, s. 428.

⁴⁸ Hasan Yüksel, "Artuklu'dan Cumhuriyet'e Ma'mûretü'l-Aziz'de Bir Seyyid Şeyh Ailesi Pir Hasan Zerraki Ailesi", *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Bildiriler*, Elazığ, 2013, s.426-427.

⁴⁹ Bal Hasan, Engüzek, Horik, Husiye, Mektefi, Söğdin, Şeyh Hasanlu, Tabkırar ve Zırkı köyleri.

⁵⁰ Berete, Dirican, Öyük ve Mağruni köyleri.

⁵¹ Sadec Rabat köyü.

⁵² Sadece Ataf köyü.

köy 1-20 hane⁵³, 5 köy 21-50 hane⁵⁴, 2 köy 51-100 hane⁵⁵, 2 köy de 100 hane⁵⁶ nereden fazla nüfuslu idi.

Muşar Nahiyesi'nde nüfus bakımından en kalabalık olan yerleşim bölgesi Ataf adlı köy olup, köyün yetişkin erkek nüfusu 1530'da 112 hane ve 33 mücerred ile 9 kişiden oluşan imam, derviş, malul ve çalışıp kazanç temin edemeyecek bir yaşlıdan (pir-i fani) oluşuyordu. Ataf'ta; Şeyh Hızır *veledi* Şeyh Çoban ve Şah Kulu ve Osman adlı oğulları ile Ali *veledi* Derviş Şeyh Osman, Mihmad *veledi* Derviş Şeyh Veliyüddin ve Ahmed *veledi* Derviş Şeyh İzzeddin adlı şahıslar kadimden dervişzadeler olduklarından avarız vergisinden muaf kaydedilmişlerdir⁵⁷. 1560'ta ise bu köyün 178 hane ve 33 mücerred vergi nüfusu vardı. Nahiyenin nüfus bakımından kalabalık olan diğer iskân yerler ise; Berete, Rabat ve Şeyh Hasanlu adlı köylerdi. Buna karşın, Horik, Husiye ve Mektefi adlı köylerin nüfusu 10 haneden azdı. Yukarıda da açıklandığı üzere, Ataf'ta kelek ve boyahane, Rabat'ta gemi ve boyahane işletmeleri, Şeyh Hasanlu'da ise bir zaviye bulunmaktaydı. Dolayısıyla Muşar Nahiyesi'ndeki yoğun nüfus alanları, tarım potansiyeli nispeten yüksek, iktisadi açıdan da avantajlı bölgelerdi. Bir başka ifadeyle, zaviye, kale, iskele ve boyahane gibi yapılara sahip olan köyler ile vakıf köyler, reaya açısından daha tercih edilen yerleşim alanlarıydı.

3. Ekonomik Yapı

3.1. Gemi ve Kelek İşletmeleri

Muşar Nahiyesi'nin en belirgin özelliği Fırat Nehri kıyısında yer almasıdır. 16. yüzyılda nehrin her iki yakası arasındaki geçişler gemi ve keleklerle yapılmaktaydı. Malatya'dan gelen ulaşım yollarından biri Fırat Nehri üzerinden Harput'a, bir diğeri de Keban'a ulaşıyordu. Nehir üzerindeki geçişler Rabat Köyü'ndeki iskeleden gemiyle, Ataf Köyü'nde ise keleklerle sağlanıyordu. Hem gemi hem de kelek seferleri ücretli olup, bu işletmelerden devlet adına gelir sağlanıyordu. 1530 yılında "kıst-ı kelek" olarak adlandırılan işletmeden yıllık 280 akçe, gemi işletmesinden ise yıllık 4700 akçe gelir elde ediliyordu⁵⁸. Fakat bu tarihten sonra "mukataa" halinde işletilen gemi ve kelek işletmelerden elde edilen gelirin miktarında büyük

⁵³ Dirican, Engüzek, Horik, Husiye, Kâfir Viranı, Mektefi ve Tabkırar köyleri.

⁵⁴ Öyük, Mağruni, Söğdin, Perzelü ve Zırkı köyleri.

⁵⁵ Berete ve Rabat köyleri.

⁵⁶ Ataf ve Şeyh Hasanlu köyleri.

⁵⁷ BOA, TD 408, s. 208. 1560 tarihli defterde bunların muafiyetliklerinden bahsedilmemektedir (bkz. TK 136, vrk.65).

⁵⁸ BOA, TD 408, s. 218. Ayrıca bkz. 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, s. 906.

artışlar meydana gelmiş; gemicilikten hazineye yıllık 7800 akçe gelir sağlanırken⁵⁹, kelekçilikten de 1400 akçe yıllık gelir elde edilmiştir⁶⁰.

3.2. Boyahaneler

1530 yılında Ataf ve Rabat köylerinde olmak üzere Muşar Nahiyesi'nde iki boyahane vardı. Bunlardan Ataf boyahanesinden 325 akçe, Rabat boyahanesinden de 360 akçe yıllık gelir sağlanıyordu⁶¹. Fakat 1560 yılında sadece Rabat Köyü'ndeki boyahane aktif olarak işletiliyordu. Mukataa ile işletilen bu boyahane'nin yıllık geliri ise 3200 akçeydi⁶².

3.3. Tarım ve Hayvancılık

Muşar Nahiyesi köylerinin başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktı. Bu dönemde köy arazileri "çift" veya "çiftlik" denilen tarlalara ayrılmıştı. Bir çift yer, bir çift öküzle sürülebilen arazi miktarını ifade etmekte olup, toprağının verimine göre 60-150 dönüm arasında bir büyüklüğe sahipti⁶³. Ayrıca tarlaların çevresinde "mezraa"⁶⁴ (mezra) olarak adlandırılan tarım alanları da vardı. Meskûn nüfusu olmayan bu yerler, hangi köyün bölgesinde ise genellikle o köyün halkı tarafından ekilip biçilirdi.

Muşar Nahiyesi köyleri çiftlik açısından çok zengin değildi. Ekilebilir tarlalar çoğunlukla "nimçift" denilen yarım çiftlik büyüklükteydi. Çoğu köylünün ise ekip biçebileceği tam veya yarım çift arazisi dahi yoktu. Babası veya kardeşinin arazisinde çiftçilik yapan, fakat kendi adına kayıtlı arazisi olmayan (veya yarım çiftten az olan) evli kişilere "bennak"⁶⁵, bekâr olanlara ise "mücerred"⁶⁶ deniyordu.

Tablo-3'te de görüleceği üzere, 1530 yılında Muşar Nahiyesi köylerinde, mezralar hâricinde, Müslüman köylü tarafından ekilip biçilen toplam 43

⁵⁹ "Mahsûl-i sefine der karye-i Rabat-ı Muşar hâss-ı şâhi fi sene: 7800", TK 136, vrk. 62a; BOA, TD 324, s. 25.

⁶⁰ "Mahsûl-i kelek der karye-i Ataf hâss-ı şâhi fi sene: 1400", TK 136, vrk. 63a; BOA, TD 324, s. 25.

⁶¹ BOA, TD 408, s. 218. Ayrıca bkz. 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, s. 906.

⁶² TK 136, vrk. 59b; BOA, TD 324, s. 62.

⁶³ Feridun Emecen, "Çift Resmi", *DİA*, c. 8, İstanbul, s. 309.

⁶⁴ Arapça'da zer' (zirâ'at) kökünden türeyen ve "ekilen yer, tarla" anlamına gelen kelime Osmanlılar'da sürekli bir yerleşim yeri olmayan, ekinlik olarak kullanılan küçük toprak parçalarını niteleyen malî bir terim özelliği kazanmıştır. İlhan Şahin, "Mezraa", *DİA*, c. 29, s. 546, 547.

⁶⁵ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V (Ankara, 1947), s. 491.

⁶⁶ Halil İnalçık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", içinde: *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 8.

tam çift ile 130 yarım çift (tam ve yarımlarla birlikte 108 çift) tarım alanı vardı. Evli olup hiç çifti olmayan Müslüman erkeklerin toplam sayısı da 168 idi. 1560 yılında ise nahiyede toplam olarak 163,5 çift (tam ve nim çiftlerle birlikte), 23 ekinlü ve 342 bennak bulunmaktaydı. Dolayısıyla 30 yıllık dönemde tarıma sadece Müslüman köylü tarafından ekilip biçilen 55,5 çiftlik büyüklüğünde yeni alan kazandırılmıştır. Buna gayrimüslimleri de dahil ettiğimizde, tarıma kazandırılan alanların miktarı daha fazla olmaktadır. Çünkü 1530'da Hristiyan köylünün ödediği ispençe vergisi toplamı 1125 akçe iken, vergi miktarında bir değişim olmamasına rağmen, bu miktar 1560'ta %31 oranında bir artışla 1475 akçe olmuştur. Bütün bu artışlar, aynı zamanda nahiyedeki nüfus artışıyla da paralellik göstermektedir. Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere, nahiyeye bağlı köylerde aynı dönem içinde %71 oranında bir nüfus artışı olmuştur. Çift artışı ise %51 oranında gerçekleşmiştir. Fakat "ekinlü" olarak nitelendirilen 23 evli kişiyi ve tarıma kazandırılan yeni mezarlar ile resm-i ispençedeki artışı dahil ettiğimizde, Muşar Nahiyesi köylerindeki nüfus artışının temel sebebi de daha anlaşılır hale gelmektedir.

Tablo-3: Muşar Nahiyesi Köylerinde Müslüman Evli Erkeklerin Tasarruf Ettikleri Toprak Miktarları (1530-1560)

Köyler	1530			1560		
	Çift	Nim-Çift	Bennak	Çift	Ekinlü	Bennak
Ataf	13	45	56	46,5	6	99
Bal Hasan	-	3	3	-	-	-
Berete	7	14	15	29	-	28
Dirican	1	5	16	4,5	-	8
Engüzek	3	6 ⁶⁷	1	2	-	4
Horik	2	-	1	1	-	4
Husiye	-	2	4	2,5	-	-
Kâfir Viranı	-	-	-	-	-	-
Mağruni	3	6	29	5	-	37
Mektefi	3	-	1	-	1	3
Öyük	3	18	6	16	2	16

⁶⁷ Doğrusu 7'dir. Fakat Tahrir defterine toplamı 6 olarak yazılmış ve vergisi ona göre tayin edilmiştir.

Perzelü	-	-	-	6	3	11
Rabat	1	10	9	17,5	1	28
Söğdin	4	7	5	6	3	19
Şeyh Hasanlu	-	4	13	18,5	3	65
Tabkırar	3	2	3	5	3	7
Zırkı	-	7	6	4	1	13
Toplam	43	129 ⁶⁸	168	163,5	23	342

Bu veriler gösteriyor ki, 1530'da 333 Müslüman evli erkekten (hane) sadece 43'ü tam çift yer tasarruf ederken 130'u da yarım çift yer tasarruf ediyordu. Buna karşın 159 ailenin ise ellerinde işleyebilecekleri toprakları hiç yoktu veya yarım çiftten az bir yerd. Dolayısıyla Müslüman köylünün sadece %13'ü tam çift yeri ekip biçerlerken, %39'u yarım çift (nimçift) yeri ekip biçiyordu. Bu durumda evli Müslüman köylünün % 48'inin topraksız olduğu ve başkalarının tarlalarında çalışmak suretiyle geçimlerini temin ettikleri söylenebilir. Buna vergi mükellefi 92 bekâr erkeği (mücerred) de dahil ettiğimizde bu oranın daha da yükseleceği açıktır.

1560 yılına gelindiğinde, 640 evli nüfusun toplamda 163,5 çift yeri ekip biçtiği görülmektedir. Buna karşın, 342 evli erkek bennak, 23 kişi de yarım çiftten az yeri tasarrufunda bulunduruyordu. Bir başka ifadeyle; evli nüfusun %53,44'ü tamamen topraksız, %3,59'u da yarım çiftten az yeri ekip biçerek geçimini temin ederken, geriye kalan 275 (%42,97) evli erkeğin her birine ise ortalama olarak yarım çiftten biraz fazla yer düşüyordu.

Çift artışının en fazla olduğu yerler sırasıyla; 16,5 çift artışla Şeyh Hasanlu, 15 çift artışla Berete, 12,5 çift artışla Rabat ve 11 çift artışla Ataf köyleridir. Dolayısıyla nüfus artışıyla çift artışı arasında yakın bir ilişki vardır. Buna karşın Engüzek, Horik, Mağruni ve Mektefi köylerindeki çift sayısı, çok az miktarda da olsa azalmıştır. Bu köylerin az nüfuslu yerleşmeler olması, esasen arazilerinin de tarım açısından pek cazip olmadığına işaret etmektedir. Yine Öyük, Husiye ve Tabkırar köylerinde nüfus artışıyla birlikte çift sayısında da artış gözlenmektedir; fakat Söğdin'de %100 oranında nüfus artışı olmasına rağmen çift sayısında hiç artış olmamıştır. Bu durumda, köylünün büyük çoğunluğunun başkalarının tarlalarında çalışarak geçimlerini temin ettiği söylenebilir. Öte taraftan, Dirican'ın nüfusu ile çift artışı arasında da ters orantı vardır. Nitekim hane sayısı 21'den 16'ya düşerken çift

⁶⁸ Doğrusu 130'dur.

sayısı 3,5'tan, 1 çift artışla 4,5 olmuştur. Fakat bu durum Dirican köylüsünün daha ziyade konargöçer bir yaşam sürmeleriyle yakından ilgilidir. Zira bu köyde yaşayanlar için hayvancılık daha ön plandaydı.

Muşar Nahiyesi köylerinin neredeyse hepsinde buğday ve arpa ziraatı yapılıyordu. Bağ ve bahçeciliğin olduğu yerler ise; önem sırasına göre Ataf, Engüzek, Söğdin ve Rabat köyleriydi. Sadece Mağruni adlı köyde, "sayfi" adıyla vergilendirilen yaz sebzeleri yetiştiriliyordu.

Muşar Nahiyesi'nde 1530'da hububattan iki baştan 1/10 oranında vergi alınmıştır. Buna göre köylerden 785 kile buğday ve 1158,5 kile arpa, mezralardan da 1016,5 kile buğday ve 1080,5 kile arpa divanî adına, bir o kadar da malikâne adına aynı olarak vergi toplanmıştır (bkz. Tablo-5 ve Tablo-6). Dolayısıyla anılan tarihte köy ve mezralardaki toplam buğday üretimi 18.015 kile, arpa üretimi de 22.390 kile civarında olmuştur. Malatya'da buğday için kullanılan kile, İstanbul kilesinin⁶⁹ yarısı kadardı⁷⁰. Bu durumda Malatya'da cari olan kile, buğdayda 12,828 kg, arpada ise yaklaşık 11,25 kg olmaktadır. Netice itibarıyla 1530'da toplam hububat üretimi, buğdayda 231.096 kg, arpada ise 251.887 kg⁷¹ olup, hane başına düşen üretim miktarı, buğdayda 47,65 kile (611 kg), arpada ise 59,23 kile (666 kg) civarındaydı. Her hanenin ortalama beş nüfuslu olduğu varsayıldığında, kişi başına düşen üretim miktarı da, yaklaşık olarak, buğdayda 122 kg, arpada ise 133 kg olmaktadır ki, aynı dönemde Harput'ta da bu miktarlara yakın bir üretimin olduğu anlaşılmaktadır⁷².

1560 tarihli tahrir defterinde köylerde yapılan hububat üretimini kile cinsinden tespit etmek mümkün olmakla birlikte, toplam vergi miktarı "mak-tu" olarak belirtilen mezralarda bunu yapmak mümkün değildir. Dolayısıyla yıllık hububat üretimi sadece köylere göre tespit edilebilmektedir. Bu bağlamda, 1560 yılında Muşar Nahiyesi köylerinde, toplam olarak 5010 kile buğday ve 4123 kile arpa vergi olarak alınmıştır (bkz. Tablo-5 ve Tablo-6).

⁶⁹ İstanbul'da resmi kile, buğdayda 20 okka yani 25,656 kg, arpa ticaretinde ise yaklaşık 22,25 kg üzerinden işlem görürdü. Walter Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 51.

⁷⁰ Cengiz Kallek, "Kile", *DİA*, c. 25, Ankara, 2002, s. 569.

⁷¹ Gögebakan, Muşar Nahiyesi'ndeki toplam hububat üretimini tespit ederken vergilendirme oranını, 1560'ta olduğu gibi, 1/5 olarak kabul etmiştir. Ayrıca toplam üretimi kg cinsinden hesaplarken, İstanbul kilesini esas aldığı için, 1530 yılındaki toplam üretim miktarını, buğdayda 286.193 kg, arpada ise 309.720 kg olarak tespit etmiştir. Bkz. Gögebakan, *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası*, s. 333.

⁷² Harput'ta 1518'de kişi başına düşen üretim miktarı, nüfusun azlığı sebebiyle buğdayda 333 kg, arpada ise 134 kg idi. Fakat 1566'da nüfus artmış olduğundan, kişi başına düşen üretim miktarı, buğdayda 154 kg'a, arpada ise 78 kg'a kadar düşmüştür. Bkz. Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 101.

Bu tarihteki vergilendirme oranı 1/5 olduğuna göre, köylerdeki toplam yıllık buğday üretimi $5010 \times 5 = 25050$ kile (321.341 kg), arpa üretimi de $4123 \times 5 = 20615$ kile (231.918 kg) olmaktadır.

Tablo-4: Köylere Göre Toplam Hububat Üretimi⁷³ (1530-1560)

Köyler	1530				1560			
	Toplam Hububat Üretimi		Hane Başına Düşen Üretim		Toplam Hububat Üretimi		Hane Başına Düşen Üretim	
	Buğday (Kile)	Arpa (Kile)	Buğday (Kile)	Arpa (Kile)	Buğday (Kile)	Arpa (Kile)	Buğday (Kile)	Arpa (Kile)
Ataf	1250	2000	11,16	17,85	12150	10000	68,25	56,17
Bal Hasan	50	120	8,33	20	-	-	-	-
Berete	750	640	21,42	18,28	300	1500	4,54	22,72
Dirican	620	1000	29,52	47,61	-	-	-	-
Engüzek	260	510	23,63	46,36	400	200	50	25
Horik	500	260	166,66	86,66	100	150	16,66	25
Husiye	100	155	16,66	25,83	-	-	-	-
Kâfir Viranı	-	-	-	-	500	500	31,25	31,25
Mağruni	2000	3350	54,05	90,54	1750	1125	38,88	25
Mektefi	420	500	105	125	750	465	187,5	116,25
Öyük	250	415	9,61	15,96	1550	1790	41,89	48,37
Perzelü	-	-	-	-	1500	875	62,5	36,45
Rabat	250	65	3,84	1	-	-	-	-
Söğdin	400	525	26,66	35	2550	1760	77,27	53,33
Şeyh Hasanlu	-	-	-	-	1500	750	14,28	7,14
Tabkırar	500	1215	62,5	62,5	500	750	25	37,5
Zırkı	500	830	41,66	69,16	1500	750	71,42	35,71
Toplam	7850	11585	20,76	30,64	25050	20615	37,88	30,76

⁷³ Her köyden toprak mahsullerinden divanî adına tahsil olunan ve kile cinsinden belirtilen vergi miktarı 10 katsayısıyla çarpılarak elde edilmiştir. Nitekim 1530 tarihli mufassal tahrir defterinde, reyadan alınan ve “iki baştan” olarak tanımlanan vergilerden sadece divanî olanlar yazılmıştır.

Sadece köylerde yapılan toplam üretim göz önüne alındığında, 1530-1560 yılları arasında yıllık üretimin, buğdayda %219, arpada ise %77 oranında arttığı anlaşılmaktadır (bkz. Tablo-4). Yine buna bağlı olarak, Muşar Nahiyesi'nde toplanan yıllık vergi miktarının da arttığı açıktır. Fakat bu artıştan, 1530'da toprak mahsullerinden alınan vergilerin yarısını tasarruf eden malikâne sahipleri aynı oranda istifade edememişlerdir. Çünkü 1560'ta çoğu malikâne gelirlerine, ya tamamen ya da kısmen devlet tarafından el konulmuştur⁷⁴.

Köylerde hane başına düşen en yüksek üretim miktarına göre bir sıralama yapıldığında, 1530'da Horik, Tabkırar, Mağruni, Dirican ve Söğdin'in, 1560'ta ise Mektefi, Söğdin, Zırkı, Ataf ve Perzelü'nün ilk beş içine girdikleri görülmektedir (bkz. Tablo-4). Hane başına üretimin en düşük olduğu köyler ise; 1530'da Rabat, Bal Hasan, Öyük, Ataf ve Husiye; 1560'ta da Berete, Şeyh Hasanlu, Horik, Tabkırar ve Kâfir Viranı adlı köylerdi. Fakat bu miktarlar sadece köy arazilerine (çiftlere) göre değerlendirilmiştir. Bunlara mezzarlar da dâhil edildiğinde, hane başına düşen üretim de doğal olarak artacaktır.

16. yüzyılda Muşar Nahiyesi köylüsünün bir başka geçim kaynağı da hayvancılıktı. Vergiye konu olan ise, koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlardı. 1530'da Ataf, Dirican, Zırkı, Berete, Tabkırar, Engüzek ve Şeyh Hasanlu köyleri sırasıyla küçükbaş hayvan sayısının en fazla olduğu köylerdi (bkz. Tablo-7). Fakat 1560'ta bu sıralamanın Berete, Mağruni, Zırkı, Perzelü ve Ataf şeklinde değiştiği görülmektedir. Bunlar genellikle, çift sayısı az, nüfusu ise çift sayısına göre fazla olan köyler özelliğini taşıdıkları için, bu köylerde tarıma nispetle hayvancılığın daha ön planda olduğunu söyleyebiliriz.

Bölgede büyük baş hayvanlardan sığırın da beslendiği açıktır. Fakat vergilendirmeye tabi olmadığı için bunların sayısını tespit etmek mümkün değildir. Nitekim bu dönemde çiftçilik ve ağır yük taşımacılığı genellikle öküzlerle yapıyordu. Ayrıca bu bölgede yük ve binek hayvanı olarak eşek de besleniyordu.

Muşar Nahiyesi köylerinde arıcılık ise yok denecek kadar azdı. 1560 yılında sadece Ataf'ta takriben 120 kovan arı bulunmaktaydı (bkz. Tablo-7).

⁷⁴ Mesela, Muşar Nahiyesi köy ve mezzaralarında gelirleri bulunan Evlad-ı Halil bin Yunus, İskender Bey, Mehmed Bey veledi Yahya Paşa, Muşar Eri Türbesi, Şeyh Ahmed Zaviyesi ve Şeyh Hasanlu Zaviyesi vakıfları ile Aişe binti Tanrıvirdi, Kâtip Ramazan, Şah Maverd binti Yusuf Bey ve Şah Sultan Hatun mülkleri.

3.4. Vergiler

Osmanlı Devleti'nde genel olarak tarım yapılan tarla ve mezzarlar devletin mülkü (mîrî) sayıldığı için, kullanıcıları tarafından satılması, vakıf yapılması veya miras olarak bırakılması mümkün değildi. Toprağı elinde bulunduran köylü, tarlaları ekip biçer ve devletin tayin ettiği oranda vergisini verirdi⁷⁵. Bu vergiler ya doğrudan “hass-ı hümâyun” adıyla hazine adına toplanır ya da devletin tayin ettiği bir memuru tarafından yıllık maaşına karşılık olmak üzere tasarruf edilirdi. Ayrıca bir kısım topraklar da “mülk” veya “vakıf” olarak tahsis edilmişti.

Osmanlılar 1516 yılında Malatya bölgesini topraklarına kattıkları zaman Memlükler'in burada uyguladıkları toprak işletim sistemini de büyük ölçüde devam ettirdiler. Fakat reayadan çeşitli adlar altında alınan angarya tarzındaki bazı vergileri de, “*bid'at*” oldukları⁷⁶ gerekçesiyle kaldırıp köylünün rahat nefes almasını sağladılar. Ayrıca bu bölgede kendilerinden önce kurulmuş olan vakıf ve mülkleri de tanıyarak varlıklarını sürdürmelerine müsaade ettiler.

Muşar Nahiyesi köylerinde uygulanan vergilendirme modeli kanunnamelerde “*iki baş öşür*”⁷⁷ olarak tanımlanan “*malikâne-divanî*” sistemidir⁷⁸.

⁷⁵ Ömer Lütfi Barkan, “Türkiye’de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları”, *Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserler 1*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980, s. 127-128.

⁷⁶ “*Ve livâ-i mezbûrede kânun-ı kadîm üzere iki baş öşür alındıktan sonra salarîye deyu kırk kileden bir kile alınur imiş bid'at olduğu sebebden ref' olundu iki baş öşürlerin alduktan sonra artuk nesnelere almayalar*”. 937 tarihli Divriği Livası Kanunnamesi, BOA, TD 408, s. 676.

⁷⁷ “*Zikr olan sancaklarda vâki' olan kurâ ve mezâri' ve çiftlik ve arâzi ve besâtin ve eşcâr ve sâir öşriyât her ne ise kadîmü'l-eyyâmdan ilâ yevminâ hindâ iki baş öşür alınugelüb bir başına cânib-i mâlikâne ve bir başına cânib-i divânî dîrler bir karye ki bir başı vakıf veya mülk ola ol karyede hâsıl olan eğer hububât ve eğer mukâta'ât-ı kûrûm ve eşcâr ve sâir öşriyâtdır her ne alınur ise sâhib-i tumâr olan vakıf ve mülk sâhibleriyle berâber olmuşlar ve şol nesne ki resm-i çift ve resm-i bennak ve cebe ve resm-i 'arûsâne ve resm-i ağnâm ve bâd-ı hevâ ve sâir rûsum-ı örfiye her ne ise ol makûle erbâb-ı tumarındır vakıf ve mülk sâhibleri dahl eylemeyeler ve rûsum-ı örfiyesi olmayanlar ki mezâri' ve arâzi ve çiftlikdir anlarda vâki' olan öşriyât her ne ise sâhib-i vakıf ve sâhib-i mülk tumâr sâhibi ile berâber olmuşlar*”, 1530 tarihli Kanunnâme-i cedîd-i evkâf ve emlâk-i livâ-i Malatya ve Gerger ve Divriği”, BOA, TD 156, s. 1.

⁷⁸ Malikâne-divanî sistemde, vakıf veya mülk olan şey toprağın ve toprak üzerinde yaşayan köylüden alınan her türlü vergiler olmayıp, sadece toprağın kuru bir mülkiyet hakkıdır. Bu itibarla vakıf veya mülk sahipleri mülkiyeti kendilerine ait olan bu toprakları işleyen köylüden yalnız bir toprak kirası istemek hak ve selahiyetine sahipti. Malikâne tabir edilen bu toprak kirası ise genellikle mahsulün beşte, yedide veya onda biri olarak kabul edilmiştir. Bunun haricinde toprağın ve toprak üzerinde bulunan köylülerin devlete vermeye mecbur oldukları bütün diğer hak ve resimler divânî adı altında doğrudan doğruya devlete, yani orada devleti temsil eden sipahi veya amile ait bulunmaktaydı. Bu durumda her köyün biri malikânesine, diğeri divanîsine tasarruf eden iki sahibi vardır. Ömer Lütfi Barkan, “Türk-

Bu sistemde topraktan elde edilen mahsullerden bir onda bir “divânî” adıyla mîrfî veya onun temsilcisi adına alınırken bir onda bir de “malikâne” adıyla vakıf ve mülk sahipleri adına almıyordu. Dolayısıyla her iki taraf adına köylüden tahsil edilen yıllık verginin toplam oranı 1/5 olmaktaydı. Fakat köylüden “resm-i çift”, “resm-i bennak”, “resm-i mücerred” ve “resm-i ağnam” gibi çeşitli adlar altında toplanan ve genel olarak “rüsüm-ı örfiye”⁷⁹ olarak adlandırılan vergiler devlet veya oradaki temsilcisi tarafından toplanırdı⁸⁰. Bundan dolayı, köy ve mezra gelirlerinden devlet namına toplanan divânî hisse ile rüsüm-ı örfiye has veya tımarı. Ayrıca “bad-ı heva” olarak nitelendirilen ve çeşitli suçlardan alınan cürümler⁸¹ de devletin veya temsilcisinin hakkıydı.

1530 tarihli “mufassal” defterde (TD 408) sadece her köy ve mezradan vergi olarak alınan divânî hisse gösterilmiş, malikâne hisselerine ise evkaf ve emlak defterinde yer verilmiştir⁸². Yine mufassal defterde devlet veya onun temsilcisi adına toplanan rüsüm-ı örfiye ve bâd-ı heva vergilerinin çeşit ve miktarları da belirtilmiştir. 1560 tahririnde (mufassal defterinde) ise; toprak mahsullerinden alınan malikâne ve divani hisseleri aynı defterde ayrı ayrı gösterilmiştir.

1530’da resmi fiyat olarak buğdayın kilesi 4 akçe, arpanın kilesi ise 2 akçe olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla 1530’da sadece divânî adına köy ve mezralardan toplanan aynı verginin nakdi olarak toplam değeri; buğdayda (1801,5 kile) 7206 akçe, arpada ise (2239 kile) 4478 akçe idi. Ayrıca malikâne adına toprak mahsullerinden aynı miktarlarda vergi toplandığı da unutulmamalıdır.

İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu’nda Aldığı Şekiller-Malikâne-Divânî Sistemi”, *Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserler 1*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980, s. 154-155.

⁷⁹ Rüsüm-ı örfiye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V (Ankara, 1947), s. 483-511; Ünal Taşkın, “Rüsüm-ı Örfiye”, *Tarih Okulu Dergisi*, XIV (2013), s. 55-73.

⁸⁰ “Resm-i çift ve resm-i bennak ve caba ve resm-i ‘arûsiye ve resm-i ağnâm ve bâd-ı hevâ ve sâir rüsüm-ı örfiye her ne ise ol makûle erbâb-ı timârındır vakıf ve mülk sahibleri dahl eylemeyeler”, BOA, TD 156, s. 1.

⁸¹ “Ve cürm-i cinâyet husûsunda bir kimesne katl-i nefis itse yerine kısâs olunmasa dört yüz akçe cürüm alına, kılıç ve bıçak çıkarsa ikişer yüz akçe cürüm alına, ammâ mecruh idub döşeğe düşerse iki yüz akçe resimden gayri mecruhun melhem bahâsın ve ücret-i tabibin vire ve baş yarılrsa otuz akçe cerîme alına ve re ‘âyâ biribiriyle döğüşseler kadı katında sâbit olub ta ‘zîr olunsa iki ağaca bir akçe cürüm alına”, 1530 tarihli Divriği Kanunnamesi, BOA, TD 408, s. 677.

⁸² Bkz. BOA, TD 156.

1560'ta buğdayın resmi fiyatı 5 akçeye, arpanınki ise 3 akçe yükseldiği için, köylerde üretilen buğdaydan alınan toplam vergi miktarı (divanî ve malikânesi) 25050 akçe, arpadan sağlanan toplam vergi miktarı da 12369 akçe olmuştur. Bu tarihte mezraların toplam vergi miktarı⁸³ ise 11.800 akçeydi. 1530'da malikâne ve divanî hisseleriyle birlikte mezralardan toplamda 12454 akçe vergi geliri elde edildiğine göre, 1560'ta mezra vergi gelirlerinde bir miktar düşüş meydana gelmiştir. Bu düşüşte, 1530'da nüfusu kalmadığı için mezra olan, fakat 1560'ta tekrar köy statüsü kazanan Perzelü'nün önemli rolü olmuştur. Çünkü 1530'da bu mezra gelirinin toplam gelire 4098 akçelik bir etkisi vardı.

Tablo-5: Köylere Göre Toprak Mahsullerinden Alınan Vergi Miktarları (1530-1560)

Köyler	1530 ⁸⁴			1560			
	Buğday (Kile)	Arpa (Kile)	Bağ-Bahçe (Akçe)	Buğday (Kile)	Arpa (Kile)	Bağat (Akçe)	Sayfi (Akçe)
Ataf	125	200	113	2430	2000	228	-
Bal Hasan	5 ⁸⁵	12	-	-	-	-	-
Berete	75	64	-	60	300	-	-
Dirican	62	100	-	-	-	-	-
Engüzek	26	51	-	80	40	-	-
Horik	50	26	-	20	30	-	-
Husiye	10	15,5	-	-	-	-	-
Kâfir Viranı	-	-	-	100	100	-	-
Mağruni	200 ⁸⁶	335	-	350	225	-	200

⁸³ 1530 yılı tahririnde mezralarda ekilip biçilen buğday ve arpanın hem vergi oranı hem de kile-akçe cinsinden miktarı (birkaç mezra hariç) belirtilmiştir. Fakat 1560'ta mezraların vergileri artık "kısm", yani ölçülerek belirli bir kısmını almak şeklinde değil, tamamen "ber vech-i maktu", yani kesimle belirlendiği için bu tarihteki üretim miktarını tespit etmek mümkün değildir.

⁸⁴ 1530 yılı sütunlarında yer alan ve reayan tahsil edilen vergi miktarları, Tahrir Defterinde belirtilen divani hisseleridir. Fakat reayadan bir o kadar da malikânesi adına vergi alınmaktaydı.

⁸⁵ Defterde buğdaydan alınan aynı verginin miktarı 5 kile olarak belirtilmiş, fakat kıymeti hatalı olarak 30 akçe yazılmıştır. Bkz. BOA, TD 408, s. 211.

⁸⁶ Defterde buğdaydan alınan aynı verginin miktarı hatalı olarak 600 kile, kıymeti ise 800 akçe yazılmıştır (bkz. BOA, TD 408, s. 203). Dolayısıyla doğrusunun 200 kile olması gerekmektedir.

Mektefi	42	50	-	150	93	-	-
Öyük	25	41,5	100	310	358	150	-
Perzelü	-	-	-	300	175	-	-
Rabat	25	6,5	-	-	-	20	-
Söğdin	40	52,5	-	510	352	50	-
Şeyh Hasanlu ⁸⁷	-	-	-	300	150	-	-
Tabkırar	50	121,5	-	100	150	-	-
Zırkı	50	83	-	300	150	-	-
Toplam	785	1158,5	213	5010	4123	408	200

Tablo-6: Mezralardan Alınan Yıllık Vergi Miktarları (1530-1560)

Mezralar	1530				1560	
	Buğday ⁸⁸		Arpa ⁸⁹		Mezralar	Maktu Vergisi (Akçe)
	Kile	Akçe	Kile	Akçe		
Bahrili/Bahri	50	200	57	114	Bahri	2300
Baş Viran	25	100	30,5	61	Bal Hasan	-
Bertek	25	100	45,5	91	Baş Viran	100
Cemaleddin	25	100	33	66	Bertek	300
Çırtlık	10	40	19	38	Birmülk	300
Gökdin	30	120	53,5	107	Cemaleddin	300
İn Pınarı	10	40	19	38	Çırtlık	1000
Kâfir Viranı	25	100	16	32	Gökdin	350
Kalyesi	30	120	50,5	101	İn Pınarı	150
Kara Ağaç	25	100	53	106	Kalyesi	200
Kayacuk	50	200	68	136	Kanuk	-

⁸⁷ 1530'da mahsulü 548 akçe olup, çeşitleri ve kile cinsinden miktarları belirtilmemiştir.⁸⁸ Divani hissesi olup, bir o kadar da malikâne hissesi vardı.⁸⁹ Divani hissesi olup, bir o kadar da malikâne hissesi vardı.

Kuyucak-1 Sufla	25	100	16,5 ⁹⁰	33	Kara Ağaç	1100
Kuyucak-1 Ulya	25	100	53	106	Kayacık	100
Masruni	50	200	89	178	Kuyucak-1 Sufla	600
Melte	27	108	55	110	Kuyucak-1 Ulya	800
Merdesi	19,5	78	26	52	Masruni	600
Norşun	50	200	32,5	65	Malte	300
Örik	25	100	28	56	Merdesi	200
Perzelü	400	1600	224,5	449	Norşin	800
Salkin	25	100	34,5	69	Örik	150
Tay Hatun	25	100	50	100	Salkin	350
Veledi	15	60	15	30	Tay Hatun	500
Vengök	25	100	11,5	23	Tayi	-
					Veledi	200
					Vengök	1100
Toplam	1016,5	4066	1080,5	2161	Toplam	11800

Toprak mahsulleri için reyadan tahsil edilen vergilerden başka, “rüşüm-ı örfiye” olarak adlandırılan vergiler de vardı. Bu bağlamda, Müslüman köylü ekip biçtiği çift veya nimçift büyüklüğündeki tarlalar için devlete yıllık muayyen bir vergiyi ödemekle mükellefti. Dolayısıyla Muşar bölgesinde tam çifti olanlar “*resm-i çift*” adıyla devlete yıllık 50 akçe vergi öderlerken⁹¹, yarım çift yeri olanlar bunun yarısını yani 25 akçe öderlerdi. Yine Müslüman köylüden bennak olup başkasının tarlalarında çalışarak geçimini temin eden evli erkekler “*resm-i bennak*” adıyla devlete yıllık 12 akçe vergi öderlerken, bekâr olanlar da “*resm-i mücerred*” adıyla 6 akçe, yani bennak olanın yarısı kadar öderlerdi. Yarım çiftten az yeri olanlara ise “*ekinlü*” denilmekte ve bunlardan da yıllık 18 akçe “*resm-i ekünlü*” adıyla bir vergi

⁹⁰ Deftere yanlışlıkla 33 kile yazılmıştır.

⁹¹ Çift resmi her yerde aynı olmayıp bölgelere göre değişebiliyordu. Mesela Rumeli bölgesindeki sancaklarda 22 akçe iken, Halep, Şam ve Trablusşam sancaklarında 40 akçe idi. Halil İncalık, “Osmanlılarda Raiyyet Rüşümü”, içinde: *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 40-41; Emecen, “Çift Resmi”, s. 310.

alınmaktaydı⁹². Gayrimüslimlere gelince; onlardan bu vergilerin (resm-i çift, resm-i bennak ve resm-i mücerred) hiçbirini alınmaz, evli-bekâr, topraklı-topraksız ayrımı yapılmaksızın, yetişkin erkeklerin her birinden “*resm-i ispençe*” adıyla 25 akçe yıllık vergi alınırdı⁹³. Rüsûmun hâricinde, sadece gayrimüslim yetişkin erkeklerden şer‘î bir vergi olarak *cizye* vergisi⁹⁴ de alınıyordu. 1530’da gayrimüslimlerden hane başına alınan *cizye* vergisi 32 akçe olup, sadece Rabat’ta Hıristiyan nüfus bulunduğu için, buradaki 45 neferden, padişah hassı olmak üzere, toplamda 1440 akçe *cizye* vergisi tahsil edilmiştir⁹⁵.

Osmanlı Devleti’nde bazı hayvanlar üzerinden de belirli miktarlarda vergi alınıyordu. Bunlar içinde en önemlisi ise “*resm-i ağnam*” adıyla toplanan koyun-keçi vergisiydi. Muşar Nahiyesi köylerinde koyun vergisi toplamı 1530’da 5954 akçe iken 1560’da 9066 akçeye çıkmıştır (bkz. Tablo-7). Fakat tahrir defterinde Husiye ve Dirican’daki ağnam vergisi ayrıca belirtilmediği için gerçekte bu verginin 10 bin akçeyi geçeceği açıktır. Bu dönemde her iki koyundan bir akçe alındığına göre⁹⁶ nahiyedeki toplam küçükbaş hayvan mevcudunun 1530’da 2977, 1560’da da 5 bin civarında olduğu tahmin edilebilir. Dolayısıyla 1530-1560 yılları arasında küçükbaş hayvan sayısındaki artış oranı %68 civarında olmuştur. Fakat hane sayısına göre değerlendirdiğimizde; 1530’da hane başına 16 koyun düşerken, yoğun nüfus artışı sebebiyle bu miktarın 1560’da 7,5 koyuna düştüğü anlaşılmaktadır. 1530-1560 yılları arasında koyun-keçi sayısı Berete, Mağruni, Perzelü, Rabat, Şeyh Hasanlu ve Zırkı köylerinde artarken diğer köylerde azalmıştır.

Muşar Nahiyesi köylerinde arıcılık ise yok denecek kadar azdı. Sadece Ataf’ta 120 akçe “*resm-i küvvare*”⁹⁷ adıyla bir verginin alınması, burada arıcılığın yapıldığına işaret etmektedir. Bu dönemde kovan başına bir akçe

⁹² 1530 tarihli Divriği Kanunnamesinden anlaşıldığına göre, ekinli olanın ödediği 18 akçelik vergi aslında zemin resmidir. Zemin resmi de Memlüklerden beri (kânun-ı kadîm üzere) iki dönüme bir akçe alınıyordu (BOA, TD 408, s. 677). Dolayısıyla ekinli denilen evli erkeklerin tasarrufundaki toprağın miktarı 36 dönümden az değildi.

⁹³ “*İспенçe-i gebrân nefer 45 fi 25 1125*”, BOA, TD 408, s. 210. İspenc olarak da adlandırılan bu vergi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalçık, “Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu”, s. 56-61.

⁹⁴ Cizye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalçık, “Cizye”, *DİA*, c. 8, İstanbul, 1993, s. 45-48.

⁹⁵ BOA, TD 408, s. 210.

⁹⁶ “*Ve âdet-i ağnâm iki koyuna bir akçe resim alına ammâ mevsimi mayıstur. Mayıs girüb koyun kuzuya karuşdukda ikisinden bir akçe alına*”, 1530 tarihli Divriği kanunnamesi, BOA, TD 408, s. 677.

⁹⁷ Güvvare ve gevvara olarak da telaffuz olunan bu kelime arı kovana manasında kullanılmıştır.

vergi alındığına⁹⁸ göre bu köyde toplam olarak 120 kovanın olduğu tahmin edilebilir.

Tablo-7: Hayvanlar Üzerinden Alınan Vergilerin Köylere Dağılımı (1530-1560)

Köyler	Âdet-i Ağnam (Akçe)		Küvvare (Akçe)
	1530	1560	1560
Ataf	1250	1000	120
Bal Hasan	350	-	-
Berete	400	2401	-
Dirican	1000	-	-
Engüzek	300	100	-
Horik	250	50	-
Husiye	30	-	-
Kâfir Viranı	-	70	-
Mağruni	212	1500	31
Mektefi	100	-	-
Öyük	200	270	-
Perzelü	-	1200	-
Rabat	40	300	-
Sögdin	200	175	-
Şeyh Hasanlu	236	500	-
Tabkırar	386	200	-
Zırkı	1000	1300	-
Toplam	5954	9066	151

Yukarıda açıklanan vergilerden başka, köylüden “*resm-i bağat*” adıyla üzüm, “*resm-i sayfi*” adıyla sebze, “*resm-i çayır*” adıyla da çayır vergisi alınmaktaydı. Fakat bu vergiler her köyde mevcut değildi. Bağ ve bahçe Ataf ve Öyük köylerinde, sebzecilik ise sadece Mağruni adlı köyde yapılmak-

⁹⁸ “*Ve resm-i küvvâre kadîmü 'l-eyyâmdan her kovandan birer akçe alınub nısfını sâhib-i timâr ve nısf-ı âherini vakıf ve mülk sahipleri alurlar imiş*”. 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530), II, Dizin ve Tıpkı Basım, s. 883-884. Ayrıca bkz. Gögebakan, *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası*, s. 353.

taydı. Ayrıca sadece muhatabından alınan “deştbanı⁹⁹”, “resm-i tapu¹⁰⁰” ve “resm-i arûs¹⁰¹” olarak adlandırılan vergiler de vardı. 1560 tarihli mufassal defterde, bu vergiler genellikle müstakil olarak yazılmayıp, deştbanî resm-i tapu, arus vergisi de bad-ı heva ile birlikte yazılmıştır.

3.5. Vakıf ve Mülkler

Malatya Sancağı’nda, 16. yüzyılın ilk yarısında ve çoğu Osmanlı öncesine ait olmak üzere, çok sayıda vakıf ve mülk vardı¹⁰². Bu vakıf ve mülklere ait gelirlerin bir kısmı da Muşar Nahiyesi’nde bulunan köy ve mezralardan tahsis edilmişti. Fakat 1530’dan sonra çok sayıda vakıf ve mülk gelirine el konarak bunlar has veya tımar yapılmıştır. Bu bağlamda, Muşar Nahiyesi köy ve mezralarında 1530-1560 yılları arasında gelir tahsis edilmiş olan vakıf ve mülkler aşağıda zikredilmiştir.

Evlad-ı Halil bin Yunus Vakıf ve Mülkü: 1530’da Perzelü köyü malikânesinin tamamı bu mülkün gelirleri arasında yer alırken¹⁰³, daha sonra bu gelire el konarak önce şehzade hassı yapılmış, 1560’ta ise hazineye aktarılmıştır¹⁰⁴.

İskender Bey Vakfı: 1527-1530 yılları arasında Malatya sancakbeyliği görevinde bulunan İskender Bey, sahiplerinden satın aldığı mülkleri validesi ruhu için vakfetmiştir¹⁰⁵. 1530’da Muşar Nahiyesi’ndeki Mektefi köyü malikânesinin yarısı bu vakfın gelirleri arasında yer alıyordu¹⁰⁶. Fakat 1560’da bu gelirin tımar olarak kaydedildiği görülmektedir¹⁰⁷.

Mehmed Bey veledi Yahya Paşa Mescid ve Çeşmesi Vakfı: Yahya Paşa oğlu Mehmed Bey 1520’li yıllarda Malatya sancakbeyliği yapmıştır¹⁰⁸. 1530’da Muşar Nahiyesi’ndeki Masruni mezrası malikânesinin tamamı bu

⁹⁹ Herhangi bir şahsın at veya davarının bir başkasının ekinine girdiğinde ödediği cerime yani para cezasıdır. Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 149.

¹⁰⁰ Toprak parçası el değiştirdiğinde, ayrıca bina yapılarak veya harman yeri şeklinde kullanılarak zirai faaliyetin dışında bırakılan miri topraklardan maktu olarak alınan bir vergidir. Ahmet Tabakoğlu, “Resim”, *DİA*, c. 34, İstanbul, 2007, s. 583.

¹⁰¹ Tımar sahibinin kendi toprağındaki reayadan talep ettiği gerdek hakkıdır. Halil Sahillioğlu, “Arûs Resmî”, *DİA*, c. 3, İstanbul, 1991, s. 422-423.

¹⁰² Malatya Sancağı’ndaki vakıf ve mülkler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Göknur Gögebakan, “XVI. Yüzyılda Malatya Kazasında Vakıflar ve Vakıf Görevlileri”, *OTAM Dergisi*, 10, Ankara 1999, s. 59-86.

¹⁰³ BOA, TD 408, s. 218.

¹⁰⁴ TK 136, vrk. 63a.

¹⁰⁵ Gögebakan, “XVI. Yüzyılda Malatya Kazasında Vakıflar ve Vakıf Görevlileri”, s.70.

¹⁰⁶ BOA, TD 408, s. 208.

¹⁰⁷ TK 136, vrk. 66b.

¹⁰⁸ Gögebakan, “XVI. Yüzyılda Malatya Kazasında Vakıflar ve Vakıf Görevlileri”, s.70.

vakfa tahsis edilmişti¹⁰⁹. Fakat 1560'ta bu gelir zeamet olarak kaydedilmiştir¹¹⁰.

Muşar Eri Türbesi Vakfı: Muşar Nahiyesi'ndeki İn Pınarı adlı mezra malikânesinin tamamı, kime ait olduğu hususunda bilgi verilmeyen bu türbeye vakfedilmişti¹¹¹. Fakat 1560 yılında bu gelirin de padişah hasları arasına alındığı görülmektedir.

Şeyh Ahmed Zaviyesi Vakfı: 1530'da Muşar Nahiyesi'ndeki Örik mezrası malikânesinin tamamı bu vakfa kayıtlı¹¹² iken 1560'ta aynı mezra gelirinin padişah hassı olduğu görülmektedir¹¹³.

Şeyh Hasanlu Zaviyesi Vakfı: 1246 yılında Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad (1220-1237) tarafından verilmiş vakıfnamesi bulunan Şeyh Hasanlu Zaviyesi'nin 1530'da 1 köy ve 4 mezradan müteşekkil vakfının 1090 akçelik geliri vardı¹¹⁴. Bu tarihte Şeyh Hasanlu köyünün hem malikânesi hem de divânîsinin tamamı vakıf, rûsûm-ı örfiyesi ise tıvardı¹¹⁵.

1560'ta gelirinin tamamı padişah hassı olarak kaydedilmiş¹¹⁶ ise de sonraki yıllarda bu durum düzeltilmiş, Şeyh Hasanlu köyü ile birlikte Üçbölük, Erdek ve Teşlo¹¹⁷ adlı üç mezranın mahsulatı tekrar zaviyeye vakıf kaydedilmiş, ahalisi de gelip geçen insanlara yemek yedirmek şartıyla avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf kaydedilmiştir¹¹⁸.

1530 yılı kaydında zaviyeden Şeyh Hasanlu olarak bahsedilirken¹¹⁹, 1560 yılı kaydında Şeyh Hasanlu adlı köyde *Şeyh Ahmed Tavail* adlı bir azize ait bir mezarın olduğu zikredilmektedir¹²⁰. Zaviyenin, 1691 tarihli bir kayıttan kutbü'l-ârifin *Seyyid Şeyh Ebu'l-Vefa*¹²¹, 1777 tarihli başka bir kayıttan

¹⁰⁹ BOA, TD 408, s. 215.

¹¹⁰ TK 136, vrk. 64b.

¹¹¹ BOA, TD 156, s. 38.

¹¹² BOA, TD 408, s. 217.

¹¹³ TK 136, vrk. 60b.

¹¹⁴ Göğebakan, "XVI. Yüzyılda Malatya Kazasında Vakıflar ve Vakıf Görevlileri", s.62.

¹¹⁵ BOA, TD 408, s. 214.

¹¹⁶ TK 136, vrk. 61a.

¹¹⁷ 1560 yılında bu üç mezra Horik, Üçbölük ve Veledi adlarıyla kaydedilmiştir. Bkz. Refet Yinanç, Mesut Elibüyük, *Kanunî Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)*, s. 102.

¹¹⁸ BOA, İE.EV.23.2725.1.1

¹¹⁹ "Vakf-ı Zâviye-i Şeyh Hasanlu", BOA, TD 408, s. 214.

¹²⁰ Yinanç, Elibüyük, *Kanunî Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)*, s. 103.

¹²¹ "Malatya Kadısına hüküm ki; Kazâ-i mezbûra tâbi' Muşar nahiyesinde asude olan kutbü'l-ârifin Seyyid Şeyh Ebu'l-Vefa kaddese sırrehu el-azizin zaviye tekyesinde..." BOA, İE.EV.23.2725.1.1

ise kutbu'l-ârifin *Şeyh Ebu'l-Vefa* ve *Şeyh Ahmed Tavail* adına kurulduğu¹²² anlaşılmaktadır. Bunlardan *Şeyh Ebu'l-Vefa* (Tacü'l-Arifin Seyyid Ebu'l-Vefâ el-Bağdâdî), Vefaiye tarikatının kurucusu olarak kabul edilmektedir¹²³.

Şeyh Hasanlu (Şeyhhasan/Tabanbükü) köyünde bugün Ahmed Yesevi adıyla bilinen bir türbede iki mezar bulunmaktadır. Herhangi bir özelliği olmayan bu türbelerden birinin Ahmed Yesevi'ye, diğerinin ise kardeşi *Şeyh Hasan*'a ait olduğu rivayet edilmektedir¹²⁴. Fakat *Şeyh Hasan*'a ait mezarın Arapgir'in Onar Köyü'nde olduğu bilinmektedir. Ahmed Yesevi'ye nispet edilen türbede ise aslında *Şeyh Ahmed Tavail*'in yattığı tahmin edilmektedir¹²⁵.

Şahabiye-i Kebirî Medresesi Vakfı: Malatya'daki en önemli medreselerden biri olup Cemaleddin Hızır'ın oğlu Şahabettin Hızır tarafından yaptırıldığı evkaf defterinde kayıtlıdır¹²⁶. Bu medrese vakıfları arasında 1530 ve 1560 yıllarında Muşar Nahiyesi'ndeki Ataf ve Öyük köyleri malikânesinin tamamı da yer alıyordu¹²⁷.

Uluca Hatun Zaviyesi Vakfı: 1418 tarihli vakfiyesi olup, Memlükler zamanında Malatya emiri Şahabettin Hızır'ın kızı Uluca Hatun adına yaptırılmıştır¹²⁸. 1530 ve 1560 yıllarında Muşar Nahiyesi'ndeki Berete köyü malikânesinin yarısı bu vakıf adına kayıtlıydı¹²⁹.

¹²² “Malatya Kazâsında Muşar Nahiyesinde vâki' Şeyh Hasanlu nâm karye sâkinlerinden kutbü'l-ârifin *Şeyh Ebu'l-Vefa* ve *Şeyh Ahmed Tavail* kaddese sırrehu el-azizânın tekyenîşin dervîşânı evlâdlarından...”. BOA, C.EV.631.31841.1.1.

¹²³ Soyu İmam Zeynelâbidin'e kadar ulaşan ve 1107 yılında Irak'ta vefat eden Tacü'l-Arifin Seyyid Ebu'l-Vefâ el-Bağdâdî'nin hayatı ve vefaiye tarikatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. A. Yaşar Ocak, “Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâî Tarikatı (Vefâiyye)”, *Belleten*, LXX/257 (2006), s. 111-154; Haşim Şahin, “Selçuklu ve Erken Osmanlı Döneminde Vefâiyye Tarikatı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 70 (2014), s. 39-54; aynı yazar, “Vefâiyye”, *DİA*, c. 42, İstanbul, 2012, s. 600-602; Hasan Yüksel, “Bir Babaî (Vefâî) Şeyhi Zaviyesi (Şeyh Behlül Baba)”, *Osmanlı Araştırmaları*, 21 (2001), s. 97-105; Muhammed Beşir Aşan, “Fırat Havzasında Tespit Edilen Vefâî Silsilenâmesi ve Bazı Düşünceler”, *XIV. Türk Tarih Kongresi (9-13 Eylül 2002). II/2*, Ankara, 2005, s. 1517-1524.

¹²⁴ Muhammed Beşir Aşan, “Tabanbükü (Şeyh Hasan) Köyü Mezarlıkları”, *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu 5-6 Mayıs 1986 Elazığ, Bildiriler*, Fırat Üniversitesi Yay., Elazığ, 1987, s. 148-150.

¹²⁵ Korkmaz Şen, “Baskil'deki Osmanlı Dönemine Ait Bazı Yapı ve Mezar Taşlarının Değerlendirilmesi”, *Her Yönüyle Baskil*, c. 1, Elazığ, 2020, s. 358.

¹²⁶ Gögebakan, “XVI. Yüzyılda Malatya Kazasında Vakıflar ve Vakıf Görevlileri”, s.71.

¹²⁷ BOA, TD 408, s. 206, 211; TK 136, vrk. 64a, 66b.

¹²⁸ Gögebakan, “XVI. Yüzyılda Malatya Kazasında Vakıflar ve Vakıf Görevlileri”, s.81.

¹²⁹ BOA, TD 408, s. 212; TK 136, vrk. 64b.

Aişe binti Tanrıvirdi Mülkü: 1530'da Dirican köyü malikânesinin tamamı ile Çırtlık, Kalyesi ve Vengök mezraları malikânelerinin tamamı bu vakfın tasarrufundaydı¹³⁰. Fakat 1560'da gelirlerinin tamamının padişah hasası ve zeamet yapıldığı görülmektedir¹³¹.

*Yensur bin Nasır Mülkü*¹³²: 1530 ve 1560 yıllarında Söğdin köyü malikânesinin tamamı Yensur bin Nasır mülkü olarak kaydedilmiştir¹³³.

Evlad-ı Kadı Şafii Mülkü: 1530'da Muşar Nahiyesi'ndeki Bal Hasan, Horik ve Mağruni köyleri malikânelerinin tamamı bu mülk adına kayıtlıydı¹³⁴. Fakat 1560'ta bu nahiyede sadece Mağruni köyü Evlad-ı Kadı Şafii mülkü olarak bırakılmış, diğer iki köy ise padişah haslarına dâhil edilmiştir¹³⁵.

Evlad-ı Yusuf Bey, Seydi Bey, Ahmed Bey ve Şeyhi Bey Mülkü: Malatya'nın Osmanlı topraklarına katılmasından sonra 1519'da yapılan ilk tahrirde, "Emlak-ı Nüvvab-ı Kal'a-i Muşar" başlığı altında Seyyid Hasan Zerakî neslinden ve Muşar Kalesi naiplerinden Seydi Bey b. Mehmed Bey'in ve Zeyneddin adındaki amcasının Yakup ve Ahmed adındaki oğullarının tasarrufunda toplamda beş köyün malikâne hisselerinden oluşan mülkleri bulunmaktaydı. Dolayısıyla 1519 tahriri gerçekleştiğinde Seydi Bey hayatta olup, Muşar Kalesi naipliğini yapan aile üyelerinin üçüncü kuşağını temsil etmekteydi. Bu durumda, Harput ve çevresinde 1185-1233 tarihleri arasında hüküm süren Artuklu döneminde Şeyh Hasan Ezrakî ailesinin bir kolunun buraya getirilip yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Selçuklular devrinde önemli bir kale olduğu bilinen Muşar Kalesi naipliği Osmanlılardaki kale dizdarlığı gibi bir görev olmalıdır. Çünkü Büyük Selçuklular'da kale muhafızlarına "naib-i kal'a" denildiği gibi, 1244'ten itibaren Malatya bölgesini ele geçiren İlhanlılar döneminde, eyaletlere "hâkim" adı altında atanan valilerinin naiplerinin olduğu da bilinmektedir. Bu naipler vergi sorunlarının yanı sıra görev yaptıkları yerin güvenliğinden de sorumluydular¹³⁶.

1519'da Muşar Kalesi naiplerinden Seydi Bey bin Mehmed Bey ve Zeyneddin adlı amcasının Yakup ve Ahmed adlı oğullarının Tabkırar, Engüzek,

¹³⁰ BOA, TD 408, s. 204, 214, 216, 217.

¹³¹ TK 136, vrk. 59b, 62b, 63a, 64b.

¹³² "Yensur Bey ibni Nasır Bey bin Yar Ali Bey", BOA, MAD 3332, s. 10.

¹³³ BOA, TD 408, s. 205; BOA, TD 323, s. 42; TK 136, vrk. 66b.

¹³⁴ Esasen 1530'da bu mülkün Malatya Sancağı'nda toplamda 6 köy, 6 mezra ve 2 kıta zemin hasılı vardı. Bkz. Gögebakan, "XVI. Yüzyılda Malatya Kazasında Vakıflar ve Vakıf Görevlileri", s. 395.

¹³⁵ BOA, TD 408, s. 203, 211; TK 136, vrk. 60b, 62b.

¹³⁶ Yüksel, Artuklu'dan Cumhuriyet'e Ma'mûretü'l-Aziz'de Bir Seyyid Şeyh Ailesi Pir Hasan Zerraki Ailesi", s.426-427.

Mağruni ve Zırkı köyleri malikânelerinin tamamı ile Berede (Berete) köyü malikânesinin yarısından oluşan emlak geliri toplamı 3161 akçeydi¹³⁷. 1530'da Muşar Nahiyesi'ndeki Engüzek ve Zırkı köyleri malikânelerinin tamamı, Husiye köyü malikânesinin yarısı ve Bahri, Baş Viran, Bertek, Gök-din, Kayacuk, Merdesi, Salkin ve Veledi mezraları malikânesinin tamamı ile Melte mezrası malikânesinin 7/24 sehm hissesi bu mülkün tasarrufundaydı. Tabkırar'ın malikânesi ise Zeyneddin evladı için vakfedilmiş olarak görünmektedir¹³⁸. Fakat 1560'da sadece Engüzek ve Zırkı köyleri malikânesinin tamamı Evlad-ı Seydi Bey ve Zeyneddin Bey mülkü olarak bırakılmış¹³⁹, Husiye köyü malikânesinin yarı hissesi padişah haslarına dahil edilirken¹⁴⁰ mezralardaki malikânelerin tamamı ise ya tımar ya da padişah hassı yapılmıştır. Bu ailenin üyeleri 1806 yılında da Engüzek, Tabkırar ve Zırkı köyleri malikâne hisselerini tasarruf etmeye devam ediyorlardı¹⁴¹.

Kâtip Ramazan Mülkü: Melte mezrası malikânesinin 17/24 sehm hissesi bu mülkün tasarrufunda iken¹⁴², 1560'ta tımar olarak kaydedilmiştir¹⁴³.

Seydi Fahreddin Mülkü: 1530 ve 1560'da Berete köyü malikânesinin yarısı Seydi Fahreddin mülkü olarak kaydedilmiştir¹⁴⁴.

Şah Maverd binti Yusuf Bey Mülkü: 1530'da Kâfir Viranı mezrası malikânesinin tamamı bu mülkün gelirleri içinde yer alıyordu¹⁴⁵. Fakat 1560'ta bu mezra gelirini padişah haslarına dahil edilmiş olarak görmekteyiz¹⁴⁶.

¹³⁷ BOA, MAD 3332, s. 12.

¹³⁸ BOA, TD 408, s. 205, 206, 210, 213, 215, 216, 217. 1530'da Malatya Sancağı'nda bu mülkün gelirleri arasında toplam olarak 5 köy ve 22 mezra vardı. Bkz. Göğebakan, "XVI. Yüzyılda Malatya Kazasında Vakıflar ve Vakıf Görevlileri", s. 395.

¹³⁹ BOA, TD 323, s. 42; TK 136, vrk. 60a, 65a.

¹⁴⁰ TK 136, vrk. 60a, 65a.

¹⁴¹ "Malatya sancağında vâki' Muşar nâhıyesine tâbi' Engüzek ve Tabgüzar (doğrusu Tabkırar) ve Zırkı nam karyelerin tamam malikâneleri bevvab (doğrusu nüvvâb)-ı kal'a-i Muşar Seydi Bey ve Zeyneddin Bey evladı taraflarından vakfiyet ve mülkiyet üzere zabt ve tasarruf olmak meşrut olduğuna mebni Maadin-i Hümayun eminerine senevi ellibir buçuk kuruş sekiz akçe mal-ı maktû'unu vermek üzere hazihi kura-i selase-i mezburenin tamam malikânesin rub' hissesine bi'l-iştirâk mutasarrıf olan evlâd-ı vâkıfdan Seyyid Ebubekir bu esnada vefat ettiği beyanıyla mahlûl olan rub' hissesi müteveffâ-yı merkûmun oğlu Seyyid Ali'ye tevcih ve yedine berat-ı şerifim". BOA, AE.SSLM.III.244.14200.1.1. Bu konuda 1219 tarihli başka bir belge için bkz. BOA, C.ML.541.22252.1.1.

¹⁴² BOA, TD 408, s. 215.

¹⁴³ TK 136, vrk. 66b.

¹⁴⁴ BOA, TD 408, s. 212; TK 136, vrk. 64b

¹⁴⁵ BOA, TD 408, s. 215.

¹⁴⁶ TK 136, vrk. 59b.

Mülk-i Mevrus-ı Şah Sultan Hatun: 1530'da Muşar Nahiyesi'ndeki Husiye ve Mektefi köyleri malikânelerinin yarısı ile Cemaleddin, Kara Ağaç, Kuyucak-ı Ulya, Norşun ve Tay Hatun mezraları malikânelerinin tamamı bu mülkün gelirleri arasında yer alıyordu¹⁴⁷. Fakat 1560'da anılan köy ve mezraların bütün gelirleri ya padişah hassı ya da tımar olarak kaydedilmiştir.

Şah Sultan Hatun Muşar Kalesi naipliği yapmış olan *Piltan Bey oğlu Yusuf Bey*'in kızı olup, 1530'da toplam geliri 3351 akçe olan bu mülk gelirini kardeşi Şahzâde Hatun ile birlikte tasarruf ediyordu¹⁴⁸.

Evlad-ı Zeyneddin Bey Mülkü/Vakfı: 1530'da Tabkırar köyü malikânesinin tamamı Zeyneddin mülkü¹⁴⁹ iken, 1560'ta aynı isme vakıf olarak kaydedilmiştir¹⁵⁰.

Sonuç

Ortaçağlarda Minşar ve Masara adlarıyla bilinen Muşar, Fırat Nehri kıyısında yer alan ve günümüze sadece harabesi ulaşmış olan bir kaledir. Bu kaleden adını alan Muşar Nahiyesi ise 16. yüzyılda Malatya Sancağı'na bağlı olmakla birlikte, köy ve mezraları günümüzde Elazığ'ın Baskil ve Keban ilçeleri sınırları içinde yer almaktadır. Nahiyeyi oluşturan köylerden Ataf'ta kelek, Rabat'ta ise gemi işletmeleri vardı. Fırat'ın iki yakası arasındaki nehir taşımacılığı da bu köylerdeki gemi ve kelekler vasıtasıyla yapılmaktaydı. Dolayısıyla Muşar, Malatya'dan Harput ve Keban'a, oralardan da Diyarbakır ve Erzincan'a ulaşan yolların bağlantı noktalarından birini oluşturuyordu. Burada bulunan kale ise nehrin her iki yakası arasındaki geçişleri denetleyen önemli bir garnizon görevini üstlenmişti.

Muşar Nahiyesi'nde 1530'da 15 köy ve 23 mezra, 1560'ta ise 16 köy ve 25 mezra bulunmaktaydı. Köylerin en önemli geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktı. Köy ve mezralardan sağlanan vergi gelirlerinin yarısı 1530'da malikâne adıyla vakıf ve mülklere, diğer yarısı da divanî adıyla has veya tımar olarak tevcih edilmişti. Ayrıca rüsum-ı örfiye olarak adlandırılan ve çeşitli adlarla anılan vergiler de devlet veya onun temsilcisi aracılığıyla toplanmaktaydı. Fakat 1560'ta çoğu malikâne hisselerine devlet adına el konularak, bunlar padişah hassı veya sipahi tımarı olarak kaydedilmişlerdir.

16. yüzyılda Muşar Nahiyesi köyleri nüfus yoğunluğu bakımından farklılık gösteriyordu. Boyahane, gemi ve kelek gibi işletmelere sahip olan

¹⁴⁷ BOA, TD 408, s. 208, 212, 216, 218; BOA, TD 156, s. 83.

¹⁴⁸ "Mülk-i Mevrûs-ı Şah Sultan Hatun ve Şahzâde Hatun binti Yusuf Bey bin Piltan el-ma'rûf be-nâib-i kal'a-i Muşar", BOA, TD 156, s. 83.

¹⁴⁹ BOA, TD 408, s. 205; BOA, TD 156, s. 151.

¹⁵⁰ TK 136, vrk. 61a.

köyler ile zaviyesi olan vakıf köyler nüfus bakımından kalabalık olan köylerdi. Bu açıdan Ataf, Berete, Rabat ve Şeyh Hasanlu köyleri diğer köylere nazaran daha fazla gelişmişti.

Muşar Nahiyesi'ni oluşturan köylerin bir kısmı (Engüzek, Husiye, Kâfir Viranı, Mağruni ve Mektefi gibi) bugün mevcut değildir. Mevcut olanların çoğu Elazığ'ın Baskil ilçesine, Zırkı ve Tabkırar (Topkıran) ise Keban ilçesine bağlıdır. 16. yüzyılda kelek ve gemi, günümüzde ise feribotla Malatya'ya daha kısa yoldan ulaşım imkânının olması, bölge insanının öteden beri ekonomik faaliyetlerini bu şehirde sürdürmesine sebep olmuştur. Yine idari ve adli meselelerinin çözümünde kolaylık sağlaması açısından da, coğrafi yakınlığı göz önünde bulundurularak, Muşar Nahiyesi köyleri 19. yüzyıla kadar Malatya'ya bağlı kalmıştır.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

1.1. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA)

Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi (MAD): 3332 ve 15450 numaralı Tahrir Defterleri.

Tahrir Defterleri Tasnifi (TD): 156, 163, 257, 323, 324 ve 408 numaralı defterler.

Münferit Belgeler: İE.EV.23.2725.1.1, İE.EV.23.2725.1.1, C.EV.631.31841.1, AE.SSLM.III.244.14200.1.1, C.ML.541.22252.1.1.

1.2. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi (TK)

136, 307 ve 323 numaralı Tahrir Defterleri.

1.3. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530), II, Dizin ve Tıpkı Basım, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

GÜLSOY, Ersin, *Malatya Divriği ve Darende Sancakları'nın İlk Tahriri (1519)*, Fenomen Yayıncılık, 2009.

YİNANÇ, Refet, ELİBÜYÜK, Mesut, *Kanunî Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1983.

2. Salnameler

1301 (1883/1884) Tarihli Ma'mûretü'l-aziz Vilayet Salnamesi

1312 (1894/1895) Tarihli Ma'mûretü'l-aziz Vilayet Salnamesi

3. Kaynak Eserler

Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK yayınları, Ankara, 1987.

Yakut bin Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, c. 5, Beyrut, 1977.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.

4. Araştırma ve İncelemeler

AŞAN, Muhammed Beşir, “Tabanbükü (Şeyh Hasan) Köyü Mezarlıkları”, *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu 5-6 Mayıs 1986 Elazığ*, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ 1987, s. 147-169.

AŞAN, Muhammed Beşir, “Fırat Havzasında Tespit Edilen Vefâî Silsilenâmesi ve Bazı Düşünceler”, *XIV. Türk Tarih Kongresi (9-13 Eylül 2002). II/2*, Ankara, 2005, s. 1517-1524.

BARKAN, Ömer Lütfi, “Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller-Malikâne-Divânî Sistemi”, *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler 1*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980, s. 154-155.

BARKAN, Ömer Lütfi, “Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları”, *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler 1*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980, s. 125-149.

BAYKARA, Tuncer, “Ribât ve Rabât”, *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Marmara Üniversitesi Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1995, s. 125-128.

ÇAĞATAY, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V (Ankara, 1947), s. 483-511.

ÇAKAR, Enver, “Osmanlı Döneminde Harput'ta Kırsal Yerleşme: Baskil Örneği”, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ 23-25 Mayıs 2013, Bildiriler*, Elazığ, 2013, s. 111-118.

ÇAKAR, Enver, “19. Yüzyılın Ortalarında Keban Köylerinin İdari ve Demografik Yapısı”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 12/2, Elazığ 2019, s. 1-34.

EMECEN, Feridun, “Çift Resmi”, *DİA*, c. 8, İstanbul, , s. 309-310.

GÖĞEBAKAN, Göknur, *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)*, Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, Malatya, 2002.

GÖĞEBAKAN, Göknur, “XVI. Yüzyılda Malatya Kazasında Vakıflar ve Vakıf Görevlileri”, *OTAM Dergisi*, 10, Ankara 1999, s. 59-86.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Hâne”, *DİA*, c. 15, İstanbul, 1997, s. 552-553.

HINZ, Walter, *İslâmda Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1990.

İLHAN, Mehmet Mehdi, “The Ottoman Archives and Their Importance For Historical Studies: With Special Reference to Arab Provinces”, *Belleten*, LV/213, Ankara, 1991, s. 433-438.

İNALCIK, Halil, “Cizye”, *DİA*, c. 8, İstanbul, 1993, s. 45-48.

İNALCIK, Halil, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, içinde: *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 3-14.

İNALCIK, Halil, “Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu”, içinde: *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 31-65.

KALLEK, Cengiz, “Kile”, *DİA*, c. 25, Ankara, 2002, s. 568-571.

OCAK, A. Yaşar, “Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâî Tarikatı (Vefâiyye)”, *Belleten*, LXX/257 (2006), s. 111-154.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Arûs Resmî”, *DİA*, c. 3, İstanbul, 1991, s. 422-423.

ŞAHİN, Haşim, “Selçuklu ve Erken Osmanlı Döneminde Vefâiyye Tarikatı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 70 (2014), s. 39-54.

ŞAHİN, Haşim, “Vefâiyye”, *DİA*, c. 42, İstanbul, 2012, s. 600-602.

ŞAHİN, İlhan, “Mezraa”, *DİA*, c. 29, s. 546-548.

ŞAHİN, İlhan, “Nahiye”, *DİA*, c. 32, İstanbul, 2006, s. 306-307.

ŞEN, Korkmaz, “Baskil’deki Osmanlı Dönemine Ait Bazı Yapı ve Mezar Taşlarının Değerlendirilmesi”, *Her Yönüyle Baskil*, c. 1, Elazığ, 2020, s. 340-368.

ŞEN, Korkmaz, BALABAN, Mustafa, “Baskil İlçesi’nin Tarihi Kaleleri”, *Her Yönüyle Baskil*, c. 1, Elazığ, 2020, s. 46-73.

ŞEN, Korkmaz, “The Rabat Castles-Upper Euphrates Basin As A Sample”, içinde: *Düşünce Edebiyat ve Tarih Araştırmaları*, Hiperyayın, İstanbul, 2019, s. 312-328.

TABAKOĞLU, Ahmet, “Resim”, *DİA*, c. 34, İstanbul, 2007, s.582-584.

TAŞKIN, Ünal, “Rüsûm-ı Örfiye”, *Tarih Okulu Dergisi*, XIV (2013), s. 55-73.

TUĞRULCA, Orhan, <https://malatyahaber.com/haber/musar-kalesi/>, erişim: 20.08.2020

YİĞİT, İsmail, “Ribât”, *DİA*, c. 35, İstanbul, 2008, s. 76-79.

YÜKSEL, Hasan, “Artuklular’dan Cumhuriyete Güneydoğulu Bir Seyit Ailesi: Ezrakiler ve Şecereleleri”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları/Journal of Turkish Studies*, 52 (Aralık 2019), Özer Ergenç Armağanı C. II, Ed. Cemal Kafadar, Gönül A. Tekin, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2019, s. 427-456.

YÜKSEL, Hasan, “Artuklu’dan Cumhuriyet’e Ma’mûretü’l-Aziz’de Bir Seyyid Şeyh Ailesi Pir Hasan Zerraki Ailesi”, *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Bildiriler*, Elazığ, 2013, s.413-450.

YÜKSEL, Hasan, “Bir Babaî (Vefâî) Şeyhi Zaviyesi (Şeyh Behlöl Baba)”, *Osmanlı Araştırmaları*, 21 (2001), s. 97-105.

Ekler

Resim-1: Muşar Kalesi Harabesi
(<http://www.malatyahaber.com/makale/musar-kalesi>)

Resim-2: Muşar Dağı Zirvesinde Yer Alan Mar Ahron Manastırı
(<https://www.haberturk.com/mar-ahron-manastiri-koruma-altina-aliniyor-2544673>)

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)
Cilt: 7, Sayı: 14, Eylül 2020, s. 37-83, ISSN: 2148-2527

Journal of Harput Studies, Vol. 7, Issue 14, September 2020, pp. 37-83

Araştırma Makalesi/Research Article

XVI. YÜZYILDA HERSİNİ NAHIYESİNDE KİŞİ ADLARI*

Names of People In Hersini County In The 16th Century

Mehmet Salih ERPOLAT**

Geliş/Received: 25.06.2020

Kabul/Accepted: 07.08.2020

Öz

Hersini XVI. yüzyılda Harput sancağına bağlı 1518'de yedi, 1526'da sekiz ve 1566'da beş köyden oluşan bir nahiyeydi. Bu nahiyeye Ribat, Herdi, Zeyve (Zaviye-i Hersini), Parçikan, Şahaplı, Sanik, Arındik ve Görgüşan köylerinden ibaretti. Bu köylerden Ribat, Sanik ve Arındik köylerinde yaşayan halk Gayrimüslim idi. Müslüman köyler aşiret mensupları tarafından iskân edilmişti. Bu coğrafyadaki köylerde günümüzde de XVI. yüzyıldan beri bölgede yaşayan Herdi, Zeyve, Parçikan aşiretlerine mensup kişiler yaşamaktadır.

Hersini nahiyesi günümüzde Elazığ ilinin Baskil ilçesinin sınırları dâhilindedir. Bundan dolayı bu çalışmamızda Baskil ilçesinin Cumhuriyet Dönemi'ndeki idari yapısı hakkında da bilgi verildi. Böylece XVI. yüzyıldaki Hersini nahiyesi ile XX. yüzyıldaki Baskil ilçesinin iskân durumunda meydana gelen değişiklikleri gösterme imkânı sunuldu.

Hersini nahiyesine bağlı köylerde XVI. yüzyılda yaşayan kişilerin adları, 1518 ve 1566 tutulan Diyarbekir Vilayetinin Mufassal Tahrir defterlerinin Harput Sancağı kısmının Hersini nahiyesini içeren sayfalarda yer alan veriler kullanıldı. Adı geçen tahrir defterinden 1518 tarihli olanında üç yüz on beş (315) vergi mükellefinin, 1566 tarihli olanında bin beş yüz yirmi yedi (1527) vergi mükellefinin adı babasının adıyla beraber yer almaktadır. Tahrir defterlerinde yer alan bu kişi adları defterlerde verilen sıraya uyularak verildi.

* Bu makale 15-17 Nisan 2020 tarihinde Baskilde düzenlenen Uluslararası Baskil Sempozyumu'nda " XVI. Yüzyılda Hersini Nahiyesindeki Kişi Adları" başlığı ile sözlü olarak sunulmuş ve *Her Yönüyle Baskil*, (Ed. Hasan Kürüm-Korkmaz Şen), Elazığ 2020, s. 162-176'da yayımlanmış bildirinin gözden geçirilmiş ve ilaveler yapılarak yeniden düzenlenmiş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Diyarbakır-Türkiye. msalisherpolat@hotmail.com; ORCID 0000 0001 5000 7698

Hersini nahiyesindeki köylerde en çok tercih edilen ilk otuz (30) kişi adı sırayla Hüseyin, Hasan, Mehmed, Ali, Hıdır, Yusuf, Hamza İbrahim, Halil, Hacı, Abbas, Musa, İlyas, Cihanbeğ, Abdul, Davud, İsmail, Cafer, Süleyman, Maksut, Misafir, Şah Ali, Seydi, Memi, Ahmed, Kalender, Osman, Ömer, Kalo, Şah Kulu şeklinde olduğu tespit edildi. İslam dünyasında kullanılan bu ortak kişi adlarının yanında Aslan, Budak, Dede, Durak, Durmuş, Elvend, Kaplan, Kartal, Korkmaz, Kulu, Kurd Beğ, Sarı, Saruca, Saruhan, Tanrıverdi, Timur, Uğurlu gibi öz Türkçe adların da kullanıldığı görölmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hersini Nahiyesi, Kişi adları, Baskil, Cihanbeğlü Cemaati.

Abstract

Hersini was a sub-district of Harput Sanjak in the 16th century consisting of seven villages in 1518 and eight villages in 1526 and five villages in 1566. This district consisted of Ribat, Herdi, Zeyve (Zaviye-i Hersini), Parçikan, Şahaplı, Sanik, Arındık and Görgüşan villages. Of these villages, the people living in Ribat, Sanik and Arındık villages were non-Muslims. Muslim villages were settled by tribal members. Today, in the villages in this geography, people belonging to the tribes of Herdi, Zeyve and Parçikan have been living in the region since the 16th century.

Hersini County is within the borders of Baskil district of Elazig province today. Therefore, in this study, information was given about the administrative structure of Baskil district in the Republican Period. So, the opportunity to show the changes in the Baskil district's resettlement in the 20th century and Hersini county in the 16th century was presented.

For the names of the people living in the 16th century in the villages of Hersini county, the data on the pages containing the Hersini sub-district of the Harput banner of the Mufassal Tahrir notebooks of Diyarbekir Province, which were held in 1518 and 1566, were used. Abovementioned books contain the name of the three hundred fifteen (315) taxpayers in the one dated 1518 from the mentioned tahrir book and the name of the one thousand five hundred and twenty-seven (1527) taxpayers in the 1566 date together with the name of their fathers. These person names in Tahrir notebooks were given in the order given in the notebooks.

The first thirty (30) most preferred names in the villages of Hersini were determined as Hüseyin, Hasan, Mehmed, Ali, Hıdır, Yusuf, Hamza İbrahim, Halil, Hacı, Abbas, Musa, İlyas, Cihanbeğ, Abdul, Davud, İsmail, Cafer, Süleyman, Maksut, Misafir, Şah Ali, Seydi, Memi, Ahmed, Kalender, Osman, Ömer, Kalo, Şah Kulu. In addition to these common person names used in the Islamic world, it is seen that pure Turkish names such as Aslan, Budak, Dede, Durak, Durmuş, Elvend, Kaplan, Kartal, Korkmaz, Kulu, Kurd Beg, Sarı, Saruca, Saruhan, Tanrıverdi, Timur, Uğurlu are also used.

Keywords: Hersini District, Person names, Baskil, Cihanbeğlü Community.

Giriş

Türkiye’de son yıllarda üniversitelerin artmasına, Osmanlı Dönemi’nin arşiv belgelerine ulaşmanın kolaylaşmasına bağlı olarak tahrir defterlerine dayalı adbilim araştırmalarında artışın olduğu dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada Hersini nahiyesinin XVI. yüzyıldaki kişi ve yer adlarını da içeren Diyarbekir Vilâyeti’nin İstanbul’da, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Arşivi’nde bulunan 1518 tarihli 64 Numaralı Tahrir Defteri ile Ankara’da Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi’nde yer alan 1566 tarihli, 106 Numaralı Mufassal Tahrir Defteri’ndeki veriler incelenmiştir. Her iki tahrir defterinde Hersini nahiyesine bağlı köyler ve bu köylerde yaşayan vergi mükelleflerinin adı ve babasının adını tespit etmek mümkündür. Böylece Hersini nahiyesine bağlı köylerde yaşayan kişilerin baba-oğul olmak üzere iki nesli teşkil eden kişi adlarının tespiti yapılarak okuyucuyla paylaşılmıştır.

Tahrir defterleri içerdikleri malî, askeri ve sosyal verilerin yanında kişi ve yer adlarını tespit de Klasik Dönem Osmanlı tarihi araştırmalarının en önemli kaynaklarından. Bu defterler ait oldukları coğrafyanın sosyal, ekonomik, demografik ve dinî yapıları hakkında önemli ipuçları içermektedir. Burada Hersini nahiyesindeki köyler ve bu köylerde yaşayan kişilerin adları defterdeki sıraya sadık kalınarak verilmiştir. Böylece nahiyeye bağlı köylerde yaşayanların inanç yapısını (Müslim-Gayrimüslim) belgelere dayalı olarak öğrenmek mümkündür. Müslüman halkın tercih ettikleri kişi adlarını, Müslümanlar ile Gayrimüslimlerin kullandıkları ortak kişi adlarının tespiti yapılmıştır. Hersini nahiyesinin XVI. yüzyıldaki nüfusunun artışını görmek için nahiyeye bağlı köylerin 1518, 1526 ve 1566 yıllarındaki tahrir sonuçları aynı tabloda verilmiştir. Böylece okuyucuya nahiyede farklı tarihlerde yapılan tahrir verilerini mukayese etme imkânı sunulmuştur. Bunun yanında Hersini nahiyesinde XVI. yüzyılda en çok tercih edilen otuz kişi adı ile nahiyenin genelinde kullanılan kişi adları alfabetik sıra ile tablo hâlinde verilmiştir. Ayrıca 1518 ile 1566 yıllarında yapılan tahrirlerde elde edilen veriler aslına sadık kalınarak verilmiştir.

İdari Yapısı

Hersini, XVI. yüzyıl boyunca Harput sancağına bağlı bir nahiyeye idi. Bu durum tahrir defterlerinde “ *nâhiye-i Hersini tâbi’-i livâ-ı Harput, (Harput)*”¹ ifadesiyle belirtilmiştir. Ancak Hersini adıyla bir yerleşim yeri

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defteri 64 (Bundan sonra BOA, TD şeklinde gösterilecektir.), s. 634-638; 998, s. 181-187; Kuyûd-ı Kadime Arşivi 106, (Bundan sonra KKA, şeklinde gösterilecektir.), v. 168b-177a; Mehmet Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 37, 233, 235; Mehmet

mevcut değildi. Tahrir defterlerinde Hersini nahiyesinin ilk köyü olarak yazılan ve halkı Gayrimüslim olan Ribat adındaki köy yer almaktadır. Günümüzde Baskil ilçesinin idari yapısı dâhilinde Ribat adına rastlanılmamaktadır. Ribat köyünün hangi tarihte viran hâle gelip tarihe karıştığı tespit edilemedi. Ancak bu köyün 1915'ten önce terk edildiği anlaşılmaktadır². Hatta İnciciyan³ Harput'un XVIII. yüzyıldaki elli yedi köyü arasında Ribat, Sanik ve Arındik köylerini zikretmemektedir.

Hersini nahiyesi 1518'de Ribat, Heridi, Zeyve, Parçekânlü, Sanik, Şahaplü ve Arındik; 1526'da Ribat-ı Hersini, Arınduk, Sanik, Zaviye-i Hersini (1518 Zeyve imlasıyla yazılmıştır. Halk arasında da Zeyve olarak bilinmektedir.), Şahaplü, Herdi ve Görgişan; 1566'da Ribat, Zaviye, Perçikânlü, Şahaplü ve Herdi köylerinden müteşekkildi.

Hersini nahiyesi, Harput Sancağı'nın 1646⁴ tarihindeki idari yapısının içinde yer almadığı görülüyorsa da 1764⁵ ve 1775⁶ tarihli kayıtlarda nahiyenin durumunun sürdüğü anlaşılmaktadır. Hersini nahiyesinin XIX. yüzyılda Harput ve Mamuretülaziz⁷ sancaklarında, Cumhuriyet Dönemi'nde ise Elazığ

Salih Erpolat, *XVI. Yüzyılda Diyarbekir Beylerbeyliği'ndeki Yer İsimleri*, C. I, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1999, s. 375, 389, 395; Enver Çakar, "Osmanlı Döneminde Harput'ta Kırsal Yerleşme: Baskil Örneği", *Fırat Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu 23-25 Mayıs 2013* (Ed. Enver Çakar), C. 1, Elazığ 2013 s. 112.

² Raymond H. Kévorkian-Paul B. Paboujian, *1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler* (Çev. Mayda Saris), Aras Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2013, s. 357-384. Yazarlar, belirtilen sayfalar arasında Harput ve köylerinde yaşayan Ermeni varlığından söz etmektedir, ancak burada Ribat, Hersini, Arındik ve Sanik köylerinin adı yer almamaktadır. Bu durum Hersini nahiyesindeki Gayrimüslimlerin daha Osmanlı Devleti Dönemi'nde ayrıldıklarının göstergesi olabilir.

³ Hrand D. Andreasyan, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619*, Baha Matbaası, İstanbul 1964, s. 90. Bu eserde Harput'taki Gayrimüslimlerin Ermeni, Süryani ve Rumlar'dan müteşekkil olduğunu belirtmiştir. Bu itibarla biz de bu çalışmada Hersini'deki Müslüman olmayan halk için Gayrimüslim ortak adını kullanmayı tercih ettik.

⁴ Mehmet Ali Ünal, "1056/1646 Tarihli Avarız Defterine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Harput", *Belleten*, LI/119, (Nisan 1987), s. 125; "1646 (1056) Tarihli Harput Kazâsı Avârız Defteri", *Tarih İncelemeleri Dergisi XII*, İzmir (1997), s. 49; Serkan Sarı, "Diyarbekir Eyaletinde Sürsat Bedeli Tahsili (1673, 1676-1712)", *Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar* (Ed. Türkan Erdoğan, A. Temizer, R. İnan), www.ivpe.me İvpe Cetinje Montenegro (March 2020), s. 437, 444.

⁵ *Divan-ı Hümayûn Sicilleri Diyarbekir Ahkâm Defterleri 2*, (Ed. Ahmet Zeki İzgöer), Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayın No: 41, Diyarbakır 2016, s. 520, 522.

⁶ *Divan-ı Hümayûn Sicilleri Diyarbekir Ahkâm Defterleri 3*, (Ed. Ahmet Zeki İzgöer), Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayın No: 43, Diyarbakır 2016, s. 346.

⁷ Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-'Alâm*, C. VI. Mihran Matbaası, İstanbul 1311, s. 4333; Ali Cevâd, *Memâlik-i Osmâniyenin Târîh ve Coğrafya Lugatı*, Mahmud Beğ Matbaası, Der-Saadet (İstanbul) 1313, s. 368, 664.

ilinin idari yapısı içinde yer almadığı görülmektedir⁸. Ancak, yörede Hersini adında bir dağın olduğu, "...Hersini nâhiyesinde vâki' bir taraftan Kivank (Keyvank)'dan gelen tarikin (yolun) üst cânibi (tarafi-yönü) ve andan (ondan) Kapu Depesi sırtına varınca ve andan Kassâb Oğulları hânelerinin sırtına varınca ve andan Kuzu Kıran Depesi sırtına varınca ve andan Hersini Dağı eteğine varınca işbu yedinde (elinde) olan suret-i defter-i cedîd-i hâkânî mücebince Bolucuk mezra'ası hududu dâhilinde olub seksen doksan seneden beri ...Evâ'il-i Cemâzi-yel-Evvel sene 'öşrîn ve mie ve elf' (1020) Temmuz 1611 tarihli bu kayıttan anlaşılmaktadır⁹. Hersini Dağı günümüzde yörede Hasandağı ve Haroğlu Dağı olarak bilinmektedir¹⁰. XVI. yüzyılda Ergani Sancağı'nda da Hersini adını taşıyan bir köy mevcuttu¹¹.

Günümüzde Elazığ iline bağlı bir ilçe merkezi konumunda olan Baskil adı tahrir defterlerinde yer almamaktadır. Herdi cemaatinden Seyyid Mehmed ve Ali adlarındaki kişilerin Şubat 1751 tarihinde Harput kazasına bağlı Baskil¹² köyünde yaşadıklarına dair kayıt mevcuttur. Bu belgede köy halkının tamamının Herdi aşiretine mensup olduğuna dair bir hüküm yer almamaktadır. Baskil köyünün izine 1751'deki bir belgede rastlanılması köyün bu tarihten önce kurulduğuna işaret etmektedir. Bunun ne kadar geriye gidebileceği ulaşacağımız yeni belgelere bağlıdır. Baskil'in XIX. yüzyılda da Harput'a bağlı bir köy olduğu bilinmektedir¹³.

Tahrir defterlerinde Hersini nahiyesi sınırları dâhilinde şehir vasfında bir merkezin olduğuna dair kayıt yoktur. Tahrir defterlerinde Hersini nahiyesindeki yerleşim yerleri ile günümüzdeki Baskil ilçesi sınırları dâhilinde bulunan iskân yerleri mukayese edildiğinde önemli bir fark olarak köylerin sayısında büyük bir artışın olduğu ifade edilebilir. Bunun temel sebebi

⁸ *Son Teşkilât-ı Mülkîyede Köylerimiz Adları*, Hilal Matbaası, İstanbul 1928; *Türkiye'de Meskûn Yerler Kılavuzu*, C. I, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1946, C. II, Ankara 1947; *Türkiye Mülkî İdare Bölümleri ve Bunlara Bağlı Köyler Belediyeler (1 Haziran 1970 durumu)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1971.

⁹ KKA, TD 106, v. 175b. Bu belge tahrir defteri arasına sonradan eklenmiştir. Bu durum 1566 yılında tutulan defterin lüzumu hâlinde sonraki terihlerde de kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca belgede geçen Kapu Depesi, Kuzu Kıran Depesi ve Kassab Oğulları Hâneleri gibi mevki adlarının yöre halkının kullandığı lisan hakkında önemli ipucu niteliğindedir. Bolucuk adı tahrir defterlerinde Bolu olarak geçmektedir.

¹⁰ Enver Çakar, "Osmanlı Döneminde Harput'ta Kırsal Yerleşme: Baskil Örneği", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, Elazığ 23-25 Mayıs 2013, Elazığ 2013, s. 112.

¹¹ BOA, TD 64, s. 544; TD 998, s. 105; KKA, TD 106, v. 241a; TD 332, v. 7b; M. S. Erpolat, ... *Diyarbakir Yer İsimleri*, s. 337.

¹² *Diyarbakir Ahkâm Defteri 1*, s. 528, 529.

¹³ Ahmet Aksın, *218 Harput Şer'iyeye Sicili H. 1249-1255 M. 1833-1840*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1990, s. 484; *19. Yüzyılda Harput*, Ceren Ofset ve Matbaacılık, Elazığ 1999, s. 44.

Hersini nahiyesinin Baskil ilçesinin sınırlarının tamamına karşılık gelmemesidir. Baskil'in günümüzdeki sınırları içinde Hersini nahiyesinin yanında XVI. yüzyılda Malatya Sancağı'na bağı olan Muşar ve Kömi¹⁴ (Gömü) nahiyeleri de bulunuyordu. Kömi nahiyesinin köyleri günümüzde Elazığ'ın Baskil ve Sivrice ilçelerinin idari yapısı içinde yer almaktadır. Mesela İzolî Baskil'e bağı iken Pıhtı köyü günümüzde Sivrice ilçesine bağıdır¹⁵. Köylerin sayısındaki artışa müvazi olarak Baskil merkezinde nüfusun arttığı ve bunun sonucu olarak Baskil'in 1926'da kaza haline getirildiğı anlaşılmaktadır¹⁶.

Osmanlı Devleti Dönemi'ndeki Hersini nahiyesi ile Cumhuriyet Dönemi'ndeki Baskil ilçesindeki köylerin mukayesesinin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesine imkân vermek için Baskil'e bağı köylerin 1928 ve 1970 tarihlerindeki durumu ile Baskil'in Cumhuriyet Dönemi'ndeki idari yapısını burada bir arada verilmesinin yararlı olacağına inanıyoruz.

Baskil 1928'de Merkez¹⁷, İzolî¹⁸ ve Muşar¹⁹ olmak üzere üç nahiyeye ve bu nahiyelere bağı yüz on (110) köyden müteşekkildi. Bu köylerin yirmi

¹⁴ Bu nahiyenin adı hususunda araştırmacılar arasında birlik bulunmamaktadır. 387 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, T.C. Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 36, Ankara 1997, indeksinde s. 176 Gömü, *Kanunî Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)*, (Haz. Refet Yinanç-Mesut Elibüyük), s. 110'da Kömri, Ersin Gülsoy, *Vakıf ve Mülk Defterleri*, (Haz. Ersin Gülsoy-Mehmet Taşdemir), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 103'te; Malatya, Divriği ve Darende Sancakları'nın İlk Tahriri, Fenomen Yayınları, Erzurum 2009, s. 2' Kömi şeklinde okumayı tercih etmişler. Bu yer adının Kömi olma ihtimali daha yüksektir. Zira yörede *kömi* diye adlandırılan bir mantar çeşidi yetişmektedir. Köminin mantar olduğu bilgisi Baskil'in Odabaşı mahallesinden olan Emekli Öğretmen Naim Odabaşı'ndan alınmıştır. Verdiği bu bilgiden dolayı kendisine teşekkür ederiz.

¹⁵ Enver Çakar, *Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri*, Ankara 2012, s. 165.

¹⁶ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No: 26, Ankara 2017, s. 91.

¹⁷ Merkez nahiyesine bağı köyler. Atıkan, Arkâvun, Öteşal, Öteşahaplı, İbşir, İmikuşığı, Berişal, Beyleruşığı, Bilikân, Coganlı, Hacıuşığı, Heşdikân, Dodikân, Diğer Beyler, Diğer Karakaş, Resulkaşya, Rişvan, Roşkin, Sultanuşığı, Simikanızeyve, Simikanherdi, Şefkat, Şituşığı, Tavşanuşığı, Ali Ağa, Karoğlu, Karakaş, Kışlakçı, Kızıluşığı, Kurdikân, Kurbe-mil Odabaşı, Kurbemil Hacımustafa, Girdikân, Kelecur, Gürelnik, Gülik, Güliuşığı, Mavâl Uşığı, Miruşığı, Meşşabanlı, Fakiruşığı, Yukarı Ham.

¹⁸ İzol nahiyesine bağı köyler: Eskiköy, Ötetalanuşığı, Battaluşığı, Bobuşığı, Bozolar, Pınarlı, Cambot, Çaykaralı, Çevograş, Hacimehmetli, Habibuşığı, Hasikli, Harabekayış, Düküşığı, Sersük, Şavaluşığı, Şeyhali, Topalkemuşığı, Kadıköy, Kaluşığı, Karaca, Karınca, Kır-lot, Kârik, Gedebükü, Gelimezrası, Kediruşığı, Gemi, Milliuşığı, Verdiham.

¹⁹ Altunuşığı, Elhac, Emirhan, Uskim, Bayrik, Betekrâr, Bilaluşığı, Beretbüyük, Can-sızkayış, Hacıhasan, Diricanhurik, Zeykân, Zırkibâz, Zırkıcük, Zırkışeyhemir, Sal, Söğdin, Süsi, Şeyhan, Şeyhhasan, Tursuşığı, Tortunlu, Arabuşığı, Ataf, Fakir, Kasuşığı, Kale

birinin (21) “-uşağı” ibaresiyle bitmesi dikkat çekmektedir. Köy adlarında görülen “-uşağı”. “-ân”, “-lar-ler”, “-lı, li, lu, lü” gibi aidiyet bildiren ekler köy sâkinlerinin bir aşiret veya cemaatin mensubu olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Alangören, Altunuşağı, Çiğdemlik, Deliktaş, Gemici, Hacıhüseyinler, Hacimehmet, Hacıuşağı, İmikuşağı, Karakaşlar, Kayabeyli, Koçyolu, Konacık, Konalga, Kuşsarayı, Paşakonağı, Söğütdere, Sultanuşağı, Suyatağı, Şituşağı, Yalındam, Yeniocak ve Yıldızlı gibi Herdi aşireti mensuplarının mukim oldukları köy adlarında da bu ekleri görmek mümkündür²⁰. Aladikme, Çavuşlu, Demirlibahçe, Düğüntepe, Eskiköy, Habibuşağı, Harabekayış, Karaali, Karagedik, Kutlugün, Meydancık, Sarıtaş, Şahaplı, Tatlıpayam ve Topaluşağı köylerinin sâkinleri Parçikan; Akdemir, Akuşağı, Beşbölük, Doğancık, Hacımustafa, İçlikaval, Karoğlu, Kızıluşağı, Yukarıkuluşağı, Resulkahya, Şahindere, Tavşanuşağı ve Yürekli köyü sâkinleri ise Zeyve aşiretinin mensuplarının yaşadıkları köylerdir²¹. Bu durumda Baskil’in köylerinin yirmi beşi, (25) Herdi, on beşi (15) Parçikan ve on üçü Zeyve aşireti mensuplarınca şeneltmiştir. Bunun yanında Baskil’de bir nahiyenin de adı olan İzoli, Çemişgezek, Malatya, Siverek, Şanlıurfa ve Diyarbakır’da yaşayan kalabalık nüfusa sahip bir aşiret olduğu bilinmektedir. İzoli²² XVI. yüzyılda Malatya Sancağı’nın Gömi (Kömi) nahiyesine bağlı bir köy idi. Yine Baskil’in köyleri arasında bulunan Milliuşağı adındaki “Milli” de XVI. yüzyılda Çemişgezek, Mardin ve Siverek ve Çermik sancaklarında konar-göçer ve yerleşik olarak yaşayan bir aşiret olduğu bilinmektedir²³. Bu bilgiler ışığında Baskil’e bağlı köylerde yaşayan halkın büyük kısmının bölgede XVI. yüzyılda yaşamış olan Herdi, Parçikan, Zeyve ve İzolî aşireti

(Kal’a), Kolik, Koyunuşağı, Keçili, Kiliruşağı, Gözbek, Mayrik, (Molla)¹⁹ Matar, Mollahasanuşağı, Mamârâş, Hur, Höyük.

²⁰ E. Çakar, “...Baskil Örneği”, s. 116. 24 nolu dipnot.

²¹ E. Çakar, “... Baskil Örneği”, s. 117. 25 ve 27 nolu dipnotlar.

³⁸⁷ Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, T.C. Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 36, Ankara 1997, s. 907; KKA, TD 142, s. 67. Bu defter Kanunî Devri Malatya Tahrir Defteri (1560), (Haz. Refet Yinanç-Mesut Eli Büyük), Gazi Üniversitesi Yayın No: 31, Ankara 1983 adıyla yayımlanmıştır.

²³ BOA, TD 64, s. 288-295; TD 998, s. 8, 11, 17, 115, 130, 131, 165, 166; TD 200, s. 669-694; Mehmet Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 77, 82; M. S. Erpolat, ...Diyarbakir Yer İsimleri, s. 460; “XVI. Yüzyılda Siverek Sancağı’nda İskân ve Nüfus”, Tarihte Siverek Sempozyumu Bildirileri (13-14 Ekim 2001), Elif Matbaası, Şanlıurfa 2002, s. 94; “Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı’ndaki Aşiretler”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayın No: 6, İstanbul 2006, s. 450, 452.

mensuplarının olduğu anlaşılmaktadır. Baskil'in bazı köylerinde İzolu aşireti mensuplarının oduğu bilinmektedir²⁴.

Baskil, 1970'te Merkez²⁵, Aydınlar²⁶ (Muşar*) ve Kuşsarayı²⁷ (İzolu) olmak üzere üç bucak ve bu bucaklara bağlı altmış köyü mevcuttu. Bu durum günümüzde de devam etmekle beraber nüfus bakımından günümüzdeki köylerde sürekli yeni kayıplar (şehirlere göçler) yaşanmaktadır. Köylerdeki nüfus kaybının bu hızla devam etmesi durumunda eski iskân izlerinin silinmesi tehlikesinin yanında gıda üretim zincirinin kopması ve tarım alanlarının atıl hâle gelmesine sebep olacaktır.

Baskil'i oluşturan nahiyelerden Muşar ve İzolî bucaklarının köyleri XVI. yüzyılda Muşar ve Kömri nahiyeleri adıyla Malatya kazasına bağlıydı. Bu konu daha önce geniş bir şekilde kaleme alındığından²⁸ burada tekrara

²⁴ Enver Çakar, *Baskil Aşiretleri*, s. 259-263. Bu kitapta Baskil'de bulunan Herdi, Aluçlu, Parçikan, Zeyve, İzolu ve Direjan aşiretlerinin yöreye gelişleri, kökenleri, idari yapıları köy, mezra ve oymakları hakkında mevsuk bilgiler bulunmaktadır.

²⁵ Akdemir (Şeyhan), Beşbölük (Dudikân), Demirlibahçe (Mollasorik), Doğancık (Milli-uşadı), Düğüntepe (Girdikan), Hacimustafaköy, Hacıuşadı, İçlikaval (Simikânzeyve), Karagedik (Yukarıham), Karakaş, Karoğlu, Kayabeyli, (Rışvanuşadı), Kızıluşadı, Koçyolu (Atikân), Kuluuşadı, Meydancık, Resulkâhya, Söğütdere (Simikânherdi), Sultanuşadı, Şahaplı, Şahindere (Bilikân), Şituşadı, Tavşanuşadı, Yalındam (Erkavun), Yeniocak (Gülükân), Yıldızlı (Meşşaban), Yürekli (Berişal). Burada köylerin eski ve yeni adları bir arada verilerek yer adlarında meydana gelen değişmelerin görülmesine katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

²⁶ Aşadı Kuluşadı, Akuşadı, Altınuşadı, Bilaluşadı, Bozoğlak (Beretbüyük), Emirhan, Hüyükköy, Kaleköy, Konalga (Zeykân), Kumlutarla (Ataf), Suyatağı (Arapuşadı).

* Anadolu Selçuklu Devleti'nin sultanlarından Alaaddin Keykubat, İzzeddin Keykavus'a karşı 1212'de Ankara'da verdiği taht mücadelesini kaybedince tutuklanarak buradaki kalede hapsedilmişti. Bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1984, s. 301, 326. Aynı eserin 477. sayfasında ise Muşar Harput, Malatya, Sumeysat (Samsat) ile birlikte Diyarbakır'ı oluşturan meşhur şehirler arasında zikredilmektedir. Muşar'ın zamanla önemini kaybederek tarihteki önemini kaybettiği anlaşılmaktadır. Burada günümüzde şehirden bir eser kalmamışsa da Kaleköy köyünün bunun hatırası olduğu anlaşılmaktadır. Muşar, XVI. yüzyılda Malatya Sancağı içinde tahrir edilmiştir. Bkz. Ersin Gülsoy, *Malatya, Divriği ve Darende Sancakları'nın İlk Tahriri (1519)*, Fenomen Yayınları, Ankara 2009, s. 78, 138; *Vakıf ve Mülk Defteri* (Haz. Ersin Gülsoy-Mehmet Taşdemir), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 30, 46, 50, 100.

²⁷ Kuşsarayı (Bekirhüseyin), Aladikme (Bozolar), Alangören (Kırlot), Çavuşlu (Verdiham), Çiğdemlik (Hasıklı), Deliktaş (Sosikân), Eskiköy, Gemici, Habibuşadı, Hacıhüseyinler, Hacimehmetli, Harebekayış (Harabakayış), İmikuşadı, Kadıköy, Karaali (Çaykaraali), Koçharmanı (Hasabur), Konacık (Ötetalan), Kutlugün (Şeyhali), Pınarlı, Sarıtaş (Şavaluşadı), Tabanbükü (Şeyhhasan), Tatlıpayam (Sersük), Topaluşadı (Topalkem), Yaylanlı (Koçikuşadı).

²⁸ Bkz. E. Çakar, ... *Baskil Aşiretleri*, s. 15-31.

lüzum görülmedi. İzolî Kömi nahiyesine bağlı bir köy olup 1530'da diğer adı Osman Bükü²⁹ idi. Ancak bu ikinci adı pek bilinmemektedir.

XVI. Yüzyılda Hersini Nahiyesindeki Yerleşim Yerleri ve Mezralar

Hersini nahiyesi hakkında bilgi veren ve günümüze ulaşan üç ayrı tarihe ait tahrir defteri mevcuttur. Bunlardan ikisi mufassal (ayrıntılı), biri icmâl (özet) muhasebe defteridir. Hersini nahiyesinin köy adları ve vergi mükelleflerinin sayısına dair veriler aşağıda Tablo 1'de verilmiştir.

Hersini nahiyesi 1518'de Ribat, Herdi, Zeyve, Parçıkânlu, Şahaplı, Sanik ve Arindik olmak üzere yedi köyden; 1526'da Ribat-ı Hersini, Zaviye-i Hersini, Herdi, Parçikanlu, Şahaplı, Arindik, Sanuk ve Görgişân olmak üzere sekiz; 1566'da Ribat, Zaviye-i Hersini, Parçikanlu, Şahaplı ve Herdi olmak üzere beş köyden ibaretti. Sanik, Arindik ve Görgüşân köyleri 1566'da Kuzabâd nahiyesine bağlandığından Hersini nahiyasının köy sayısında azalma olmuştur.

Bu nahiyede Müslümanların meskûn oldukları köyler nüfusça daha kalabalıktı. Mesela 1566'da Herdi köyü 459, Zeyve 299, Parçikan 223, Şahaplı 158 hane iken, Gayrimüslimlerin meskûn oldukları köy olan Ribat 42 hane-den ibaretti. (Tablo 1).

Hersini nahiyesine bağlı Müslüman köylerin her biri aynı zamanda birer aşiret mensuplarının meskûn oldukları köyler olduğu, arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Mesela Herdi köyü halkının Cihanbeğlü³⁰ cemaati mensubu olduğu tahrir defterlerindeki kayıtlarda mevcuttur.

Bu köylerden Ribat, Sanik ve Arindik (Arinduk) köyelerinin halkı Gayrimüslim idi. Tahrir defterlerinde bu köylerin halkının Gayrimüslim olduğuna dair açık bir ifade bulunmamaktadır. Ancak bu köylerde yaşayan halktan tahsil edilen ve sadece Gayrimüslimlerden alındığı bilinen *ispenç* vergisi ile bu köylülerin taşıdıkları kişi Vartan, Mıgırdıç, Giregos, Serkis, Mardik gibi kişi adlarından Hristiyan oldukları anlaşılmaktadır.

Hersini nahiyesinin nüfus bakımından en büyük köyü Herdi idi. Bazı arşiv kayıtlarında Herdilü³¹ şeklinde yazıldığı da müşahede edilmektedir.

²⁹ *Vakıf ve Mülk Defteri*, s. 103, 439. Ancak bu isim tahrir defterlerinde geçmemektedir.

³⁰ KKA, TD 106, v. 174b; 998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-ı Bekr ve Zü'l-Kâdiriyye (937/1530) I (Dizin ve Tıkıbasım), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu. 39, Ankara 1998, s. 187. Bu defterin tarihi için 1530 yılı kabul edimişse de defterin ellinci sayfasındaki notta "...sene 932" tarihi mevcuttur. Hicrî 932 yılı Milâdî 1526 yılına tekabül eder.

³¹ *Divan-ı Hümayûn Sicilleri Diyarbakır Ahkâm Defterleri I*, (Ed. Ahmet Zeki İzgöer), Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayın No: 37, Diyarbakır 2016, s. 98, 103.

Herdı köyün adı olmanın yanında topluluk adı olduğu da “...Cihanbeyli aşiretinden Herdili cemâ’ati...”³² ibâresinden anlaşılmaktadır.

Herdili, Zeyveli ve Parçikanlı cemaatlerinin (bin) yüz kırk altı (Miladî 1733) tarihinde Rakka’ya sürülmesi kararı alınmış ancak Herdî köyü halkının Keban Maden’ine yakın yerde sâkin olmaları- göçebe olmamaları, köylerinin harap olması durumunda halkının mağdur olacağı gibi gerekçelerden dolayı bu karar uygulanmamıştır. Bunun karşılığında Herdî köylülerinin aşiret ve kabilelere karışmamak ve memur oldukları maden hizmetini sürdürmeleri talep edilmiştir³³. Cihanbeyli aşiretine bağlı Parçikanlı, Herdili, Zeyveli, Direjanlı kollarının Rakka’ya yerleştirmelerine dair Mart 1702 tarihinde de karar verildiği görülmektedir³⁴. Bunun yanında Zeyve ve Parçikan mensuplarının bir kısmının zorla Harran nahiyesinde iskâna tâbi tutulduklarına dair belgeler de mevcuttur³⁵.

Herdî³⁶ 1763, Zeyve ile Perçikânlı³⁷ aşiretlerinin 1763 tarihli kayıtlarda nahiye hâline getirildiği müşahede edilmektedir. Bu köylerin nahiye olma durumunun uzun sürmediği Harput Sancağı idari yapısı içerisinde bu nahiyelerin yer almamasından anlaşılmaktadır.

³² *Divan-ı Hümâyûn Sicilleri Diyarbekir Ahkâm Defterleri 2*, (Ed. Ahmet Zeki İzgöer), Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayın No: 41, Diyarbakır 2016, s. 346. Cihanbeyli arşiv kayıtlarında bazen “cemâ’at”, bazen de “aşiret” olarak kaydedilmesi bu iki terimin bir birinin yerine kullanıldığını göstermektedir.

³³ *Diyarbekir Ahkâm 2*, s. 347. Defterin aslında s. 164/1’deki bu belgeden Hersini nahiyesinin adının devam ettiği görülmektedir. Herdî cemaatının kadimden beri yerleşik oldukları, kanunlara uydukları, Herdî zeametinin Keban Ma’deni emininin tasarrufunda bulunduğu, Keban Ma’deni’ne yakın oldukları ve maden için gerekli olan kömürü temin işinde çalıştıkları, Herdî halkının dağılması durumunda maden işletmesinin akamete uğrayacağı, Harput kadısının maden eminden habersiz bunlar hakkında şikâyette buldukları için Rakka’ya sürgünlerine dair ferman çıktığı bilgisi verilmiştir. Cihanbeyli cemâ’atinin Rakka’ya sürülmesinin sebebi ise “...Cihanbeyli cemâ’ati ahalileri buldukları mahallerden heyet-i mecmu’alarıyla mahall-i iskânlarına îvâ ve iskân etdirilmeleri için yüz altmış senesinde emr-i şerif vermiş olmağla binâenaleyh Cihânbeyli aşiretinden Herdili cemâ’ati eşkıyası dahi nehb-i emvâl ve katl-ı nüfus ve ızrâr-ı ibâd ile gerek Harput kazâsı ahalileri ve gerek re’âyâ-yı ma’den yed-i tasallutlarından âciz olup Rakka’ya iskân olunmaları Harput kazâsı ahalileri istid’â eylediler deyü Harput kazâsının ve Âmid naibinin başka başka arzları...” ifadesiyle kaleme alınmıştır. Metinde Rakka, Rakka’ya olarak geçen kelime rekabe şeklinde okunmuştur. Bkz. s. 346.

³⁴ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul 1987, s. 94. Ancak burada Parçikanlı Barçiganlı, Herdili Hudili, Zeyveli Zivalı, Direjanlı Dirjanlı şeklinde yazılmıştır.

³⁵ E. Çakar, ...*Baskil Aşiretleri*, s. 350.

³⁶ *Divan-ı Hümâyûn Sicilleri Diyarbekir Ahkâm Defterleri 3*, (Ed. Ahmet Zeki İzgöer), Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayın No: 43, Diyarbakır 2016, s. 64.

³⁷ *Diyarbekir Ahkâm Defteri 2*, s. 525.

Tahrir defterlerinde Herdi ve Parçikanlı aşiretlerine mensup konar-göçerlerin kaydına tesadüf edilmemektedir. Ancak *Diyarbakir Ahkâm Defterlerinin* birindeki "...karye-i mezbûrenin defterli re'ayâsından Kartaloğulları ve Aluçluoğulları göçebe taifesinden Barcanlı (Parçikanlı) ve Karaçorlu aşiretlerinden..."³⁸ ifâdesinden Parçikanlı ve Karaçorlu taifelelerinin göçebe oldukları anlaşılmaktadır.

Diyarbakir Ahkâm Defterindeki bir kayıtta Musa Herdî Zaviyesinin³⁹ Harput kazasına bağlı Her(di) köyünde olduğuna dair bilgi mevcuttur. Ancak adı geçen zaviyenin bugün Baskil ilçesinin Akdemir (Şeyhan) köyünde olduğu bilinmektedir⁴⁰. Bu durum Herdi adının Herdi aşiret mensuplarının sâkin oldukları bütün köyler için kullanılmış olması ya da zaviye inşa edildiğinde Şeyhan (Akdemir) köyünün henüz kurulmamış olmasından kaynakmış olabilir. Nitekim Ahkâm Defterindeki bir başka hükümde "*Herdi aşireti otuz-kırk pâre kurâdan* (köylerden) *ibaretdir*"⁴¹ ifadesi bunu destekler mahiyettedir.

Resmi kayıtlarda *Simikânherevi*⁴² (Simikanherdi)⁴³, *Simikanzeyve* adını taşıyan köylerin XVI. yüzyıldaki Herdi ve Zeyve köylerinden farklı yerleşim yerleri olup Simikan olarak nitelendirilen aşiret köyleridir. Bunlardan Simikanherdi günümüzde *Söğüttere*⁴⁴, Simikanzeyve *İçlikavak* adını taşımaktadır.

Hersini nahiyesinin XVI. yüzyıldaki ikinci büyük köyü Zeyve (Zaviye-i Hersini) idi. Bu köyün adı 1518 tarihli defterde Zeyve, 1526 ve 1566'da Zaviye şeklinde yazılmıştır. Tahrir defterlerindeki bilgilerden köydeki zaviye hakkında köyün adındaki *Zaviye* ibaresinden başka bir bilgiye yer verilmemiştir. Diyarbakir Ahkâm Defterlerinde Zeyve köyündeki zaviyenin adına ışık tutabilecek bilgiler mevcuttur. Bu kayıtların birinde "*Harput kazâsına tâbi* ' Zeyve nâm karyede (köyde) *medfûn e'izze-i kirâmdan kutbü'l-ârifin gavsü'l-vâsîlin müteveffâ Şeyh Sultan Musa'nın kuddise sırruhu'l-azîz- zâviyesinin evlâdiyet ve meşrutîyet üzere hâlâ berât-ı şerîfimle zâviyedâr ve vakfının mütevellisi olan... Şeyh Said Ömer b. Şeyh Seyyid Musa...*"⁴⁵; ikinci-

³⁸ *Diyarbakir Ahkâm* 2, s. 544; s. 254/2.

³⁹ *Diyarbakir Ahkâm* 3, s. 543; s. 251-1.

⁴⁰ Enver Çakar, "Baskil (Elazığ) Yöresi Zaviyeler.", *Vakıflar Dergisi*, (Haziran 2012), S. 37, s. 110.

⁴¹ *Diyarbakir Ahkâm* 3, s. 411; s. 193-2.

⁴² ...*Köylerimizin Adları*, s. 305.

⁴³ ... *Meskûn Yerler Kılavuzu*, II, s. 977.

⁴⁴ *Köylerimiz* 1968, s. 752.

⁴⁵ *Diyarbakir Ahkâm* 3, s. 664; s. 301-4. Bazı arşiv belgelerinde ise Hacı Baba adlı azizin buradaki zaviyede medfun olduğu bilgisi de vardır. Bkz. Enver Çakar-Celeleddin Uzun

sinde “...Kazâ-ı mezbûra (Harput’a) tâbi‘ Zeyve nâm karyede vâki‘ Hacı Hasan Baba Zâviyesi’nin bi’l-fiil zavidarları olan sâdât-ı kirâmdan Şeyh Seyyid el-Hâc Hasan b. Mustafa ve Şeyh Seyyid Bekir b. Mustafa ve Şeyh Seyyid Rasûl b. Osman ve Şeyh Seyyid Hasan b. Hasan ve Şeyh Seyyid İbrahim b. Hüseyin ve Şeyh Hüseyin b. Hasan ve Şeyh Seyyid Süleyman b. Süleyman ve Şeyh Seyyid Mustafa b. Hüseyin ve Şeyh Seyyid Yusuf b. Mustafa ve Şeyh Seyyid Mustafa b. Hüseyin Şeyh Seyyid b. Yusuf b. Mustafa ve Şeyh Seyyid İsa b. Ali –zîde şerefuhum gelip bunlar sahihu’n-neseb sâdât-ı kirâmdan olup isbât-ı neseb eylediklerine İslâmbol nuka-bâbasından yedlerinde (ellerinde) ma‘mûlün bih temessük...”⁴⁶ gibi malumat bulunmaktadır. Belgelerdeki bu bilgilere göre Zeyve köyünde Şeyh Sultan Musa ile Hacı Hasan Baba zaviyelerinin olduğu ifade edilmişse de yukarıda da belirtildiği gibi Şeyh Sultan Musa Zaviyesi bugün Baskil’in Akdemir köyünde, Hacı Hasan Baba Zaviyesi’nin ise Doğancık (Milliüşağı) köyünde olduğu bilinmektedir⁴⁷. Muhtemelen Doğancık köyünün eski adı olan Milliüşağı belgenin kaleme alındığı tarihte (*Evâsıt-ı Safer sene 1189 M. Nisan 1775*) henüz kurulmamış ve burası Zeyve köyü toprakları dâhilinde kabul edilmekteydi. Nitekim XVI. ve XVII. yüzyıl kayıtlarında Milliüşağı adında bir köye tesadüf edilmemektedir.

Baskil yöresindeki bir başka zaviye günümüzde Tabanbükü (Şeyhhasan) köyünde bulunan Şeyh Hasanlı Zaviyesidir⁴⁸. Yöre halkının hafızasındaki bilgiye göre Şeyh Hasan Şeyh Ahmet Dede’nin kardeşi olup Horasan’dan gelen bir Yesevî dervişidir⁴⁹. Karakaya Barajı’nın inşasından sonra yeri

Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812), T. C. Fırat Üniversitesi Harput Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No: 3, Elazığ 2017, s. 75.

⁴⁶ *Diyarbakir Ahkâm* 3, s. 527; s. 243-2.

⁴⁷ E. Çakar, “...Zaviyeler”, s. 104; ... *Baskil Yöresi Aşiretleri*, s. 13, 20.

⁴⁸ E. Çakar, “...Zaviyeler”, s. 95.

⁴⁹ Muhammet Beşir Aşan, “Fırat Kenarında Bir Horasan Ereni Şeyh Ahmet Dede”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri 13-16 Ağustos 1998*, Ankara 1998, s. 56. 1560 tarihli Malatya Tahrir Defterindeki bir kayıta Şeyh Hasanlu köyünde Ahmet Tavail (uzun) adında bir azizin medfûn olduğu bilgisi mevcuttur. Köyde 166 vergi mükellefinin adı yer almaktadır. Tanrıverdi, Emre, Karatay, Hüdaverdi, Gündüz, Bayram, Ağacık gibi Türkçe adlar ile Abdal, Divane, Bekteş, Emre, Vefa, Garib, Veli, Emir, Behlül, Hızır, Ali Kulu, Şahhüseyin, Hüseyin Kulu, Mehdi, Sadaka, Zeynel, Kalender, Halife, İmam Gazi, Seydi Gazi gibi tasavvufila ilgili kişi adları dikkat çekmektedir. KKA, TD 142, s. 161. Malatya’ya ait vakıf defterindeki bir kayıta ise Şeyh Hasanlu köyü ve mezzaralarının (Özbek, Beyru, Hori ve Üç Bölük) Sultan Alaaddin tarafından vakfedildiği bilgisi “...merhum Seyyid Ebu’l-vefa tâcü’l-ârifîn kaddesallahu sırrahu’l-aziz evlâdından Şeyh Ahmed Tavail el-mülakkab Tecemi nevrallahu merkadehunun vakf idüğü merhum Sultan Alaaddin’in ikiyüz seksen dört yıl tarihiyle müverrah vakıfnamesi ve sonra şuhûd-ı udûl şehâdetleri ile bir defa dahi sâbit olduğumı yüz otuz dört yıl tarih ile müverrah şer’i hüccetleri ve sahih murabba’at-ı sultaniyeleri olduğundan gayrı min zalikü’z-zamân ilâ haze’l-ân bilâ-fasl vakfiyet üzere

değiştirilmiştir. Şeyhhasanlı (Tabanbükü) köyünün mezarlığındaki mezar taşlarının, taş işçiliği Selçuklu ve Beylikler dönemindeki taş işçiliğine benzerliği tespit edilmiştir⁵⁰. Şeyh Hasanlı köyünden Seyyid Şeyh Ahmed ve Seyyid Şeyh Yusuf adlı kişilerin “*sâdât-ı kirâm*”dan oldukları ve azizlerden köyde adına vakıf bulunan Şeyh Ahmed-i Velî’nin neslinden olduklarını, Herdi aşiretinden şaki Hacı Mehmed’in oğulları ve avanelerinden şikâyetçi olduklarına dair Ocak 1775 tarihli kayıt mevcuttur. Bu belgede Şeyh Hasanlı köyünün Keban Ma’deni’nin Muşar nahiyesine bağlı olduğu ve burada yaşayan dervişlerin olduğu, yolculara yiyecek ve barınma hizmeti sağladıklarına dair bilgiler yer almaktadır⁵¹.

Parçikanlı XVI. yüzyılda Hersini nahiyesinin nüfus bakımından üçüncü büyük köyü idi. Tahrir defterlerindeki bilgilere göre yerleşik bir hayat sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Ancak Diyarbekir Ahkâm defterlerindeki bazı kayıtlarda göçebe unsurlarının varlığına dair kayıtlar mevcuttur⁵². Parçikan adı Diyarbekir Ahkâm defterlerinde aşiret, cemâ’at ve oymak olarak zikredilmiştir. Parçikanlı cemâ’atı Cihanbeğli aşiretinden olup konar-göçer Türkmân Ekrâdındandı⁵³. Parçikan köyü günümüzdeki resmi kayıtlarda yer almamaktadır.

Şahaplı XVI. yüzyıldan beri yörede varlığı belgelenebilen, halkı Müslüman olan başka bir köydür. Cihanbeğli cemâ’atinin yörede kurmuş olduğu köylereydi. Köyün 1518’de Hıdır (Hızır)⁵⁴ adında bir kethüdası vardı. Köyün sınırları dâhilinde Karataş Sırtı, Pirhasan Pınarı, Kal’a (Kale), Balık Yusuf, Eğir Pınarı, Dud (Dut) Deresi⁵⁵ gibi mevkilerin olduğu arşiv belgelerinde görülmektedir. Şaban 1162 (Temmuz 1749) tarihli bu belgede köyün Bulutlu köyüne komşu olduğu da anlaşılmaktadır. 1566’da yapılan tahrirde köyde altı ay faal olan dokuz bab (göz) değirmen bulunuyordu⁵⁶.

Tahrir kayıtlarında 1518’de Görgüşan köyü yer almamaktaydı. Bu köy 1526’da Hersini nahiyesine bağlı iken, 1566’da Kuzabad nahiyesine bağlanmıştır. Bu durumda köyün kuruluşu ya da yeniden iskân edilmesi XVI.

tasarruf etdiklerine cemm-i gafir min el-müslimin şehâdet eyledikleri ecilden ber karaâr-ı sâbık defter-i cedide vakf-ı mukarrer kayd olundu.” ifadeleriyle kaleme alınmıştır. *Vakıf ve Mülk Defteri*, s. 53, 395, 396.

⁵⁰ Muhammet Beşir Aşan, Elaziğ, *Tunceli ve Bingöl İllerine Türk İskân İzleri (XI-XIII. Yüzyıllar)*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, (İkinci Baskı), Ankara 1992, s. 71.

⁵¹ *Diyarbekir Ahkâm Defteri 3*, s. 505; s. 234/4.

⁵² *Diyarbekir Ahkâm Defteri 3*, s. 229; 106/2.

⁵³ Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşivi Belgeleri’ne Göre Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak Aşiret ve Cemaatlar*, Tercüman Kaynak Eserler: 1, İstanbul 1979, s. 623.

⁵⁴ BOA, TD 64, s. 635.

⁵⁵ *Diyarbekir Ahkâm Defteri 1*, s. 420; 162/3. Bu belge H. 1162/M. 1749 tarihlidir.

⁵⁶ KKA, TD 106, v. 174a.

yüzyılın başlarında gerçekleşmiş olmalıdır. Günümüzde Kepektaş adıyla Elazığ Merkez ilçesine bağlıdır⁵⁷.

Hersini nahiyesinde halkı Müslüman olan köylerin yanında halkı Gayrimüslim olan köyler de mevcuttu. Bunlardan biri tahrir defterlerinde nahiyenin ilk köyü olarak yazılan Ribat köyüdür. 1518'de yapılan tahrirde Ribat köyüne Timur adında birinin Ergani'den gelip yerleştiği ve Vartan adında kethüdasının olduğu görülmektedir⁵⁸. Köyün gelirleri arasında 1518 ile 1526'da tutulan kayıtlarda değirmenlerin olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. 1566 yılında yapılan tahrirde ise köyün geliri padişah hasları arasında görülmektedir. Bu tarihte köyde altı adet değirmenin olduğu, bunların altı ay çalıştırıldığı ve bunun karşılığında yüz seksen akçe vergi tahakkuk ettiği tespit edilmektedir⁵⁹.

Sanuk (Sanik) köyü yörenin yapılan ilk tahririnde Hersini nahiyesine bağlı iken, 1526 ile 1566 yıllarında yapılan tahrirlerde Harput'un Kuzabad nahiyesine bağlanmıştır. XVI. yüzyılda Gayrimüslim tebaanın meskûn oldukları bu köye 1755 tarihli bir kayıтта Ahmed b. Mehmed, Ali Beşe, İsmail⁶⁰ adlı Müslüman kişilerin meskûn olduğu müşahede edilmektedir. Bu durum köydeki demografik yapının daha Osmanlı Dönemi'nde gerçekleştiğini göstermektedir. Sanuk (Sanik), Gayrimüslim kişi adları arasında da görülmektedir⁶¹. Bu köy günümüzde Yazıpınar adıyla Elazığ merkez ilçesine bağlıdır⁶².

Arındık köyü 1518'de Hersini nahiyesine bağlı Gayrimüslimlerin meskûn olduğu bir köy idi. 1526 ve sonraki tarihlerde Harput Sancağı'nın Kuzabad nahiyesine bağlı idi. Bu köy 1970'te Arındık adıyla Elazığ Merkez ilçesinin Poyraz bucağı idarî yapısı içindeydi⁶³.

Bu köylerin yanında Hersini nahiyesinde varlığı tespit edilebilen mezralar da mevcuttu. Bölgenin 1518'de yapılan ilk tahrir kayıtlarında mezraların izine rastlanılmamaktadır. İkincisi 1526'da yapılan tahrir kayıtlarında İncecik⁶⁴ ve Keşkerek⁶⁵ müstakil mezra olarak görülmektedir. İncecik mezrası 1566'da Herdi köyüne bağlı mezzalar arasında gösterilirken, Keşkerek mez-

⁵⁷ *Türkiye Mülki İdareler...*, s. 313.

⁵⁸ BOA, TD 64, s. 632.

⁵⁹ KKA, TD 106, v. 168b.

⁶⁰ *Diyarbakır Ahkâm Defteri 2*, s. 46; 20/1.

⁶¹ BOA, TD 64, s. 632. Ribat köyünde Derviş b. Sanik adında bir kişi vardı.

⁶² *Köylerimiz 1 Mart 1968'e Kadar*, Başbakanlık Basımevi D.S.İ, Ankara 1968, s. 747.

⁶³ *Türkiye Mülki İdareler...*, s. 313.

⁶⁴ 998 Numaralı Muhâsebe..., s. 187.

⁶⁵ *Aynı defter*, s. 188.

rası ise daha sonraki kayıtlarda yer almamaktadır. Zaviye köyüne bağlı olarak Mârgürük (Mârkürük), Ashûr (Ancuz)?, Nur Seyyid?, Katar Hanı⁶⁶ ve Sinaric (Sitaric)?; Herdi köyüne bağlı mezarlar ise Gürgân (Kürkân), Kivânk (Keyvank), Abdulhay (Abduli), Mârgürük (Mârkürük) (1566'da Kûrik), Ashûr (Ancuz) ve Şelâmûd (1566'da Şelîmût), Nur Seyyid (1566'da yazılmamış), Seven (Sûn), Katar Hanı; Ribat köyüne bağlı Boli (Bolu), 1566'da Bolucek adıyla Herdi köyüne bağlı olduğu görülmektedir. Bu mezranın adı bir başka kayıta ise Bolucuk⁶⁷ imlasıyla yazılmıştır. Sağmanik ve Ağça Kale ise Sanik⁶⁸ köyüne bağlı mezarlardı.

Hersini nahiyesindeki köylerin hane sayısı XVI. yüzyıl boyunca, tabîi yollarla izah edilemeyecek şekilde, artmıştır. Mesela 1518'de Herdi köyünün 48 hane olan hane sayısı 1526'da 119, 1566'da 459 haneye çıkmıştır. Bu artışın bir kısmı doğum yoluyla, bir kısmı da 1518'de kayıt altına alınmayan kişilerin sonradan köyüne dönerek kayıt altına alınmalarıyla gerçekleşmiş olmalıdır. Aşağıda Tablo 1'de hane mücerred sayılarını gösteren rakamlar incelendiğinde dönemin sağlık şartlarının iyi olmasına bağlı olarak yörede bebek ölüm oranının düşük olduğuna hükmedilebilir.

Tablo: 1 XVI. Hersini Nahiyesine Bağlı Köylerin Hane ve Mücerred Sayıları

No	Köyler/Mezralar	1518		1526			1568	
		H	M	H	M	Mf	H	M
1	Ribat	15	2	42	15	-	60	6
2	Herdi	48	4	119	52	4	459	109
3	Zeyve (Zaviye)	71	20	87	28	8	299	107
4	Pârçikânlu	52	9	65	27	6	223	62
5	Sanik	16	4	-	-	-	-	-
6	Şahablu	42	5	52	3	1	158	44
7	Arındık (Arınduk)	26	1	-	-	-	-	-
8	Görgüşân	-	-	15	7	-	-	-
TOPLAM		270	45	400	132	19	1199	328

H: Hane

M: Mücerred

Mf: Muaf

Hersini Nahiyesine Bağlı Köylerdeki Kişi Adlarında Görülen Özellikler

Hersini nahiyesine bağlı köylerde XVI. yüzyılda Müslim ve Gayrimüslim olmak üzere iki farklı inanç kesimi yaşamaktaydı. Bu iki farklı inanç

⁶⁶ Bu mezranın adı Katarcalı (?) olarak da okunmuştur. Aynı defterin indeksi, s. 84. Hersini nahiyesine bağlı mezarlar daha önce de araştırmaya konu olmuştu. Bkz. M. A. Ünal, *Harput Sancağı*, s. 94-99. Ancak burada bazı mezra adları farklı okunmuştur. E. Çakar, ... *Baskil Yöresi Aşiretleri*, s. 21.

⁶⁷ KKA, TD 106, v. 175b. Buraya kaydedilen Hicrî 1020, Miladî 1611 tarihli belge.

⁶⁸ 998 Numaralı Muhâsebe..., s. 186.

grubunun olması kişi adlarının farklılaşması sonucunu doğurmuştur. Müslümanlar Mehmed, Hüseyin, Hasan, Ali, Hamza, Halil adlarını sıklıkla tercih ederken, Gayrimüslimler Vartan, Serkis, Kıryakos, Karabet, Sahak (Sihak), Sakel, Haçık, Avanes, Mardik, Arakil, Donabet gibi adları daha çok tercih etmişlerdi.

Gayrimüslimlerin kullandıkları bazı kişi adları Müslümanların kullandıkları kişi adlarıyla aynı olabiliyordu. Murad, Musa, Hıdır, Nevruz, Timur, İbrahim, Derviş, Emir, Devletyar, Sultanşâ, Bahtiyar, Maksud ve Mikail gibi kişi adları buna misal olarak verilebilir.

Hersini nahiyesinde Mehmet, Ali, Hasan, Hüseyin, Yusuf, Ahmet, Mahmut gibi İslam coğrafyasının her yerinde kullanılan kişi adlarının yanında Kâlo, Bello, Bubu (Bubo), Haco, Maho gibi kısaltılmış ya da sonu yuvarlatılmış adların kullanıldığı görülmektedir. Bu durum Hersini nahiyesindeki Müslüman halkın kişi adlarında görülmekteydi. Ancak bu adlandırma şeklinin Hersini coğrafyasına özgü olmadığı bilinmektedir. Nitekim benzeri bir durumun XVI. yüzyılda Mardin Sancağı kişi adlarında⁶⁹, XVII. yüzyılda Diyarbekir'deki⁷⁰ Gayrimüslimlerin kişi adlarında da görüldüğü tespit edilmiştir.

Mehmed adının kısaltılmış şekli olan Memi⁷¹ adının yaygın kullanıldığı görülmektedir.

Ali adı ile beraber kullanılan adlar vardı. Bunlar Nazar Ali, Nur Ali, Pir Ali, Seyhan (Şeyhan) Ali, Seyyid Ali, Şah Ali ve Yar Ali idi. Ali adı ile beraber kullanılan *Nazar* sıfatı Bektaşî tasavvuf anlayışında önemli terimlerdir. Bunlardan *Nazar* mürşidin müride manevi yolla bakışıdır. Bektaşîlere göre pirin *nazarı*, canları olgunlaştıran bir unsur olup gözlerinin açılmasını sağlar⁷². Bektaşîlerde *şah*⁷³ terimi değişik manalara gelmekle beraber *Şah-ı Necef*, *Şah-ı Merdân*, *Şah-ı Velâyet*, *Şah-ı Zülfikâr*'da olduğu gibi daha çok Hz. Ali için kullanılır.

⁶⁹ Yılmaz Kurt, "Mardin Sancağı Kişi Adları", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. İbrahim Özcoşar-Hüseyin H. Güneş), Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayın No: 6, İstanbul 2006. s. 444-446.

⁷⁰ Mehmet Salih Erpolat, "H. 1104-1105 (M. 1691-1692) Tarihli Diyarbekir Vilayeti Cizye Defterine Göre Gayrimüslimler Arasında Yer Alan Türkçe Şahıs İsimleri", *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, C. III, Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu, Erciyes Üniversitesi Yayını-153, Kayseri 2007, s. 54.

⁷¹ Cem Dilçin, *Adlar Sözlüğü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 249.

⁷² Ahmet Gökbek, *Ansiklopedik Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2019, s. 661-662.

⁷³ A. Gökbek, *age*, s. 819-822.

Sık kullanılan kişi adları önemli olduğu kadar, hiç kullanılmayan isimlerin olması da dikkat çeken bir husustur. Hersini nahiyesindeki köylerde Mustafa adının XVI. yüzyılda hiç kullanılmadığı görülmektedir. Bu durumun bir tesadüf olduğunu düşünüyoruz.

Çok tercih edilen kişi adlarının yanında tahrir defterlerinde sadece birer kişi tarafından kullanılan Alev, Allo, Asıl, Kâbûl, Kaplan, Kerrâr, Malik, Baba Sadık, Bahri, Celal, Mürsel... gibi adlar da vardı. Bkz. Tablo 3.

Dört halife adlarından Ömer ve Osman ve Bekir adları da tercih edilmiştir. Ebubekir şeklinde yazılan ada tesadüf edilmedi.

Mehmet Ali, Mustafa Kemal, Ali Kemal, Ahmet Mithat, Hasan Nejat, Yusuf Ziya, Hasan Hüseyin gibi günümüzde kullanımı hayli yaygın olan iki adın bir arada kullanılmasına, XVI. yüzyılda rastlanılmamaktadır. Bu durumun Hersini ile sınırlı olmadığı ve XVI. yüzyıldaki kişi adlarını konu alan çalışmaların çoğunda görülen bir husustur.

Arapça kul anlamında olan “*abd*” ile başlayan Abdullah, Abdülkerim, Abdurrahman, Abdurrezzak, Abdülazim... gibi adların XVI. yüzyılda Hersini nahiyesinde de çok kullanılan adlar değildi. Hersini nahiyesinde XVI. yüzyılda *abd* kelimesiyle başlayan Abdullah adı üç kişide, Abdülmecid bir kişide ve Abdulgafir? adları sadece birer kişide görülmektedir. Günümüzde *abd* ile başlayan kişi adlarının kullanımı daha yaygındır.

Abdullah yerine Abdul adının daha çok kullanıldığı dikkat çekmektedir. XVI. yüzyıl Abdullah adı üç kişide görülürken, Abdul adı otuz sekiz kişi için kullanılmıştı.

Musa adı İsa adına göre daha yaygın kullanılmıştır. Yörede Musa adının İsa adından daha çok kullanılmasının sebebi Şeyh Musa Herdî adında bir zatın yörede yaşamış olmasıyla izah edilebilir. Yörede Hasan adının sıkça tercih edilmiş olmasının sebebi de Hacı Hasan Baba adındaki zatın yörede yaşamış olması ve zaviyesiyle halka hizmet etmesiyle açıklanabilir. Bu durum tasavvufun yöre kültürü üzerindeki müşahhas tesiridir. Hasan günümüzde de Baskil’de kullanımı yaygın olan bir ad olup hemen hemen her ailede bulunmaktadır*.

Hersini nahiyesindeki tasavvuf hayatı ile ilgili kişi adları yaygındı. Bunların başlıcaları Abdal, Baba Kulu, Şah Kulu, Kalender, Haydar Pâ, Tevelli adlarıdır. Pâ, Mevlevilerde müride verilen cezanın adıdır⁷⁴. Tevelli ise birini

* Bu bilgi Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi öğretim elemanlarından Baskilli Prof. Dr. Behçet Oral’dan sözlü olarak alınmıştır. Kendilerine teşekkür ederiz.

⁷⁴ İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2011, s. 1331.

dost tutma, yanaşma, sevmeye; aklaşma, yanaşma; Ehlibeyti, Hz. Ali ve soyunu sevmeye, onlardan yardım ve şefaata bekleme anlamındadır⁷⁵.

Anadolu Türk tarihinde önemli yer tutan ahilik teşkilatının mensubiyetini ifade eden Ahi adını taşıyan 1518'de 3, 1566'da 1 olmak üzere toplam 4 kişi vardı. Bunların 3'ü Herdi⁷⁶, 1'i Zeyve⁷⁷ köyünde ikamet etmekteydi. Bu her iki köyde birer zaviye vardı. Ancak bu zaviyelerin *ahi zaviyesi* olabileceğine dair arşiv kayıtlarında bir iz bulunamadı.

Hıdır adı XVI. yüzyılda Hersini nahiyesinin Müslüman köylerin tamamında en çok tercih edilen beşinci isimdir. Hıdır (Hızır), ölümsüzlüğe kavuşmuş olduğuna inanılan İlyas peygamberin lakabı olup yeşil almındadır⁷⁸.

Misafir (Müsafir) adı kullanımı yaygın olan adlardandı. Günümüzde çocuklara ad için pek tercih edilmemektedir. Bu adın bir konuk geldiği zaman⁷⁹ çocuğa verilmesi gelenektir. Misafir ile aynı anlamda olan Mihman adı ise XVI. yüzyılda bir kişide görülen adlardandı.

Günümüzde daha ziyade kadın adı olarak tercih edilen Sultan adının yörede *Sultan Ahmed* gibi hem sıfat, hem de *Sultan veled-i Mahmud* gibi kişi adı olarak tercih edilmişti.

Herdi köyünde 1566'da Ali adından sonra baba adı yerine Fatma⁸⁰ adına yer verildiği görölmektedir. Burada Ali'nin babasının adının Fatma mı yoksa Ali annesinin adıyla mı tanınıyordu? Mevcut bilgilere göre bu soruya sağlıklı cevap bulunamadı.

Adlarının önünde *şeyh*, *Molla*, *Pir*, *Seydi*, *Seyyid*, *Mir* sıfatlarını taşıyan kişi adları dikkat çekmektedir. Adlarının önünde Molla sıfatını taşıyan dokuz kişiden biri Paşıkan, sekizi Herdi köyünde ikamet etmekteydi. Ali, Davud (2), Dede, Halil, Hasan, Hüseyin, Hamza ve İsmail adlı kişilerin *Molla* sıfatını taşıdıkları görölmektedir. *şeyh* unvanının daha çok Zeyve köyünde yaşayan kişilerde kullanıldığı dikkat çekmektedir. *şeyh* unvanlı kişiler Abbas, Abdullah, Ahmed, Cihan, Davud, Dürer?, Emir, Halil, Hasan, Hub, Huber?, Hüseyin, Mam, Melik, Osman, Ömer ve Yusuf adlı kişilerdi. *Seydi* sıfatı sadece bir kişide Ali adıyla birlikte kullanılmıştı. *Pir* sıfatıyla birlikte Ahmed, Ali, Bey, Dive?, Dürük?, Halil, Hasan, Hekim, Hub, İsmail, Melik,

⁷⁵ İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Misalli Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 2011, s. 1250.

⁷⁶ BOA, TD 64, s. 632; KKA, TD 106, v. 175b.

⁷⁷ BOA, TD 64, s. 633.

⁷⁸ C. Dilçin, *age*, s. 185.

⁷⁹ C. Dilçin, *age*, s. 257.

⁸⁰ KKA, TD 106, v. 175a.

Mansur, Ömer, Sevâk?, Timur ve Zeynel adlarının kullanıldığı görülmektedir.

Cihanbey adının Herdi, Zeyve, Şahaplı ve Parçikanlı köylerinde yaygın olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. Türkiye’de kişi adları üzerine yapılan diğer çalışmalarda⁸¹ Cihanbey adına rastlanılmaması bu adın yöreye has olup Hersini nahiyesinde yaşadıkları Osmanlı arşiv belgelerinde adı geçen Cihanbeylü aşiretiyle ilişkilendirilebilir.

Cihanbey adı XVI. yüzyılda Malatya Sancağı’nın Kömi nahiyesine, günümüzde Baskil’in sınırları dâhilinde bulunan İzolî (İzolu) köyünde yaşayanlar arasında da görülmektedir. İzolî köyünde Mehmed, Ahmed, Ali, Osman, Ömer, Musa, Yusuf, İbrahim, Hamza, Hasan, Hüseyin, Davud gibi Anadolu’nun her yöresinde Müslümanların sıkça tercih ettikleri adların yanında Eslemez, Avşar, Bayram, Karagöz, Budak, Korkmaz, Sarıca, Tanrıverdi, Hüdaverdi, Tarhan, Timur, Kızkapan gibi Türkçe adların yaygın olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. Şahkulu, Şahverdi, Şah Hüseyin, Şah Ali, Kulu, Kalender, Garib, Piri, Gül Abdal⁸² gibi kişi adları tasavvufî hayatın köydeki kişi adları üzerindeki tesiri olarak düşünülebilir. Köyde varlığı tespit edilen dikkat çeken adlardan biri de Battal’dır. Battal adı yörenin İslamlaşması sırasında gösterdiği kahramanlıkla yöre insanının gönlünde taht kuran Battal Gazi’den mülhem olabilir. Oğuz boy adı olan Avşar ile Türkmen aşiret adı olan Kızkapan adlarının kişi adı olarak kullanıldığı müşahede edilmektedir.

Şahap adını taşıyan yedi kişinin tamamı Şahaplı köyündendi. Şahap muhtemelen köyü şenlendiren kişi olup çocuklara dedelerinin adının verilmesi geleneğinin sürdürülmesine bağlı olarak köyde varlığı sürmüş adlardan olmalıdır.

Ağça, Aslan, Atlandı, Bayram, Budak, Bulut, Dede, Durmuş, Elvend, Kaplan, Kartal, Kork, Korkmaz, Kulu, Kurt Bey, Polat, Sarı, Saruhan, Saruca, Sevdik, Severim, Satılmış, Tanrıverdi, Timur, Uğurlu gibi tamamen

⁸¹ Bkz. Yılmaz Kurt, “Sivas Kişi Adları”, *A. Ü. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 4, Ankara 1993, s. 223-290; “Çorumlu Kazası Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)”, *A. Ü. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 6, Ankara 1995, s. 211-247; “Adana’da 1572 Yılında Kullanılan Türk Erkek Şahıs Adları”, *Bulleten LVII/218*, Ankara 1992, s. 173- 200; Ali Açık, “Artukabad Kazasında Türk Kişi Adları (1455-1520)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/2, Elazığ 2003, s. 305-335; Mehmet Salih Erpolat, “1727 Tarihli Tahrir Defteri’ne Göre Iğdır’daki Kişi Adlarında Hz. Ali ve Ali Sevgisinin İzleri”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 18, Kış 2018, Köln-Almanya, s. 163-202; “XVI. Yüzyılda Eleşkird, Şelve, Diyadin, Bayezid ile Ovacık Sancaklarındaki Kişi Adları Üzerinde Tasavvuf ve Hz. Ali Muhabbetinin Yansımaları”, *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 20, Kış 1019, Köln-Almanya, s. 31-83.

⁸² KKA, TD 142, s. 67-68.

Türkçe adların yanında Hüdaverdi, Şah Kulu, Baba Kulu, Ali Kulu, İbrahim Bey gibi içinde Türkçe unsurların olduğu kişi adları mevcuttu.

Parçikan köyünde XVI. yüzyılda Kartal adını taşıyan dört kişi tespit edilmektedir. Kartal adının sonraki yıllarda *Kartaloğlu*⁸³ adıyla yörenin etkili ailelerinden biri hâline geldiği, bir takım zorbalık işlerine karıştığı görülmektedir. Bu aile bazen de *Kartaluşağı*⁸⁴ adıyla kayıtlarda yer almaktadır.

Hersini Nahiyesine Bağlı Köylerde Tercih Edilen Kişi Adları

Hersini nahiyesinde XVI. yüzyılda erkekler için kullanılan kişi adları iki ayrı tablo hâlinde verilmiştir. Bunlardan Tablo 2’de XVI. yüzyılda en çok tercih edilen otuz kişi adına yer verildi. Burda otuz sayısının seçilmesi özel bir sebepten kaynaklanmamaktadır, en az on defa tercih edilen adlar seçildiği için böyle bir tablo meydana geldi. Tablolarda yer alan Oğul sütunu vergi mükkelefini, Baba sütunu mükellefin babasını ifade etmektedir. Burada oğul ve baba olmak üzere iki nesilde görülen adlarla ilgili veriler yer almaktadır. Oğul genç kuşağı, baba daha yaşlı kuşağı temsil etmektedir.

Tablo: 2 Hersini Nahiyesinde Çok Tercih Edilen Kişi Adları

No	Kişi Adı	Oğul	Baba	No	Kişi Adı	Oğul	Baba
1	Hüseyin	113	24	16	Davut	30	7
2	Hasan	93	31	17	İsmail	29	9
3	Mehmet	93	18	18	Cafer	28	2
4	Ali	89	28	19	Süleyman	24	11
5	Hıdır	79	14	20	Maksut	14	-
6	Yusuf	77	28	21	Misafir	13	6
7	Hamza	75	27	22	Şah Ali	12	-
8	İbrahim	70	18	23	Seydi	11	6
9	Halil	66	16	24	Memi	11	4
10	Hacı	47	16	25	Ahmet	11	3
11	Abbas	43	11	26	Kalender	10	7
12	Musa	42	16	27	Osman	9	14
13	İlyas	40	5	28	Ömer	9	12
14	Cihanbey	33	8	29	Kalo	8	2
15	Abdul	32	6	30	Şah Kulu	7	4

Hersini nahiyesinde Hüseyin, Hasan, Mehmed, Ali, Hıdır, Yusuf, Hamza, İbrahim, Halil gibi sıklıkla kullanılan kişi adları günümüzde de büyük ölçüde tercih edilen adlardır. Bu adlar yaklaşık yüz veya yüzden fazla kişi

⁸³ ...Diyarbakir Ahkâm Defteri 2, s. 544; 254/2; ...Diyarbakir Ahkâm Defteri 3, s. 602; 275/5.

⁸⁴ ... Diyarbakir Ahkâm Defteri 1, s. 83; 31/4.

tarafından tercih edilmişti. Nahiyyede XVI. yüzyılda en çok kullanılan 30 ad tablo hâlinde verilmiştir.

Tablo 3 XVI. yüzyılda Hersini nahiyyesindeki köylerde yaşayan kişilerin kullandıkları kişi adının kullanma sıklığını göstermek için hazırlanmıştır. Bununla hangi adın kaç kişi tarafından tercih edildiğini, bunların kaçının oğul, kaçının baba neslinden olduğunu görme ve yorumlama imkânını bulabiliriz. Tabloda Abbas, Mir Abbas, Şeyh Abbas gibi birbirleriyle bağlantılı adlar bir arada verildi. Baba Kulu gibi birden fazla konuyla alakalı adlara alakalı olduğu konu kadar yer verildi. Bu isim içinde *Baba*, hem de *Kulu* geçen adlarla gösterildiğinden tabloda iki defa yer almaktadır.

Tablo: 3 Hersini Nahiyyesiki Köylerde Kullanılan Erkek Adları

No	Adlar	Oğul	Baba	No	Adlar	Oğul	Baba
1	Abbas	43	11	202	Ömer Hüseyin	1	-
2	Mir Abbas	-	1	203	Şeyh Hüseyin	-	1
3	Şeyh Abbas	-	1	204	İbrahim	70	18
4	Abdal	3	2	205	İbrahim Bey	1	-
5	Abdul	32	6	206	İbrahim Hâcir	1	-
6	Abdulgâfir?	1	-	207	İlyas	40	5
7	Abdullah	1	2	208	Kızır İlyas	1	-
8	Şeyh Abdullah	-	1	209	Küçük İlyas	-	1
9	Abdülmecid	1	-	210	İmam	2	-
10	Acem	-	1	211	İsa	4	1
11	Ahmet	11	3	212	İskender	6	3
12	Mir Ahmet	-	2	213	İsmail	29	9
13	Pir Ahmet	2	4	214	Molla İsmail	1	-
14	Seydi Ahmet	2	1	215	Pir İsmail	-	1
15	Sultan Ahmet	-	1	216	Şeyh İsmail	-	1
16	Şeyh Ahmet	2	1	217	Kâbûl	1	-
17	Ağçe (Ağça)	-	1	218	Kalender	10	7
18	Ahi	-	4	219	Kâlo	8	2
19	Alev	1	-	220	Kâmûl	-	1
20	Ali	89	28	221	Kapugan (Kapgan)	-	2
21	Ali Derviş	1	-	222	Kaplan	1	-
22	Ali Dost	1	3	223	Karalu	-	1
23	Ali Hasan	1	-	224	Kartal	1	3
24	Ali Nazar	1	-	225	Kasım	6	5
25	Gün (Güven) Ali	1	-	226	Kâv	-	2
26	Hüseyin Ali	5	2	227	Kerem Mehmet	-	1
27	Kara Ali	-	1	228	Kerim	-	2
28	Kek/Kepek Ali	-	2	229	Kerrâr	-	1
29	Kürd Ali	1	-	230	Kervan	-	4

30	Molla Ali	1	-	231	Kolat (Kulâd)	-	1
31	Na'ad Ali	1	-	232	Kork	-	2
32	Nazar Ali	1	-	233	Korkmaz	1	-
33	Nur Ali	6	-	234	Kubat	5	2
34	Pir Ali	3	5	235	Kûf (Gavf)?	-	3
35	Seyhan Ali	1	-	236	Kulu	4	3
36	Seyyid Ali	-	1	237	Kulluk	-	1
37	Şah Ali	12	-	238	Ali Kulu	-	1
38	Yar Ali	2	-	239	Baba Kulu	-	1
39	Allo	1	-	240	Şah Kulu	7	4
40	Âlûg	-	2	241	Şeh Kulu	1	1
41	Altûg?	-	1	242	Kerev (Geru)	-	1
42	'Amûk	1	-	243	Kurt Bey	-	1
43	Arslan	-	1	244	Kuru Boğaz	-	1
44	Asıl	1	-	245	Küçük	1	2
45	Asıl Bey	-	2	246	Kürd	1	-
46	Atası	-	1	247	Mahmut	65	21
47	Atlandı	1	-	248	Dost Mahmut	-	1
48	Baba	-	1	249	Maho	2	5
49	Baba Kulu	-	1	250	Makâl?	-	1
50	Baba Sadık	1	-	251	Maksut	14	-
51	Bahri	1	-	252	Mâlik	1	
52	Bâkûr	-	1	253	Mâlûd (Alûd)?	-	1
53	Bali	-	1	254	Mansur	3	1
54	Bâlûr	-	1	255	Pir Mansur	-	1
55	Bâmûl (Nâmûl)	-	1	256	Mârbân	-	1
56	Bâydar	1	-	257	Mârûn	1	1
57	Bayezid	3	2	258	Medro (Medrev)?	-	1
58	Bayram	2	2	259	Mehdi	-	1
59	Bayrek?	1	-	260	Mehmet	93	18
60	Bedir	2	-	261	Mehmet Güran	1	-
61	Bekir	4	-	262	Hacı Mehmet	-	1
62	Bektaş	-	1	263	Mehmet Kalfalı	-	1
63	Belo (Bilo)	1	1	264	Mehmet Kaplan	-	1
64	Bello	2	-	265	Mehmet Kehrelü	1	-
65	Berat	1	-	266	Kara Mehmet	-	1
66	Berekât	1	-	267	Kerem Mehmet	-	1
67	Bilal	3	-	268	Şeyh Mehmet	-	1
68	Bubu	4	2	269	Uzun Mehmet	-	1
69	Bulgan	-	1	270	Mamo	-	3
70	Budak	7	2	271	Memi	11	4
71	Bulud	-	1	272	Memi Han	-	1
72	Cafer	28	2	273	Mâmûk (Mamûk)	2	1

73	Cavit	2	1	274	Matar	-	1
74	Celal	1	-	275	Mâtûr	-	1
75	Çavuş	1	-	276	Merke	-	1
76	Çelebi	1	1	277	Merûk	1	1
77	Cemal	3	-	278	Mervan	-	4
78	Cihanbey	33	8	279	Mihman	1	-
79	Şeyh Cihan	1	-	280	Mirmirân	-	1
80	Danişmend	-	1	281	Miro (Mero)	1	1
81	Davut	30	7	282	Misafir	13	6
82	Davut Bey	1	-	283	Misafir Çelebi	1	-
83	Molla Davut	-	2	284	Miskin	1	-
84	Şeyh Davut	-	1	285	Mukbil?	1	-
85	Dede	1	2	286	Mursak?	-	1
86	Dedo	1	-	287	Musa	42	16
87	Molla Dede	-	1	288	Hacı Musa	-	1
88	Dello	2	-	289	Mürsel	1	-
89	Delü (Deli)	-	1	290	Nânûk	-	1
90	Demurtaş	1	-	291	Nasır	7	3
91	Derviş	4	-	292	Nebi	-	2
92	Ali Derviş	1	-	293	Nevfel	1	3
93	Derviş Ağa	1	-	294	Nevruz	4	4
94	Devlet	-	1	295	Nevsel (Busel)?	-	1
95	Devletyar	1	-	296	Nevşekûr?	-	1
96	Dinar	-	1	297	Nur Bey	-	1
97	Dok (Dûf)?	-	1	298	Osman	9	14
98	Dost	1	1	299	Osman Bey	1	-
99	Dostu (Dostî)	7	2	300	Kızıl? Osman	-	2
100	Dömek? (Dûmek)	-	1	301	Şeyh Osman	1	1
101	Durak (Turak)	1	-	302	Ömer	9	12
102	Durmuş	1	-	303	Ömer Hüseyin	1	-
103	Dûsâr	-	1	304	Gün Ömer	-	1
104	Ebulhayr	1	-	305	Hacı Ömer	-	1
105	Ekber	-	1	306	Han Ömer	1	-
106	Elman (Alman)	1	1	307	Pir Ömer	-	3
107	Elvan	-	1	308	Şah Ömer	1	-
108	Elvend	-	1	309	Şeyh Ömer	1	-
109	Emir	-	1	310	Pertev	1	2
110	Emir Bey	2	-	311	Pilten?	-	1
111	Şah Emir	1	-	312	Polat	1	1
112	Şeyh Emir	9	-	313	Pir Bey	-	1
113	Emrek	1	-	314	Pir Dire (Dive)?	-	1
114	Erkevûn?	-	1	315	Pir Dürek (Hurek)	-	1
115	Ertut	-	1	316	Pir Melik	-	1
116	Es'ad	-	2	317	Pir Sevâk?	-	1

117	Fatma	-	1	318	Rabûk (Rebûk)?	1	-
118	Fazlı	2	-	319	Rahmo?	1	-
119	Ferhân	-	1	320	Ramo	-	1
120	Ferruh	-	1	321	Raso	5	1
121	Ferruhî	-	1	322	Reşâd?	-	1
122	Garip	3	2	323	Reşit	-	2
123	Gavri	-	1	324	Rıbo	1	-
124	Gazi	1	1	325	Rüstem	3	-
125	Gazi Hıdır	-	1	326	Sabit	1	-
126	Gediz?	-	3	327	Sadık	-	1
127	Gönen?	-	1	328	Sâk	-	1
128	Gerd	1	-	329	Sâkıl	1	-
129	Giray	-	1	330	Salih	-	1
130	Gomo	-	1	331	Sami	-	1
131	Güne	-	2	332	Sancâr	-	1
132	Gül	-	1	333	Sarı	-	2
133	Gülâb	1	-	334	Saruca	-	2
134	Gül Bebek	-	1	335	Saruhan	-	1
135	Gül Bey	1	-	336	Satılmış?	-	1
136	Güllâc	1	-	337	Sefer	3	1
137	Gülgül?	1	-	338	Sefer Bey	-	2
138	Gür Bey?	-	2	339	Mir Sefer Bey	-	1
139	Güvendik	-	1	340	Selim	-	1
140	Habil	3	1	341	Sevdik	1	-
141	Hacı	47	16	342	Severim	-	1
142	Hacı İmam	-	1	343	Seydi	11	6
143	Haco	-	1	344	Seydi Ahmet	2	1
144	Hacip	1	4	345	Seydi Han	1	-
145	Hâko	1	-	346	Seyyid	6	4
146	Halet	1	-	347	Sıddık	-	1
147	Halil	66	16	348	Simek (Simel)	-	1
148	Molla Halil	1	-	349	Simo	1	-
149	Pir Halil	1	-	350	Sinâ	-	1
150	Şeyh Halil	-	1	351	Sinan	1	-
151	Hamza	75	27	352	Sultan	1	2
152	Kör Hamza	1	-	353	Sultanşâ	1	1
153	Hâlus	-	2	354	Sultan Ahmet	-	1
154	Hûlûk (Hulûk)?	-	2	355	Hacı Sultan	-	1
155	Hanbey?	-	2	356	Sübût?	-	2
156	Hanik?	1	1	357	Süleyman	24	11
157	Hanyâr (Canyâr)	1	-	358	Süleyman Han/Can	1	-
158	Harik	-	1	359	Bağ Süleyman	-	1

159	Harun	1	2	360	Süvar	2	-
160	Hasan	93	31	361	Şaban	5	8
161	Ali Hasan	-	1	362	Şabo	-	1
162	Gir Hasan	-	1	363	Şadi	4	2
163	Hacı Hasan	4	3	364	Şahap	3	4
164	Hasan Piri	1	-	365	Şahi	2	-
165	Küçük Hasan	-	1	366	Şaho	1	-
166	Molla Hasan	1	-	367	Şah Süvar	2	-
167	Pir Hasan	4	1	368	Şehverdi	3	1
168	Sahhar Hasan	1	-	369	Şeref	1	-
169	Sâl? Hasan	-	1	370	Şeyhi	5	2
170	Şeyh Hasan	5	1	371	Şeyhik	-	1
171	Haso (Hüso)	2	-	372	Şeyh Mâm	-	1
172	Hâvîd	1	-	373	Şirin	1	-
173	Haydar	3	5	374	Şit	-	1
174	Haydar Pâ	-	1	375	Tahir	1	2
175	Hayri	1	-	376	Tanrıverdi	4	4
176	Helâk?	-	1	377	Tarık	-	4
177	Hıdır (Hızır)	79	14	378	Tevekkül	1	3
178	Hıdır Bey	1	-	379	Tevelli	2	-
179	Hıdır Sakal	-	1	380	Timur	4	6
180	Gazi Hıdır	-	1	381	Timur Hıdır	1	-
181	Kara Hıdır	1	-	382	Pir Timur	-	1
182	Şah Hıdır	-	1	383	Udul (Avdil)?	1	-
183	Timur Hıdır	1	-	384	Uğurlu	1	-
184	Hekim	-	3	385	Uhrasal? (Ödesal)	-	3
185	Pir Hekim	-	1	386	Veli	3	3
186	Hub	2	1	387	Velihan	1	-
187	Hubo	1	-	388	Viran	-	1
188	Şeyh Hub	-	1	389	Şah Veli	2	-
189	Pir Hub	-	1	390	Yakup	3	-
190	Huber	1	-	391	Yaruk?	-	1
191	Şeyh Huber	-	1	392	Yusuf	77	28
192	Hud	-	5	393	Yusuf Hasan	1	-
193	Hûzma	-	1	394	Yusuf Rum?	1	-
194	Hüdaverdi	5	-	395	Kara Yusuf	-	2
195	Hüssâm	1	-	396	Şeyh Yusuf	2	2
196	Hüseyin	113	24	397	Zeyneddin	-	1
197	Hüseyin Ali	5	2	398	Zeynel	-	4
198	Dağ Hüseyin	1	-	399	Pir Zeynel	-	1
199	Hüseyin Melûl	1	-	400	Zikri	1	-
200	Molla Hüseyin	1	-	401	Ziyad	-	2
201	Hüseyin Okçu	1	-				

Tahrir Defterlerindeki Sıraya Göre Hersini Nahiyesindeki Köylerde Yaşayan Kişilerin Adları

Hersini nahiyesindeki köylerde 1518 ile 1566 tarihlerinde yaşayan kişilerin adları babalarının adlarıyla birlikte, defterdeki sıraya göre verilmiştir. Böylece XVI. yüzyılda tutulmuş olan kayıtların günümüz insanın okuyup hakkında fikir sahibi olmasına imkân sağlanmıştır.

Tahrir defterlerinin siyakat adı verilen özel bir yazı çeşidiyle yazılmış olmasından kaynaklanan bazı zorluklar mevcuttur. Bunların başında be, pe, se, te, nun, gayn, fe, kaf gibi Arap alfabesindeki noktalı harflerin çoğu zaman noktasız yazılmasından, kural gereği kendisinden sonra gelen harflerle birleşmeyen elif, dal, zel, ra, ze, je ve vav harflerinin siyakat yazısında birleşik yazılabilmesi kelimeyi doğru okumayı zorlaştırmaktadır. Bundan dolayı Halil ile Celil; Han ile Can; Seyhan ile Şeyhan aynı şekilde yazılabilmekte ve bu durum bazen karışıklığa sebep olabilir. Bu bakımdan burada tespit ettiğimiz adların tamamının doğru okunduğu iddiasında değiliz. Okunuşundan emin olmadığımız adların yanına ya (?) işareti konulmuş ya da okunabilecek ikinci ihtimal () içinde verilmiştir.

Tahrir defterlerindeki bazı vergi mükelleflerinin adlarının yer almadığını, bunun yerine yirmi dört kişi için “*veled-i veled*”, dört kişi için “*birâder-i diğer*”, on dokuz kişi için “*birâder-i o*” ibarelerinin kullanıldığı müşahede edilmektedir. Bunun yanında bazı kişilerin babalarının adı yerine kişinin mesleği Ermen? Demurci, geldikleri yerin adı ‘an Ergani⁸⁵, bağlı oldukları oymak ya da cemaatin adının Hâvid⁸⁶ gibi yazıldığı da görülmektedir.

1- Ribat Köyü (1518).

Vârtân Kethüda 2- Donebit b. Sihâk 3- Timur nam 4- Nevrûz ‘an Ergani 5- Bekik? b. Datif? 6- İbrahim birâder-i Köse 7- Norses (Norsis) b. Köse 8- Derviş b. Sanik 9- Emir Bey b. Sânuık 10- Giryâkos b. Vârtân 11- İrik b. Vârtân 12- Karabet b. Sihâk 13- Haçık b. Sihâk 14- Mârdik b. Timur 15- Sel? b. Timur 16- Sâkel b. Sihâk 17- Sülugel? b. Timur

⁸⁵ BOA, TD 64, s. 632. 1518’de Diyarbekir Vilâyetinin başka yerlerinde de benzeri nüfus hareketliliği vardı. Bkz. Mehmet Salih Erpolat, “XVI. Yüzyılda Ergani Sancağı’ndaki Gayrimüslim İskân Yerleri ile Şahıs İsimleri Hakkında Bir Değerlendirme, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)*, S. 4, Eylül 2004, Diyarbakır, s. 155-187; “XVI.-XVII. Yüzyıllarda Diyarbekir Beylerbeyliği’ndeki Gayrimüslim Nüfustaki Hareketlilik”, *I. İktidat Tarihi Kongresi Tebliğler I*, Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2010, s. 631-654.

⁸⁶ Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Anadolu’da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-16650)*, C. III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2009, s. 1020. Hâvidi cemaatı Malatya s. Behisni kazası, Hısn-ı Mansur, Birecik ve Araban’da yaşadığı tespit edilen bir aşirettir.

Ribat Köyü (1566).

1- Mekik b*. ‘Asârgân 2- Serkis birâder 3- Haruk b. Halil 4- Kehsik birâder 5- Donik (Hubik)? b. Giregos 6- Haruk birâder 7- Direk veled 8- Mardik b. Haruk 9- Arapus? (Arânos) v. Giregos 10- Midek b. Demurek 11- Donik veled 12- Marduk birâder 13- Siharuk birâder 14- Maksud birâder 15- Nevruz birâder 16- Serkis birâder 17- Arad (Azad) birâder 18- Kehsik? veled 19- Ermen? Demurci 20- Sefer birâder 21- Giregos birâder 22- Murad b. Mirân? 23- Direk (Deyrek) birâder 24- Agop b. Asfandik? 25- Giregos birâder 26- Mikail veled 27- Usik birâder 28- Margerit? b. Agop 29- Sihak b. Kerebid 30- Murad b. Şemven? 31- Avanes birâder 32- Şadi birâder 33- Asfadur? Birâder 34- Tutin? b. Haçik 35- Serkis veled 36- Sükerbet? birâder 37- Usnik birâder 38- Misâk birâder 39- Hardik b. Manul? 40- Derviş birâder 41- Armaver? b. Arslan 42- Astanuk birâder 43- Asik b. Erenlur? 44- Giregos b. Mardik 45- Vartinik birâder-i Timur 46- Sekul birâder 47- Harnik b. Giregos 48- Takvit? b. Nursi (Borisi) 49- Timur birâder 50- Şehernik birâder 51- Körkinik (Gorkik)? b. Selubar? 52- Merkenik? birâder 53- Dirik b. İrib? 54- Asfedur birâder 55- Deyrhur (Deyrdur) birâder 56- Serkis birâder 57- Tunil? b. Giregos 58- Giregos b. Donâbed 59- Rakos birâder 60- Budak b. Mararses (Mardases)? 61- Becik? birâder 62- Tunil? b. Ulubik (Ulvank)? 63- Meliknik (Melkenik) Ulubik (Ulvank) 64- Mıgırdıç b. Norses 65- Nurik (Burik) veled 66- Nurik b. Bâsil?.

2. Herdi Köyü (1518)

1- Davud b. Hacı Mehmed 2- Hüseyin b. Mehmed 3- Mahmud b. Mehmed 4- Mehmed b. Ömer 5- İlyas b. Yunus 6- Şeyh Hasan b. Kör Hamza 7- Mehmed b. Abbas 8- Osman b. Hanbeg? 9- Belo b. Yunus 10- Yunus birâderzâde-i Belo 11- Süleyman b. Mireli? 12- İskender b. Beruf (Yaruk)? 13- Osman b. Hanbeg? 14- Bubu b. Hamza 15- Davud b. Nânûk (Tânûk) 16- Mehmed b. Begbeg? 17- Begbeg? b. Mamo 18- Mehmed b. Mâdik 19- Mehmed b. Mervân? 20- Hamza b. Mervân 21- Halil b. Hacı Sultan 22- Hamza b. Hacı Sultan 23- İsmail b. Ahi 24- Hüssâm b. Şaban 25- Davud b. Şaban 26- Mehmed b. Şaban 27- Ali b. Tevekkül 28- İbrahim b. Mirmirân? 29- Mehmed b. Pir Hasan 30- Mehmed b. Nevfel 31- Mehmed b. Hüseyin 32- Hıdır b. Ömer 33- Abbas b. Yunus 34- Hamza b. Yunus 35- Süleyman b. Şeyh Hasan 36- İbrahim b. Şeyh Hasan 37- Mahmud b. Abbas 38- Hüseyin b. Abbas 39- Cavid b. Mervân 40- Mehmed b. Mervan 41- Yusuf b. Pir Sevâk 42- Hasan b. Dok (Dof)? 43- Hasan b. Mireli? 44- Mahmud b. Hamza 45- Davud b. Tevekkül 46- Mehmed b. Mervan? 47- Hıdır b. Sâk 48- Musa

* KKA, TD 106. Defterin orijinalinde b. (bin-oğlu) ibaresine yer verilmemiştir.

b. Sâk 49- Hıdır b. Davud 50- Tevekkül b. Pir Hasan 51- Osman b. Mervan 52- Musa b. Ahi.

Herdi Köyü (1566).

1- Memo b. Kebek (Kek)? Ali 2- Halil b. Musa 3- İsmail birâder 4- Cafer birâder 5- Hüseyin b. Kebek? Ali 6- Hıdır veled 7- Cafer b. Ali 8- Süvar b. Yusuf 9- Cihan Beg b. Ali 10- Hasan birâder 11- Ali veled 12- Haydar birâder 13- Kubad birâder 14- Rüstem birâder 15- Şah Ali b. ‘Âlûg? 16- Hüseyin birâder 17- Velihan birâder 18- Nur Ali birâder 19- Demurtaş birâder 20- Cihanbeğ b. ‘Âlûg? 21- Kalender veled 22- Garib birâder 23- Musa birâder 24- Hüseyin birâder 25- Kubad birâder 26- Hüseyin b. Davud 27- Süleyman Han (Can) 28- Mahemd b. Ali 29- Halil birâder 30- Yusuf b. Kulu 31- Ali birâder 32- İmam birâder 33- Kalender birâder 34- Mehmed birâder 35- Mahmud b. Garib 36- Hasan veled 37- Yusuf b. Garib 38- İsmail birâder 39- veled-i veled 40- Abbas b. Hasan 41- Mehmed birâder 42- Memo b. Hüseyin 43- Hamza b. Kubad 44- veled-i veled 45- Bekir b. Hüseyin 46- Süvar b. Seydi 47- Şeyhi veled 48- Molla Ali b. Seydi 49- Mahmud birâder 50- Musa b. İsmail 51- Abbas b. Hasan 52- Şeyh Emir birâder 53- Cafer b. Dostu 54- Şah Hüseyin b. Alûd (Mâlûd)? 55- Cihanbeğ veled 56- Yusuf birâder 57- Musa b. Harik? 58- Hamza veled 59- Hamza b. Osman 60- İbrahim birâder 61- Hıdır birâder 62- Hamza b. Yusuf 63- Ali b. Mahmud 64- Hüseyin veled 65- Hıdır birâder 66- İbrahim b. Dağ Hüseyin 67- Halil birâder 68- Hüseyin birâder 69- Süleyman birâder 70- Abbas birâder 71- Ali b. Ömer 72- Seydi birâder 73- İsmail birâder 74- Halil birâder 75- Hasan? b. Ömer 76- Hamza veled 77- Kâlo birâder 78- Abbas birâder 79- Abdul b. Ömer 80- Hüseyin birâder 81- İbrahim birâder 82- Mahmud birâder 83- Ali b. Molla Hüseyin 84- Hıdır veled v. 175a. 85- Davud birâder 86- İbrahim birâder 87- Mehmed b. Mehdi 88- Seydi birâder 89- Maksud birâder 90- Hasan birâder 91- Cafer b. Molla Hasan 92- Süleyman b. Merke? 93- Hüseyin birâder 94- Hacı b. Merke?) 95- Ali birâder 96- Dostu birâder 97- Hüseyin birâder 98- Memo birâder 99- Mehmed b. Yusuf 100- Hüseyin birâder 101- Hıdır birâder 102- Sultan veled-i Mahmud 103- Memo birâder 104- Memo veled-i Kasım 105- Hüseyin birâder 106- Ali b. Mahmud 107- Mehmed birâder 108- Davud birâder 109- Hüseyin b. Memo 110- Yusuf birâder 111- Misafir nam 112- Ali veled 113- Abbas birâder 114- Yusuf Rum? 115- Sayyâd Beg b. Yusuf 116- Abbas birâder 117- İbrahim birâder 118- Hamza veled 119- Davud Beg b. Yusuf 120- Hıdır b. Helâk? 121- Hüseyin birâder 122- Hacı b. Dûsâr (Devsâr)? 123- Ali birâder 124- Cihanbeğ b. Süleyman 125- Mehmed birâder 126- Musa birâder 127- Şah Hüseyin b. Delü 128- Halil b. Bâmûl? 129- Ahmed veled 130- Mahmud birâder 131- Yusuf b. Hüseyin 132- Ali birâder 133- İbrahim birâder 134-

Hamza b. Hanbeg (Canbeg) 135- Molla İsmail b. Hanbeg 136- Bilal b. Musa 137- Musa veled 138- Abbas birâder 139- Ahmed ‘Acem 140- İsa b. Matar 141- Yusuf b. Giray 142- Hasan b. Kalender 143- Şehverdi birâder 144- İlyas birâder 145- Na‘ad? Ali 146- Süleyman b. Musa 147- Hasan b. Dûmek (Dömek)? 148- Hamza birâder 149- Ali birâder 150- Mehmed b. Molla Davud 151- Timur Hıdır b. Küçük 152- Abbas birâder 153- İsmail b. Nevfel 154- Şehkulu veled 155- Yusuf birâder 156- Kulu b. Gazi Hıdır 157- Şah Hüseyin veled 158- Hıdır birâder 159- Veled-i birâder 160- Beyâzıd b. Gül 161- veled-i veled 162- Mehmed b. Gülgül 163- Nazar Ali nam 164- veled-i veled 165- Hacı Hasan b. Kubad 166- Hıdır birâder 167- Yusuf birâder 168- Dostu? birâder 169- Seydi b. Hamza 170- Sefer birâder 171- Ali (b.)* Fatma 172- İbrahim veled 173- Süleyman birâder 174- Misafir b. Haydar **v. 175b.** 175- İlyas b. Karalu 176- veled-i veled 177- Hamza birâder 178- Abbas birâder 179- Memo b. Kara Hıdır 180- Halil birâder 181- Halil b. İbrahim 182- Şeyhi veled nam 183- Davud veled 184- Mehmed b. Halil 185- Garib birâder 186- Halil b. Kulluk 187- Cihanbeğ veled 188- İbrahim b. Atası 189- veled-i veled 190- Budak b. Güvendik 191- Davud birâder 192- Hacı b. Memo 193- Halil veled 194- Mahmud birâder 195- Memo b. Altuğ? 196- Veled-i birâder 197- Hıdır b. Davud 198- Hâbil b. Simek? 199- İsmail veled 200- Veled-i birâder 201- Bilal b. Hüseyin 202- İlyas veled 203- Hasan birâder 204- Musa b. Halil 205- Abbas veled 206- İlyas birâder 207- Davud b. Kâlo 208- İsmail birâder 209- Hüseyin b. Kâlo 210- Mahmud b. Salih 211- İlyas birâder 212- Davud birâder 213- Hüseyin b. Süleyman 214- Hıdır birâder 215- Cafer? birâder 216- Halil Ahi 217- İbrahim birâder 218- veled-i veled 219- Hacı Hasan b. Abbas 220- Hıdır birâder 221- Yusuf birâder 222- Hüseyin b. Mahmud 223- Mahmud b. Hûlûk? 224- Hüseyin birâder 225- veled-i veled 226- Yusuf b. Bali 227- Cihanbeğ birâder 228- Davud b. İsmail 229- Hıdır birâder 230- Musa b. Dost? 231- Sâkil nâm 232- veled-i veled 233- Raso nâm 234- Hıdır b. Ali 235- Hacı Hasan birâder 236- Hüseyin birâder 237- Kâlo b. Kâmûl 238- Davud birâder 239- Hüseyin birâder 240- Mehmed b. İbrahim 241- Abbas birâder 242- Hıdır b. Kulâd (Kolat)? 243- Hasan b. Budak 244- Veled-i birâder 245- Hasan b. Erkevûn 246- İbrahim veled 247- Miskin b. Ertut? 248- veled-i veled 249- İlyas b. Haydar 250- Mehmed birâder 251- Ali b. Güllâc 252- Ali b. Makâl? 253- Halil birâder 254- Durak (Torak) birâder 255- Mahmud b. Mâtur 256- Hasan veled 257- Cafer b. Geru (Gerev) 258- Hacı b. Mâtur 259- Ali veled 260- Şah Hüseyin b. Mâtûr 261- Şah Ali birâder 262- Musa birâder 263- İlyas b. Mamâtur (Mâtur) 264- Hasan birâder v. 176a. 265- Davud birâder 266- Mahmud b. Kervân 267- Yusuf veled 268- Raso b. İbrahim 269- Abbas b. Cihanbeğ

* Defterde bin (b.) ibaresi kullanılmamıştır.

270- Kasım b. Kervân 271- Maksud birâder 272- Hamza veled 273- Delü birâder 274- Ali b. Süleyman 275- veled-i veled 276- Memo birâder 277- Süleyman b. Ali 278- Hıdır b. Kervân 279- Şah Hüseyin birâder 280- Hasan birâder 281- Şah Ali birâder 282- Halil birâder 283- Mir Beg (Mirik)? b. Mir Abbas 284- Yusuf b. Halil 285- İbrahim birâder 286- Ali birâder 287- veled-i veled 288- Hamza b. Kervân 289- Ali veled 290- Mehmed birâder 291- İbrahim b. Osman 292- Süleyman veled 293- Kalender b. İbrahim 294- Veled-i birâder 295- Halil b. Murad 296- Ali b. Hüseyin 297- Veled-i birâder 298- Hacı b. Haydar 299- Mahmud b. Bulgân 300- Yusuf veled 301- Yusuf Rakk? 302- Hıdır veled 303- Veled-i birâder 304- Halil birâder 305- Ahmed b. Dasil? 306- Hub veled 307- Mahmud birâder 308- Abbas b. Harun 309- Harun veled 310- Hasan birâder 311- Habil b. Bârhik? 312- Uğurlu birâder 313- Hüseyin Ali birâder 314- Mehmed Müsellemli? 315- Şeyh Hasan birâder 316- Veled-i birâder 317- Şehverdi b. Saruhan 318- Ali Nazar birâder 319- İsmail birâder 320- Abbas b. Dostu? 321- Ali birâder 322- İbrahim b. Kebek (Kenek) 323- Yusuf birâder 324- Kulu b. Dede 325- Veledi o 326- Cihanbeğ b. Bâlûr 327- Hacı veled 328- İbrahim b. Bâkûr? 329- Hamza b. İsmail 330- Dost b. İlyas 331- Hüseyin b. Mâmûk 332- Hacı b. Hanik? 333- Ebu'l-Hayr veled 334- Yakub b. Hasan 335- Ali birâder 336- Şah Hüseyin birâder 337- Mahmud birâder 338- İsmail b. Şit 339- Hüseyin b. Kurd Beg 340- Bilal veled 341- Halil b. Yusuf 342- Şah Hüseyin b. (okunmuyor) 343- Dede? birâder 344- Bubu birâder 345- Seydi birâder 346- Yusuf b. Habil 347- veled-i veled 348- Hanik? b. Sakâl? 349- Memo birâder 350- Hasan birâder 351- İlyas birâder 352- Mehmed b. Hıdır Sakal 353- Kâlo b. Yusuf 354- Musa birâder v. **176b.** 355- Memo birâder 356- Veled-i birâder 357- Mehmed b. İsa 358- Davud Murad b. Mehmed 359- Raso b. Memo 360- Molla Halil birâder 361- Maksud birâder 362- İbrahim b. Hamza 363- İlyas b. Molla Dede 364- Memo b. Abbas 365- İbrahim b. Hacı Hasan 366- Musa veled 367- Ali b. Hacı Hasan 368- veled-i veled 369- Yusuf Hasan b. Hacı Hasan 370- Süleyman b. Hüseyin 371- Veled-i birâder 372- Hıdır b. Gerd Beg 373- Yusuf veled 374- Mehmed b. Kork 375- Hamza birâder-i Abdal? 376- veled-i veled 377- İsmail b. Pertev 378- Pertev veled 379- Kâlo birâder 380- Musa birâder 381- Hasan b. Pertev 382- Murad veled 383- Memo b. Mir Ahmed 384- Halil veled 385- Mehmed birâder 386- Veled-i birâder 387- Mahmud b. Halûs? 388- veled-i veled 389- İbrahim b. Mir Ahmed 390- Abdul b. Hâlûs 391- Davud Mehmed o 392- Şaban veled 393- Hüseyin Okçu 394- Mehmed veled 395- Abbas birâder 396- Davud b. Misafir 397- Ali veled 398- Şah Kulu birâder 399- Nur Ali birâder 400- Hasan birâder 401- Misafir birâder 402- Cihanbeğ b. Şaban 403- Misafir birâder 404- Dostu? birâder 405- Abdul veled 406- veled-i birâder 407- Memo b. Şaban 408- Mehmed veled 409- Hasan b. Şaban 410- Hıdır veled

411- Ali b. Hıdır 412- Hıdır b. Şaban 413- Şehverdi birâder 414- Hüseyin b. Şaban 415- Ali b. Hasan 416- veled-i veled 417- Şah Ali b. Şaban 418- Hıdır veled 419- İbrahim b. Hâsib 420- Ali birâder 421- Haso (Hüso) birâder 422- Mehmed birâder 423- Hasan birâder 424- Haso (Hüso) b. Pir Dire? 425- Seydi birâder 426- Mehmed b. Hasan 427- Veled-i birâder 428- Cihanbeğ b. Mehmed 429- Memo birâder 430- Musa b. Hanbeg 431- Mehmed birâder 432- İsmail birâder 433- Hüseyin b. Ali Kulu 434- Veled-i birâder 435- Mehmed b. Ali 436- İsa b. Hasan Piri 437- Nasır birâder 438- Ali b. Haydar Pâ 439- Cihanbeğ b. Hüseyin 440- Veled-i birâder 441- Mürsel b. Mehmed 442- İlyas b. İskender 443- Hamza b. Gürbeg 444- veled-i veled **v. 177a.** 445- Kalender b. Dekik 446- Ali birâder 447- Ali b. Kerev (Geru)? 448- veled-i veled 449- Hüseyin birâder 450- Abdul b. Miro? 451- Bahri b. Nasır 452- Abbas b. Musa 453- Hasan birâder 454- Şah Hüseyin b. Kara Yusuf 455- Nasır veled 456- Hamza birâder 457- Misafir b. Kara Yusuf 458- Hüseyin b. Sefer Beg? 459- Yusuf veled 460- Halil veled 461- Mehmed b. Şehkulu 462- Mahmud b. Sefer Beg 463- Hüseyin birâder 464- Yusuf b. Mir Sefer Beg? 465- Cihan Beg birâder 466- Şah Hüseyin b. Nur Beg 467- Ali veled 468- Nur Ali b. Gür Beg 469- Kalender birâder 470- İmam birâder 471- Seydi b. Gür Beg 472- Hıdır veled 473- Cavid b. Ali 474- Mehmed birâder 475- Hüseyin birâder 476- İsmail b. Güdâve (Güdâbehe)? 477- İbrahim birâder 478- Hacı Hasan birâder 479- Yusuf b. Şaban 480- Halil birâder 481- Ali b. Gûne 482- Halil birâder 483- Hamza birâder 484- Mehmed b. Abbas 485- Veled-i birâder 486- Hüseyin b. Neysel? 487- Abdul birâder 488- Hüseyin b. Gûne 489- Hamza veled 490- İsmail Gûne 491- Davud birâder 492- Hasan b. Gûne 493- Yusuf veled 494- Mehmed Kehrelü 495- Ali veled 496- Seyhan Ali nâm 497- Ali b. Kulu 498- Mahmud birâder 499- Hasan birâder 500- Halil b. Pir İsmail 501- Hüseyin b. Pir Dürek 502- Şah Ali veled 503- Dello birâder 504- Abbas birâder 505- Hacı b. Osman 506- Abdul veled 507- Misafir Çelebi veled 508- Şaban birâder 509- Memo b. Severim 510- veled-i veled 511- Hüdaverdi b. Şah Hüseyin 512- Memo birâder 513- Cihanbeğ birâder 514- Hüseyin b. Viran (Veren) 515- Yusuf veled 516- Ali b. Viran (Veren) 517- Hacı birâder 518- Hamza b. Mehmed 519- Yusuf b. Gerler? 520- Ali Bâbillü? 521- İbrahim birâder 522- Yusuf birâder 523- Abbas birâder 524- Mahmud b. Piri 525- Hüseyin birâder 526- veled-i veled 527- Hıdır b. Haydar 528- Ali b. Siddık 529- Hıdır veled 530- İsa birâder 531- Hasan b. Siddık 532- Hamza b. Abbas 533- Ali veled 534- Hasan birâder **v. 177b.** 535- Ali b. Abbas 536- Veli birâder 537- Hıdır birâder 538- Yusuf birâder 539- Ali b. Pir Hub 540- veled-i veled 541- Pir Hasan b. İsmail 542- Mahmud birâder 543- Yusuf b. İbrahim 544- Cihanbeğ b. Hıdır 545- Canyon (Hanyar)? birâder 546- Abbas birâder 547- Mehmed b. Hüseyin 548- Hamza birâder 549- Hamza b. Şeyhik 550- Abbas veled 551-

Hasan b. Şeyh İsmail 552- veled-i veled 553- Ali b. Nevşekür? 554- veled-i birâder 555- Ali b. Sadık 556- Mehmed birâder 557- İbrahim birâder 558- Hüseyin b. Şeyh Yusuf 559- Mehmed veled 560- Hasan b. Şeyh Yusuf 561- Süleyman veled 562- Cihanbeğ bireder 563- Mehmed b. Pir Beg 564- Ali Hasan birâder 465- Hıdır b. Dinâr 566- Hüseyin b. Molla Davud 567- Hıdır birâder 568- Hıdır b. Hacı İmam.

3-Zeyve (1518)

1-Hüseyin Ali b. Halil 2- Mahmud b. Halil 3- Hasan b. Halil 4- Kalender b. Abdullah 5- Mahmud b. Piri 6- Süleyman b. Ömer 7- Abbas b. Han Ömer 8- Şeyh Yusuf b. Mârbân? 9- Osman b. Pilten? 10- Gün (Güven) Ali b. Gün Ömer 11- Şeyh Cihan b. Şeyh Hasan 12- Tahir b. Şeyh Hasan 13- Abdul b. Şeyh Hasan 14- Şeref b. Tahir 15- Şah Hüseyin b. Şeyh Hasan 16- Seydi b. Şeyh Hasan 17- Abdulgâfir? b. Pir Sâbur? 18- Seyyid b. Hüseyin 19- Ömer b. Mehmed Kaplan 20- Ömer Hayra? 21- Şeyh Hasan Şeyh Dürer 22- İbrahim Gediz? 23- Ömer Hüseyin b. Küçük 24- Osman b. Nevfel 25- İsmail b. Mehmed 26- Hasan b. Sûrbet? 27- İbrahim b. Abdullah 28- İbrahim b. Kızıl Osman 29- Hacı b. Pir Zeynel? 30- Yusuf b. Mehmed Kalfalı? 31- Hüseyin b. Gir Hasan 32- Hüseyin b. Hacı Musa 33- Hüseyin b. Sultan 34- İbrahim Hâcir? 35- Halil b. İbrahim 36- Hüseyin b. Sinâ? 37- İsmail b. Gül Bebek 38- Mehmed b. Ahi 39- Bubu b. Kalender Bey 40- Hüseyin b. Seydi 41- Hamza b. Şeyh Abdullah 42- Dedo b. Davud 43- Süleyman b. Sal? Hasan 44- Mehmed b. Uzun Mehmed 45- Hasan b. Mahmud 46- Hamza b. Surbet? 47- Mehmed b. Ali 48- Hamza b. Ali 49- Şeyh Osman b. Kerem Mehmed 50-Hüseyin b. Osman 51- Hamza b. Osman 52- Davud b. Mehmed 53- Ali b. Küçük Hasan 54- Bekir b. Kızıl Osman 55- Halil b. Hüseyin Ali 56- Hıdır b. Süleyman 57- Ömer b. Süleyman 58- Mehmed b. Süleyman 59- Ali Dost b. Şeyh Yusuf 60- Halil b. Osman 61- Halil b. Ömer 62- Hamza b. Hüseyin 63- Hıdır b. Mehmed 64- Hüseyin b. Divli? 65- Şeyh Huber? b. Şeyh Hüseyin 66- Mehmed b. Şeyh Hasan 67- Hıdır b. Kerrâr 68- Davud b. Kerrâr 69- Yar Ali b. Hüseyin Ali 70- İlyas b. Süleyman 71- Hamza b. Abbas 72- Bekir b. Abbas 73- Cafer b. Şeyh Yusuf 74- Abbas b. Şeyh Yusuf 75- Hıdır b. Osman 76- Süleyman b. Osman 77- İbrahim b. Şeyh Osman 78- Şeyh Hasan b. Şeyh Osman 79- Ali b. Süleyman 80- İbrahim b. Bağ Süleyman? 81- Abdul b. Tahir 82- Hasan b. Pir Timur 83- Abdülmecid b. Ramo 84- Bekir b. Mehmed 85- Hamza b. Diveli 86- Hacı Gediz? nâm 87- Mahmud b. Gediz 88- Yusuf b. Osman 89- Hasan b. Mehmed 90- Hamza b. Gül Bey 91- Hamza b. Mahmud

Zaviye-i Hersini (Zeyve) Köyü (1566).

1-Hamza b. Uhrasal (Ödesal)? 2- Ali veledes 3- Mahmud birâder 4- Mahmud Uhrasal (Ödesal)? 5- Kalender veledes 6- Hüseyin b. Hıdır 7- Bello b. Uhrasal (Ödesal)? 8- Halil birâder 9- Mânâd (Bâyâd) veledes 10- İbrahim birâder 11- Hasan b. İbrahim 12- Şeyh Emir Şeyh nâm 13- Ali b. Şah Kulu 14- Hüseyin birâder 15- Baydar? b. Şeyh nâm 16- Mamuk b. Şah Hüseyin 17- Halil veledes 18- Ali birâder 19- Abdul birâder 20- Mehmed birâder 21- Ali b. Mehmed 22- Abdul birâder 23- Mamuk birâder 24- Hasan birâder 25- Yusuf b. İbrahim 26- Musa birâder 27- Süleyman birâder 28- Abdul b. İsmail 29- Şah Hüseyin birâder 30- Ali b. Sancâr? 31- Cafer? veledes 32- Abdul birâder 33- Misafir veledes 34- Hasan b. Niyaz 35- Hasan b. Abdul 36- Hüseyin b. Kalender 37- Musa b. Kalender 38- Şeyh Hasan b. Hacı 39- Ali b. İsmail 40- Yusuf b. Memi 41- İbrahim b. Hacı 42- Cihanbeğ birâder 43- Hâlo b. Mehmed 44- Mehmed veledes 45- Ali b. Hamza 46- Halil b. Yusuf 47- Şah Hüseyin birâder 48- Hasan b. Halil 49- Mehmed b. Memi 50- Hacı birâder 51- Yusuf b. Osman 52- Raso? birâder 53- Hüseyin birâder 54- Halil birâder 55- Cafer b. Hacı 56- Hacı b. Hasan 57- İbrahim b. Hacı 58- Ali b. Pir Ömer 59- Hüseyin birâder 60- Abdul veledes 61- Tevelli b. Ali 62- Halil b. Kara Göz 63- İbrahim veledes 64- Yusuf b. Mehmed 65- Musa birâder 66- Kalender b. Yusuf 67- Ahmed b. Süleyman 68- Mahmud birâder 69- Hıdır b. Ali 70- Mahmud b. İlyas 71- İbrahim Beg 72- Hamza b. Veli 73- Hacı b. Davud 74- Ali veledes 75- Hıdır b. Davud 76- Sâbid b. Harun? 77- Fazlı birâder 78- İbrahim b. Ali 79- Hamza birâder 80- Musa birâder 81- Hıdır birâder 82- Mehmed b. Abdul 83- İsmail birâder 84- Hacı birâder **169b** 85- Hıdır b. Pir Hekim 86- Mahmud birâder 87- Davud b. Hacı 88- Ali birâder 89- Yusuf veledes 90- Hamza b. Hacı 91- Musa b. Yusuf 92- Halil birâder 93- Hacı birâder 94- Emrek b. Hüseyin 95- Mahmud b. Hüseyin 96- Halil birâder 97- Cihanbeğ b. Hıdır 98- Maksud birâder 99- Yusuf b. Baba Kulu 100- Hüseyin birâder 101- Mehmed b. İsmail 102- Hasan birâder 103- Hıdır birâder 104- Memi veledes 105- Kâbûl birâder 106- Hasan birâder 107- Yusuf b. İsmail 108- Hamza veledes 109- Sevdik? b. İsmail 110- Hamza birâder 111- Mahmud b. Ali 112- Hüseyin b. Nebi 113- Bello birâder 114- Hıdır b. Hamza 115- Hamza veledes 116- Hüseyin b. Devlet? 117- Mehmed veledes 118- İbrahim birâder 119- Cihanbeğ b. Pir Ömer 120- Hub birâder 121- Ali b. Hasan 122- Mahmud veledes 123- Tevelli b. Hasan 124- Hamza birâder 125- Hacı b. Hasan 126- İbrahim birâder 127- ‘Amûk b. Kulu 128- Hüseyin b. Hasan 129- Yusuf b. Mahmud 130- Hamza birâder 131- İlyas birâder 132- Fazlı? birâder 133- İbrahim veledes 134- Musa b. Bestam 135- İbrahim veledes 136- Halil b. Şeyh Ahmed 137- Hamza birâder 138- Hasan birâder 139- Şah Hüseyin b. Hasan 140- Cafer veledes 141- İsmail Hasta? 142- Nasır birâder 143- Hasan birâder 144- Ali b. Elvend 145- Kâlo

veledeş 146- Hasan b. Ali 147- Mahmud birâder 148- Hüseyin birâder 149- Ali b. Osman 150- Musa birâder 151- Abdul veledeş 152- Hüseyin b. Musa 153- Hacı b. Osman 154- İbrahim b. Kâlo 155- Mahmud b. Şeyh Hub 156- Halil b. Hamza 157- Mahmud birâder 158- Yusuf b. Bektaş 159- Abdul veledeş 160- Hamza b. Seydi 161- Şah Hüseyin veledeş 162- Hıdır b. Yusuf 163- Ali b. Kork? 164- Mahmud b. Ali 165- Hüseyin b. Kâv? 166- Hasan birâder 167- Mahmud birâder 168- Davud b. Hıdır 169- Musa birâder 170- Gerd birâder 171- Cihanbeğ b. Seyyid 172- Hasan veledeş 173- İlyas b. Hamza 174- Halil veledeş **170a.** 175- Hüseyin b. Kuru Boğaz 176- Mehmed b. Gönen? 177- Ali birâder 178- Hıdır birâder 179- Mehmed b. Hüseyin 180- Süleyman b. Hıdır 181- Abbas birâder 182- Mahmud birâder 183- Hasan birâder 184- Hıdır b. Yusuf 185- Hamza veledeş 186- Seyyid birâder 187- Yusuf b. Hamza 188- Şah Emir b. Kalender 189- Hâbil b. İlyas 190- İlyas b. Süleyman 191- Cafer veledeş 192- Cihanbeğ b. Şah Hüseyin 193- Şeyh Emir birâder 194- Mahmud birâder 195- Abbas b. Hamza 196- Mehmed b. Süleyman? 197- İlyas birâder 198- Hüseyin veledeş 199- Hıdır b. İbrahim 200- İlyas birâder 201- Ali b. Cafer 202- Rabûk? birâder 203- Hasan birâder 204- Mahmud b. Hulûk? 205- Şah Hüseyin veledeş 206- Şah Hüseyin b. Hacı 207- Hacı veledeş 208- Hüseyin b. Mamik (Hamik)? 209- İbrahim b. Mahmud 210- Ali b. İbrahim 211- Mehmed birâder 212- Halil birâder 213- Hıdır b. Timur 214- Pirî birâder 215- Hasan veledeş 216- Mehmed b. Hıdır 217- Hâko b. Piri 218- Nasır birâder 219- Şâhî veledeş 220- Hacı b. Satılmış? 221- Hüseyin birâder 222- Mehmed b. Rahmo? 223- Yusuf veledeş 224- Mehmed b. Reşâd? 225- Hasan b. Süleyman 226- Süleyman birâder 227- Hasan b. Mehmed 228- Şeyh Emir b. Mehmed 229- Hamza b. ‘Abdul 230- Abdul veledeş 231- Hacı b. Abdul 232- ‘Amûk b. Hacı 233- Şeyh Emir birâder 234- Yusuf b. Abdul 235- Yusuf b. Şeyhi 236- Cihan Beg veledeş 237- Kürd Ali Kürdî 238- İbrahim veledeş 239- Hüseyin veledeş 240- Şeyhi b. Yusuf-ı diğeri 241- Memi birâder 242- Hıdır b. Kâv? 243- Hüseyin Ali birâder 244- Ali b. Hamza 245- Mehmed birâder 246- Derviş Balu b. Ali 247- Seydi Han birâder 248- Yusuf b. Pir Ahmed 249- Pir Ahmed b. Hamza 250- Hamza b. Pir Ahmed 251- Abdul b. Şeyh Mehmed 252- Musa veledeş 253- Yusuf birâder 254- Hamza birâder 255- Pir Ahmed b. Misafir 256- Hamza birâder 257- Musa b. Yusuf 258- Yusuf veledeş 259- Hacı b. Musa 260- Hüseyin birâder 261- Hüseyin b. Hacı 262- Hıdır b. Hüseyin 263- Hüseyin veledeş 264- İlyas b. Yusuf **170b.** 265- Halil b. Yusuf 266- Abdul b. Hasan 267- Yusuf veledeş 268- Hıdır birâder 269- Yakub b. Hasan 270- Mehmed birâder 271- Hasan b. İbrahim 272- Halil b. Yusuf 273- Yusuf veledeş 274- Hacı birâder 275- Hacı b. Memi 276- Hıdır b. Memi 277- Musa b. Şah Hüseyin 278- Cafer veledeş 279- Mehmed birâder 280- Şeyh Hasan birâder 281- Kalender birâder 282- İbrahim b. Şah Hüseyin 283- Yusuf

birâder 284- Hacı birâder 285- Yusuf b. Timur 286- Cafer veledes 287- Şah Hüseyin birâder 288- Mahmud birâder 289- Süleyman b. Mahmud 290- Hamza birâder 291- Abbas birâder 292- İbrahim b. Cihanbeğ 293- Halil birâder 294- Hüseyin veledes 295- İbrahim b. Musa 296- Hüseyin veledes 297- Hüseyin birâder 298- Hıdır birâder 299- Abdul birâder 300- Halil b. Musa 301- Hasan veledes 302- Abdul veledes 303- Hamza b. Hüseyin 304- Mehmed veledes 305- Ali birâder 306- Yusuf birâder 307- Hıdır b. Hamza 308- Süleyman b. Mehmed 309- Mehmed veledes 310- Timur b. Hasan 311- Ali birâder 312- Hamza birâder 313- Dostu b. Hasan 314- Hüseyin b. Musa 315- Mehmed veledes 316- Mehmed b. Musa 317- İbrahim veledes 318- Mahmud birâder 319- Musa b. Hamza 320- Misafir b. İbrahim 321- Şeyh Hasan b. Cihanbeğ? 322- Şah Hüseyin b. Cihanbeğ 323- Hacı b. Süleyman 324- Mahmud veledes 325- Hacı b. Misafir 326- Arardin? veledes 327- Hüseyin b. Abdul 328- Yusuf birâder 329- Şeyh Hasan b. Musa 330- Yusuf birâder 331- Musa birâder 332- Mehmed b. Şadi 333- Kara veledes 334- Halil b. Şadi 335- Hamza b. Halil 336- Mahmud birâder 337- İbrahim b. Küçük 338- Mahmud b. Misafir 339- Seydi Ahmed birâder 340- Davud b. Seydi Ahmed 341- Hasan b. Hacı 342- Hacı veledes 343- Davud veledes 344- Hıdır birâder 345- Hamza b. Hacı 346- Halil b. Hacı 347- Hacı veledes 348- Hasan b. Hacı 349- Abbas birâder 350- Hamza birâder 351- Hamza b. Osman 352- Yusuf veledes 353- Mahmud b. Reşad? 354- Hacı veledes **171a.** 355- Şaban b. Hamza 356- Hıdır birâder 357- Yusuf birâder 358- Halil birâder 359- Timur b. Hacı 360- Hüseyin birâder 361- Hüseyin b. Ali 362- Yusuf veledes 363- Yusuf b. Ali 364- Hüseyin b. Ali 365- Şah Hüseyin veledes 366- Hüseyin birâder 367- Şeyh Davud 368- Cihan Beg birâder 369- Hamza veledes 370- Hıdır b. Davud 371- Hasan veledes 372- Hacı birâder 373- Cihan Beg b. Hasan 374- Hasan veledes 375- Mahmud birâder 376- Maksud b. Mahmud 377- Mehmed Gûran 378- Mansur b. Sultan Ahmed 379- Hamza veledes 380- Nasır birâder 381- Mehmed b. Kalender 382- Kasım birâder 383- Hacı b. Halil? 384- Hasan b. Ali Dost 385- Hüseyin birâder 386- Ali veledes 387- Mahmud b. Ferruh 388- Şâhî birâder 389- Hacı b. Mahmud 390- Musa veledes 391- Ali Dost b. Yusuf 392- Cafer birâder-ı o 393- Şeyh Emir birâder-i diğeri 394- Zikri b. Mahmud 395- Hüseyin b. Şeyheddin 396- Abdul b. Hüseyin 397- İbrahim b. Danişmend 398- Hıdır veledes 399- Hıdır b. Şeyh Halil 400- Hacı birâder 401- Hüseyin b. Ali Dost 402- Hıdır birâder 403- Hacı b. Ahmed 404- Pare veledes 405- Hüseyin birâder 406- Hacı b. Hüseyin.

4-Pârçikânli (1518)

1-Hamza Kethüda b. Hıdır (Hıdırli) 2- Tengriverdi b. Cihanbeğ 3- Hüseyin b. Cihanbeğ 4- Şah Süvar b. Cihanbeğ 5- Hasan b. Cihanbeğ 6-

Hacı b. Maho 7- Ali b. Saruca 8- Yusuf b. Zeynel? 9- Seyyid b. Zeynel 10- İbrahim b. Hekim 11- Baba Sadık? b. Polad 12- Halil b. Tumâs? 13- ‘an Bedûk? b. Merûk? 14- Bubu b. Kûf (Gavf)? 15- Cafer b. Elvan 16- Hüseyin b. Nebi 17- Hüseyin Melûl 18- Körpe b. Mahmud Melul 19- Cafer b. Sarı 20- Ali b. Kartal 21- Osman b. Bebek 22- İbrahim b. Medrev (Medro) 23- Davud b. Medrev 24- Halil b. Medrev 25- Mahmud b. Hasan 26- Hüseyin b. Mahmud Garra 27- Mehmed b. Hasan 28- Hıdır b. Kûf (Gavf) 29- Abdul b. Resul 30- Maho b. Davud 31- Hasan b. Cavid 32- İbrahim b. Sarı 33- Hâno b. Hıdır 34- Ömer b. İsa 35- Ömer b. Yusuf 36- Ömer b. Hekim 37- Hasan b. Hacı 38- Abbas b. Hacı 39- Hasan b. Saruca 40- Hıdır b. Saruca 41- Hüseyin b. Zeynel? 42- Nefel (Nevfel) b. Zeynel 43- Halil b. Zeynel 44- İlyas b. Zeynel? 45- Murad b. Sübût? 46- Şeyhi b. Şadi 47- Hüseyin b. Mârbân 48- Halil b. Hekim 49- Osman b. Bulud? 50- İbrahim b. Tumas? 51- Hıdır b. Ferrûhî 52- Mehmed b. Kûf (Gavf) 53- Hüseyin b. Şeyhi 54- Mehmed b. Sübût 55- Hasan b. Kartal 56- İlyas b. Zeynel 57- Şeyhi b. Tengriverdi 58- Şah Kulu b. Hüseyin 59- Kasım b. Cihanbeğ 60- Misafir b. Hasan 61- İlyas b. Hıdır.

Perçikânlu Köyü (1566)

1-İsmail b. Halil 2- Davud veled 3- Halil birâder 4- Süleyman b. Halil 5- Yusuf b. Cihanbeğ 6- İbrahim veled 7- Hüseyin b. Mahmud 8- Mahmud veled 9- Hamza birâder 10- Cafer birâder 11- Adhim (Ladhim)? b. İbrahim 12- Misafir b. İlyas **171b.** 13- Ali birâder 14-Şah Kulu b. Hüseyin 15- Abbas b. Mahmud 16- Mehmed b. Şah Kulu 17- Mahmud birâder 18- Hasan b. Seydi 19- Şah Ali veled 20- Musa b. Şah Hıdır 21- Nevruz birâder 22- Hasan birâder 23- Hüseyin b. Hub 24- Halil b. Nasır 25- Süleyman birâder 26- Hacı birâder 27- Süleyman birâder 28- Yusuf b. Köse 29- Yusuf b. Süşeyman 30- Mehmed birâder 31- İlyas b. Selim 32- Abbas birâder 33- Berât b. Ali 34- İsmail b. Ömer 35- Hacı veled 36- Şah Hüseyin b. Halil 37- Ali birâder 38- İbrahim birâder 39- Cihanbeğ birâder 40- Hasan b. Ali 41- veled-i Molla Hamza oğlu 42- Mehmed birâder-i Hamza 43- İlyas b. Hamza 44- İlyas b. Ali 45- Nazar b. Şah Kulu 46- Kâlo b. Bubu 47- Musa b. Murad 48- İlyas birâder 49- Hüseyin birâder 50- Abbas birâder 51- Mansur b. Polad 52- İlyas veled 53- Ali birâder 54- veled-i Ağçe oğlu 55- Kulu b. Elman 56- Misafir b. Elman 57- Halil b. Misafir 58- Hıdır birâder 59- Elman veled 60- Cihanbeğ birâder 61- Mehmed b. Cafer 62- Mahmud birâder 63- Abdul birâder 64- Mehmed b. Hasan 65- Kizir? İlyas 66- Davud veled 67- Mahmud birâder 68- Halil birâder 69- İlyas b. Hud 70- Sinan veled 71- veled-i birâder 72- Hüdaverdi b. İlyas 73- Muhib b. Hud 74- Hüseyin b. Ali 75- veled-i veled-i o 76- Dostu b. Yusuf 77- Mehmed birâder 78- Şeyh Emir b. Halil 79- Hüseyin birâder 80- Halil birâder 81- Şah Kulu b. Kara Mehmed 82- Raso b.

Seyyid 83- Mahmud birâder 84- Hüseyin b. Hacı Ömer 85- Memo b. Gomo 86- İsmail veled 87- Hüseyin birâder 88- Osman b. Karagöz 89- Memo birâder 90- Alev veled-i Tengriverdi 91- Hacı veled 92- Kâlo birâder 93- Mehmed b. Hasan 94- Abbas veled 95- Halil birâder 96- Musa birâder 97- Kasım b. Budak 98- İlyas birâder 99- Hacı birâder 100- Şeyh Ahmed birâder 101- Abdul b. Abbas 102- Hacı birâder 103- Hüseyin birâder 104- Cafer birâder **172a.** 105- Musa birâder 106- İbrahim birâder 107- Mâlik veled 108- Abbas birâder 109- Cemal b. Veli 110- Abbas veled 111- Misafir birâder 112- Tengriverdi b. Hüseyin 113- Mansur b. Hüseyin 114- Rıbo veled 115- Çelebi birâder 116- Hamza b. Veli 117- Hasan b. Hamza 118- Memo birâder 119- Cemal birâder 120- İbrahim birâder 121- Hüseyin Ali b. Sami 122- Nasır birâder 123- Misafir b. Hud 124- Halil birâder 125- Cemal veled 126- Berekât birâder 127- Musa birâder 128- Abbas birâder 129- Şah Ali birâder 130- İbrahim b. Hamza 131- Şahâb veled 132- İsmail birâder 133- Abbas veled 134- Şeyh Ömer birâder 135- İlyas b. Hüseyin 136- Dello birâder 137- Şah Veli b. Yusuf 138- Davud veled 139- Abdul birâder 140- Nur Ali b. Yusuf 141- Mehmed birâder 142- Ali birâder 143- Abdul b. Hasan 144- Mahmud b. Yusuf 145- Sefer b. Timur 146- Hasan b. Hıdır 147- Hüseyin birâder 148- Hâvid? birâder 149- Hıdır b. İbrahim 150- Hacı birâder 151- Pir Halil? 152- Kartal veled 153- Allo birâder 154- Cafer birâder 155- Mahmud b. Hamza 156- Maho b. Kartal 157- Hüseyin veled 158- Hüseyin birâder 159- Şeyh Emir birâder 160- Cihanbeğ b. Hatem? 161- Abbas veled 162- İbrahim birâder 163- Budak birâder 164- Abdul birâder 165- Mahmud birâder 166- Ali birâder 167- Halil birâder 168- Nasır birâder 169- Celal b. Ahmed 170- Ahmed veled 171- Hüseyin b. Nasır 172- Bayram veled 173- Merûk? b. Yar Ali 174- Ali birâder 175- Şey Emir b. Hamza 176- Çavuş b. İbrahim 177- Mihmân veled 178- Ali b. Pir Ahmed 179- Halil b. Memo 180- Ahmed b. Hıdır 181- Bedir b. Mahmud 182- Budak b. Mursak (Mursık)? 183- Kasım veled 184- Mahmud birâder 185- Miro? b. Ömer 186- Kürd birâder 187- Şirin birâder 188- Mehmed birâder 189- Süleyman b. Halil 190- Mehmed b. Kasım 191- İlyas? birâder 192- Ahmed veled 193- İlyas birâder 194- Halil b. Yunus 195- Hıdır b. Şâbo? **172b.** 196- Hüseyin birâder 197- Hubo birâder 198- İsmail b. Resve? 199- İsmail b. Gülâb 200- Hacı veled 201- Hasan b. Mansur 202- Şâho birâder 203- Abdul b. Kasım 204- Yusuf birâder 205- Durmuş b. Kasım 206- Hüseyin birâder 207- Şah Veli birâder 208- Şehsüvar b. Saadet? 209- Cihanbeğ veled 210- Kaplan b. İbrahim 211- Şah Kulu veled 212- Veli birâder 213- Mahmud birâder 214- İbrahim b. Ali 215- Halil birâder 216- Veli b. Hamza 217- Abdal veled 218- Hasan birâder 219- Şaban veled 220- Hasan veled 221- Kubad birâder 222- Halil b. Kasım 223- Sehhâr Hasan 224- Budak veled 225- Tengriverdi b. Yusuf 226- Nur Ali b. Seydi 227- Sağbeği b. Cihanbeğ 228- Korkmaz b. Tengriverdi 229-

Nazar veled-i o 230- Kubad birâder 231- Simo? b. Kalender 232- Şah Ali veled 233- Budak birâder 234- Mahmud birâder 235- Hasan b. Memo 236- Abbas birâder 237- Cihanbeğ veled 238- İbrahim b. Mehmed 239- İsmail bireder 240- Pir Hasan veled 241- İlyas b. Bubu 242- Ali veled 243- Memo b. Hıdır 244- Hüdaverdi veled 245- Mehmed b. Hıdır 246- Ali Derviş b. Gazi 247- İlyas b. Küçük İlyas 248- Abdul birâder 249- Hasan birâder 250- İlyas b. Hıdır 251- Hamza b. Yusuf 252- Hüseyin b. Misafir 253- Dostu birâder 254- Hasan birâder 255- Kâlo b. Mârûn (Mâlon)? 256- Bedir veled 257- Cafer b. Hamza 258- Dostu birâder 259- Mârûn b. Kalender 260- Şeyho b. Halil 261- Halet veled 262- Yusuf b. Haydar 263- Hasan birâder 264- Hüseyin b. Mahmud 265- Hüdaverdi b. Seydi 266- İbrahim birâder 267- Hüseyin birâder 268- Murad Kethüda b. Mahmud 269- Bayram veled 270- Gazi b. Mahmud 271- Derviş Ağa b. Şeyh Melik 272- Ali b. Kapugan (Kapgan)? 273- Maksud birâder? 274- Şeyh Ahmed b. Seyyid Ali 275- Musa b. Kapugan 276- Hayri veled 277- Şah Hüseyin birâder 278- Kalender b. Hamza 279- Şadi birâder 280- Maksud b. Cafer 281- Hüseyin veledes 282- Şahin birâder 283- Hasan birâder 284- Davud b. Hud 285- Şadi birâder.

5-Şahablü Köyü (1518).

1-Hıdır Kethüda b. Maho 2- İlyas b. Maho 3- Pir Ali b. Hasan 4- Hasan b. Maho 5- Hasan b. Musa 6- Maho b. Musa 7- Halil b. Musa 8- Ali b. İskender 9- Nevruz b. İskender 10- İbrahim b. Mama 11- Mehmed b. Ömer 12- Muhib b. Hüzma? 13- Asıl b. Dede? 14- Mukbil b. Mamo 15- Misafir b. Pir Melik 16- İlyas b. Şahab 17- Şadi b. Tarık 18- Yusuf b. Maho 19- Ömer b. Reşid 20- Hüseyin b. Reşid? 21- Ali b. Kasım 22- Yusuf b. Seyyid 23- Hamza b. Hasan 24- İbrahim b. Gavri 25- Abdullah b. Hıdır 26- Yusuf b. Maho 27- Bayezid b. Maho 28- Mahmud b. Hasan 29- Mehmed b. Musa 30- Yusuf b. Nevruz 31- İskender b. Nevruz 32- Hacı b. Baba 33- Tengriverdi (b.) Osman 34- Ömer b. Asıl Bey 35- Hıdır Bey b. Asıl Beg 36- Ömer b. Tarık 37- Hasan b. Reşid 38- Şaban b. Reşid 39- Kasım b. Reşid 40- Seyyid b. Belo 41- Yusuf b. Musa 42- Hamza b. İskender 43- Mehmed b. Mamo 44- Mehmed b. Şahab 45- Hamza b. Tarık 46- İbrahim b. Osman 47- Mehmed b. Hasan.

Şahablü Köyü (1566)

1-Hasan b. Pir Ali 2- Ali veledes 3- İbrahim birâder 4- Abbas b. Hamza 5- İskender birâder 6- Halil veledes 7- Şah Hüseyin b. Kubad? 8- Memi birâder 9- Halil b. Hacib 10- Rüstem veledes 11- Cihanbeğ birâder 12- Ali b. Musa 13- Şah Hüseyin veledes 14- İsmail b. Pir Ahmed 15- Bayezid veledes 16- Şah Ali b. Hüseyin 17- Hamza b. Pir Ali 18- Maksud veledes 19- Memi b. Hasan 20- Hacı veledes 21- Hacib birâder 22- Abbas b. Yusuf 23- Piri b.

Emir 24- Cihanbeğ veledes 25- Hasan b. Hacı 26- Kemal? veledes 27- Memi b. İbrahim 28- Ali b. Hacib 29- Ahmed b. Pir Ali 30- Yusuf b. Kara Ali 31- Hamza birâder 32- Hıdır birâder 33- İskender b. Yusuf 34- Yusuf b. Pir Ali 35- Bayezid veledes 36- Seyyid b. Hamza 37- Hüseyin birâder 38- Hıdır b. Pir Ali 39- Asılbeğ b. Okçu 40- Pir Ali birâder 41- Hasan birâder 42- Musa veledes 43- Hıdır birâder 44- Hamza b. Tengriverdi 45- Halil b. Hasan 46- Yusuf veledes 47- Şah Ali birâder 48- Memi v. Tarık 49- Ahmed veledes 50- Ali veledes 51- Hasan b. İbrahim 52- Seydi b. Hamza 53- Bayrek? birâder 54- Hıdır b. Ali 55- Abdul birâder 56- Mehmed b. Memi 57- Musa b. Ekber? 58- Ali b. Bayezid 59- İlyas b. Hacib 60- Cihanbeğ b. İbrahim 61- Süleyman b. Sultan 62- Hüseyin birâder 63- Memi b. Sofu 64- Hüseyin b. Hamza? 65- Cafer veledes 66- Cihanbeğ b. Hamza **173b**. 67- İbrahim birâder 68- Abbas b. Şah Kulu 69- Memi b. Şah Kulu-ı diğeri 70- Seyyid birâder 71- Şahâb b. Bayram 72- İlyas birâder 73- Hasan birâder 74- Ziyâd? veledes 75- Cihanbeğ b. Bayram 76- Osman b. Ömer 77- Hamza b. Hasan 78- Maksud veledes 79- Abdul birâder 80- Hasan birâder 81- Ali birâder 82- İbrahim birâder 83- Hasan b. Pir Ömer 84- Hasan b. Halil 85- Yusuf birâder 86- Abdul birâder 87- İsmail birâder 88- Memi b. Seyhan 89- Ali birâder 90- Ziyâd birâder 91- Garib b. Kalender 92- Şah Ömer birâder 93- Memi b. Musa 94- Hasan b. Ahmed 95- Haydar b. Yusuf 96- Cihanbeğ b. Hud? 97- Mehmed b. Hasan 98- Yusuf b. Nevruz 99- Hamza veled 100- Hacı birâder 101- Ali birâder 102- Şahab birâder 103- Mahmud b. İsmail 104- Hasan veled 105- Maksud b. İsmail 106- Davud birâder 107- Kulu b. Memo 108- Ahmed birâder 109- Maksud birâder 110- Şahab b. Mehmed 111- Mahmud b. Hasan 112- Şah Hüseyin veled 113- İbrahim b. Hasan 114- Hamza veled 115- Abbas birâder 116- ‘Amuk b. Memi Han 117- Seydi birâder 118- Halil b. Hasan 119- Maksud birâder 120- Mahmud birâder 121- Hüseyin Ali b. Hamza 122- Maksud birâder 123- Mahmud birâder 124- Şahverdi b. Hasan 125- Seydi birâder 126- Hüseyin b. Şeyh Abbas 127- Hıdır birâder 128- Hüseyin birâder 129- Ali b. Es‘ad 130- Abbas b. Hüseyin 131- Ali birâder o 132- Abdal birâder-i diğeri 133- Udul (Avdil)? birâder-i diğeri 134- Hıdır b. Kürdi (Gördü) 135- Hüseyin b. Pir Ali 136- Hıdır b. Hacib 137- İbrahim birâder 138- Cafer b. Cafer 139- Halil b. Memo 140- Hıdır b. Dost Mahmud 141- Hüseyin b. Ali 142- İskender b. Nevruz 143- Ahmed veled-i o 144- İlyas birâder-i o 145- Memo veled-i o 146- Cafer birâder-i o 147- Musa veled-i Nevruz 148- Nevruz veled-i o 149- Şahab veled-i diğeri 150- Şah Kulu b. Es‘ad 151- Hüseyin veled-i Ali o 152- Abbas b. Mahmud 153- Hüdaverdi b. Ali 154- Cafer b. Şahab 155- Hıdır birâder-i o 156- İlyas birâder-i o 157- Haydar b. Ferhân? **174a**. 158- Hasan veled-i o 159- Abdul birâder-i o 160- Süleyman birâder-i o 161- Ali b. Musa 162- Hasan birâder-i o 163- Hüseyin birâder-i 164- Musa b. Halil 165- Musa b. Zeyneddin 166- Cafer b. Abbas

167- Memo birâder-i o 168- Hıdır birâder-i 169- İbrahim birâder-i o 170- Mehmed b. İsmail 171- Ali birâder-i o 172- Mahmud b. Hüseyin 173- Musa birâder-i o 174- Yusuf birâder-i o 175- Şah Ali b. Ömer 176- Atlandı birâder-i o 177- Mehmed b. Hıdır 178- Hıdır b. Bayezid? 179- Pir Hasan b. Haco 180- İsmail b. Hamza 181- İsmail b. Yusuf 182- Şah Hüseyin b. Ali 183- Abbas b. Yusuf 184- Hamza birâder-i o 185- Hıdır birâder-i o 186- Hıdır b. Ali 187- Budak birâder-i o 188- Hasan veled-i Abdal 189- Nur Ali birâder-i o 190- Osman Bey birâder-i diğer 191- Cafer b. İlyas 192- Şah Hüseyin veled-i o 193- Rüstem veled-i diğer 194- Şah Ali veled-i diğer 195- İsmail veled-i Abdal 196- Seydi Ahmed veled-i Abdal 197- Memi birâder-i o 198- Hamza v. Şahab 199- Hüseyin birâder 200- Mahmud veled-eş 201- Babik birâder 202- Musa b. Memo 203- Yusuf birâder.

6-Sanik Köyü (1518)

1-Vartan Kethüda 2- Ahsar nam 3- Kesâr b. Musa 4- Ahsar b. Kerim 5- Murad b. Tuhmenik (Tohmanik) 6- Seltanşâ (Sultanşâ) Malâtî 7- Hızırık (Hıdır Beg) b. Daro (Duru) 8- Darus? Kefes (Kiğas) (Keşiş)? 9- Ümit? b. Vartan 10- Nerkis b. Vartan 11- Kiryakos birâder-i Vartan 12- Devletyar b. Vartan 13- Mamik birâder-i Asgâr 14- Derviş b. Kerim 15- Behrik b. Turik (Nurik) 16- Sihâk Kefes (Kiğas) 17- Kiryakos veled-i birâder-i Vartik 18- Daver Asgar 19- Olbâr b. Sultanşâ 20- Mardik b. Toros.

7-Arındik Köyü (1518).

1-Ohan b. Keşiş Sadaka 2- İsfanos b. Mıgırdıç 3- Vartan b. Sadaka 4- Murse? b. Midi 5- Evran (Uran) birâder-i Murse 6- Bahtiyar b. Eynedil 7- Ohan b. Ağzâz (Ağzâr) 8- Merit? b. Murad 9- Germen b. Bekik? 10- Toros b. Merit? 11- Mardik b. Merit? 12- Arakil b. nam 13- Ohanes b. Aknes 14- Bekik b. Evran (Uril) 15- Serkis b. Aknes 16- Donebit b. Mıgırdıç 17- Bâdik b. Mıgırdıç 18- Mardik b. Sadaka 19- Emrik (Emir Beğ) b. Sadaka 20- Yakub b. Makdis 21- Kiryakos b. Ohan 22- Selinos? b. Ohan 23- Mardik b. Ohan 24- Mıgırdıç b. Murad 25- Asarik b. Melik 26- Murad-ı Argulu? 27- Aknes b. Merit?

Sonuç

Bu çalışma ile Hersini nahiyesine bağlı köyler ve bu köylerde XVI. yüzyılda yaşamış olan Müslim-Gayrimüslim bütün vergi mükellefi erkeklerin adları tespit edilerek tahrir defterlerindeki sıraya göre ortaya çıkarılmıştır. Böylece XVI. yüzyılda bölgede tercih edilen kişi adları, burada yaşayanların inançları hakkında arşiv verilerine dayalı bigiler gün yüzüne çıkarılmıştır.

Hersini nahiyesinin XVI. yüzyıldaki idarî sınırları günümüzde büyük ölçüde Elazığ ilinin Baskil ilçesinin sınırları içinde yer almaktaydı ancak tamamına tekabül etmemektedir. Zira Baskil ilçesinin sınırları dâhilinde XVI. yüzyılda Malatya Sancağı'na bağlı olan Muşar ve Kömi nahiyeleri de yer almaktaydı.

Hersini nahiyesindeki köylerin Herdi, Zeyve ve Parçikan aşiretlerine mensup kişilerce iskân edildikleri anlaşılmaktadır. Osmanlı arşiv kayıtlarına göre Herdi aşiretinin Cihanbeğlü cemaatine bağlı olduğu görülmektedir. Bugün bölgede Herdi, Zeyve Parçikan, İzolî, Aluçlu ve Direjan aşiretlerinin varlıkları bilinmektedir. Günümüzde Baskil ilçesine bağlı köylerde yaşayan halkın büyük çoğunluğunun Herdi, Zeyve, Parçikan ve İzolî aşiretlerinin mensubu olmaları, bu aşiretlerin yöredeki varlığının kesintisiz sürdüğünü göstermektedir.

Hersini nahiyesindeki köylerin iskânında aşiretlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak buradaki aşiret yapısı ağılık-feodal sisteme dönüşmemiş olmalı ki günümüzde yörede ağa ya da aşiret reisi yoktur.

Gayrimüslim halkın XVI. yüzyılda nahiyeye nüfusu içindeki hane sayısı Müslüman halktan daha azdı. Yıllara göre Gayrimüslim halkın hane sayısının nahiyedeki oranı 1518'de % 21.11, 1526'da % 10.5, 1566'da ise % 5.004'e gerilemiştir.

Hersini nahiyesine bağlı köylerdeki kişi adlarında İslam peygamberi ve halifelerinden, Ehlibeyt mensuplarının adlarından mülhem olanların öne çıktığı müşahede edilmiştir. Nitekim nahiyede en çok kullanılan ilk on adın Hüseyin, Hasan, Mehmed, Hıdır, Yusuf, Hamza, İbrahim, Halil ve Hacı şeklinde olması bunu açıkça göstermektedir. Hersini nahiyesindeki Müslüman halkın kişi adını tercih etmede İslam peygamberine ve onun Ehlibeytine öncelik verdiği anlaşılmaktadır.

Ali, Dost Ali, Ali Nazar, Hüseyin Ali, Ali Kulu, Nazar Ali, Nur Ali, Pir Ali, Seyyid Ali, Şah Ali ve Yar Ali gibi adlar doğrudan, Şah (Şeh) Kulu, Haydar, Kerrar, Şehverdi (Şahverdi) gibi adlar ise Hz. Ali'ye olan sevginin Hersini nahiyesindeki kişi adlarına dolaylı yansımalarının göstergesi olarak görülebilir.

Aslan, Budak, Dede, Durak, Durmuş, Elvend, Kaplan, Kartal, Korkmaz, Kulu, Kurd Beğ, Sarı, Saruca, Saruhan, Tanrıverdi, Timur, Uğurlu gibi öz Türkçe adların, Anadolu coğrafyasının her yerinde olduğu gibi, Hersini nahiyesinde yaşayan halkın da tercih ettiği kişi adları olduğu müşahede edilmektedir.

Hasan, Hüseyin, Musa gibi şahıs adlarının tercih edilmesinde adı geçen adları taşıyan tasavvuf erbabı zatların yörede yaşamış olmaları ve etkinliklerinin kişi adlarına yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Bu durum yöre halkının zaviye şeyhlerine saygı gösterdiklerinin alameti olarak değerlendirilebilir.

Burada Hersini nahiyesindeki XVI. yüzyıla ait yer ve kişi adları arşiv kayıtlarından tespit edilerek okuyucuya sunulmuştur. Bu ameliyle başta tarih, filoloji, adbilim, halkbilim, sosyoloji, tasavvuf gibi alanlarda çalışmalar yapan sosyal bilimcilere konu ile ilgili ham malzeme de sunulmuştur. Bunun yanında yöre halkı yaşadığı coğrafyasının tarihinin bir kesiti hakkında Osmanlı arşiv kayıtlarındaki bilgilerin bir kısmını tanıma imkânına kavuşmuştur.

Bu alışma ile yöre halkına yaşadıkları köylerin Osmanlı Dönemi'ndeki durumu ile bu köylerde yaşayan kişilerin adlarını öğrenme imkânı da sunulmuştur.

Kaynakça

1-Arşiv Belgeleri

1.1.Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA)

64 Numaralı Diyarbekir Vilâyeti Mufassal Tahrir Defteri (TD), 200 Numaralı Diyarbekir Vilâyeti Mufassal Tahrir Defteri (TD)

1.2.Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi (KKA)

106 Numaralı Çemişgezek, Harput Mufassal Tahrir Defteri (TD); 332 Numaralı Çemişgezek-Harput İcmal Defteri (TD)

142 Numaralı Malatya Sancağı Mufassal Tahrir Defteri (TD)

2-Yayımlanmış Arşiv Belgeleri

387 Numaralı *Muhasebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II*, T.C. Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 36, Ankara 1997.

998 Numaralı *Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-ı Bekr ve Zü'l-Kâdiriyye (937/1530) I (Dizin ve Tıkıbasım)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu. 39, Ankara 1998.

Divan-ı Hümâyûn Sicilleri Diyarbekir Ahkâm Defterleri 1, (Ed. Ahmet Zeki İzgöer), Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayın No: 37, Diyarbakır 2016.

Divan-ı Hümâyûn Sicilleri Diyarbekir Ahkâm Defterleri 2, (Ed. Ahmet Zeki İzgöer), Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayın No: 41, Diyarbakır 2016.

Divan-ı Hümayûn Sicilleri Diyarbakır Ahkâm Defterleri 3, (Ed. Ahmet Zeki İzgöer), Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayın No: 43, Diyarbakır 2016.

3- Araştırma İncelemeler

Açıkel, Ali; “Artukabad Kazasında Türk Kişi Adları (1455-1520)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/2, Elazığ 2003, ss. 305-335.

Aksın, Ahmet; *19. Yüzyılda Harput*, Ceren Ofset ve Matbaacılık, Elazığ 1999.

Aksın, Ahmet; *218 Numaralı Harput Şer’iyye Sicili H. 1246-1256 M. 1833-1840*, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 1990.

Ali Cevâd, *Memâlik-i Osmaniyyenin Tarih ve Coğrafya Lugatı*, Mahmud Beğ Matbaası, Der-Saadet (İstanbul) 1313.

Andreasyan, Hrand D. ; *Polonyalı Simeon’un Seyahatnamesi 1608-1619*, Baha Matbaası, İstanbul 1964.

Ayverdi, İlhan; *Kubbealtı Misalli Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 2011.

Şemseddin Sami; *Kâmûsu’l-‘Alâm*, C. VI, Mihrân Matbaası, İstanbul 1311.

Aşan, Muhammet Beşir; Elazığ, *Tunceli ve Bingöl İllerine Türk İskân İzleri (XI-XIII. Yüzyıllar)*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, (İkinci Baskı), Ankara 1992.

Aşan, Muhammet Beşir; “Fırat Kenarında Bir Horasan Ereni Şeyh Ahmed Dede”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyalari Kongresi Bildirileri 13-16 Ağustos 1998*, Ankara 1998, ss. 53-62.

Çakar, Enver; *Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri*, Ankara 2012.

Çakar, Enver; “Osmanlı Döneminde Harput’ta Kırsal Yerleşme: Baskil Örneği”, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ 23-25 Mayıs 2013*, Elazığ 2013, s. 111-118.

Çakar, Enver; “Baskil (Elazığ) Yöresi Zaviyeler.”, *Vakıflar Dergisi*, (Haziran 2012), S. 37, s. 93-130.

Çakar, Enver – Uzun, Celaledin; *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, T. C. Fırat Üniversitesi Harput Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No: 3, Elazığ 2017.

Erpolat, Mehmet Salih; *XVI. Yüzyılda Diyarbakır Beylerbeyliği’ndeki Yer İsimleri C. I*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1999.

Erpolat, Mehmet Salih; “XVI. Yüzyılda Siverek Sancağı’nda İskân ve Nüfus”, *Tarihte Siverek Sempozyumu Bildirileri (13-14 Ekim 2001)*, Şanlıurfa 2002, ss. 75-96.

Erpolat, Mehmet Salih; "XVI. Yüzyılda Ergani Sancağı'ndaki Gayrimüslim İskân Yerleri ile Şahıs İsimleri Hakkında Bir Değerlendirme, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)*, S. 4, Eylül 2004, Diyarbakır, s. 155-187.

Erpolat, Mehmet Salih; "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı'ndaki Aşiretler", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayın No: İstanbul 2006*, ss. 447-466.

Erpolat, Mehmet Salih; "H. 1104-1105 (M. 1691-1692) Tarihli Diyarbekir Vilayeti Cizye Defterine Göre Gayrimüslimler Arasında Yer Alan Türkçe Şahıs İsimleri", *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, C. III, Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu, Erciyes Üniversitesi Yayını-153, Kayseri 2007, ss. 49-65.

Erpolat, Mehmet Salih; "XVI.-XVII. Yüzyıllarda Diyarbekir Beylerbeyliği'ndeki Gayrimüslim Nüfustaki Hareketlilik", *I. İktidat Tarihi Kongresi Tebliğler I*, Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2010, ss. 631-65).

Erpolat, Mehmet Salih; "XVI. Yüzyılda Eleşkird, Şelve, Diyadin, Bayezid İle Ovacık Sancaklarındaki Kişi Adları Üzerinde Tasavvuf ve Hz. Ali Muhabbetinin Yansımaları", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Alevi-Bektaşilik Kültür Enstitüsü, S. 18, (Kış 2018), Köln-Almanya, ss. 163-202.

Erpolat, Mehmet Salih; "1727 Tarihli Tahrir Defterine Göre İğdır'daki Kişi Adlarında Hz. Ali ve Ali Sevgisinin İzleri", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Alevi-Bektaşilik Kültür Enstitüsü, S. 20, (Kış 2019), Köln-Almanya, s. 31-88.

Gökbel, Ahmet; *Ansiklopedik Alevi Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2019.

Gülsoy, Ersin; *Malatya, Divriği ve Darende Sancakları'nın İlk Tahriri (1519)*, Fenomen Yayınları, Ankara 2009.

Halaçoğlu, Yusuf; *Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-16650)*, C. III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2009.

Kévorkian, Raymond-Paboudjian, Paul B.; *1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler*, İstanbul 2013.

Köylerimiz 1 Mart 1968'e kadar, Başbakanlık Basımevi D.S.İ, Ankara 1968.

Kurt, Yılmaz; "Sivas Kişi Adları", *A. Ü. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 4, Ankara 1993, s. 223-290.

Kurt, Yılmaz; "Çorumlu Kazası Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)", *A. Ü. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 6, Ankara 1995, ss. (211-247).

Kurt, Yılmaz; "Adana'da 1572 Yılında Kullanılan Türk Erkek Şahıs Adları", *Belleten LVII/218*, Ankara 1992, s. 173- 200.

Kurt, Yılmaz; “Mardin Sancağı Kişi Adları”, *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. İbrahim Özcoşar-Hüseyin H. Güneş), Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayın No: 6, İstanbul 2006. s. 425-446.

Orhonlu, Cengiz; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul 1987.

Parlatır, İsmail; *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2011.

Sarı, Serkan; “Diyarbakır Eyaletinde Sürsat Bedeli Tahsili (1673, 1676-1712)”, *Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar* (Ed. Türkan Erdoğan, A. Temizer, R. İnan), www.ivpe.me İvpe Cetinje Montenegro (March 2020), s. 432-448.

Sezen, Tahir; *Osmanlı Yer Adları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No: 26, Ankara 2017.

Son Teşkilât-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları, Hilal Matbaası, İstanbul 1928.

Turan, Osman; *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*, İstanbul 1984.

Türkay, Cevdet; *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorlu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaâtlar*, Tercüman Kaynak Eserler: 1, İstanbul 1979.

Türkiye'de Meskûn Yerler Kılavuzu, C. I, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1946, *C. II*, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1947.

Türkiye Mülki İdare Bölümleri ve Bunlara Bağlı Köyler Belediyeler (1 Haziran 1970 durumu), Başbakanlık Basımevi, Ankara 1971.

Ünal, Mehmet Ali; *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Ünal, Mehmet Ali; “1056/1646 Tarihli Avarız Defterine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Harput”, *Belleten*, LI/119, (Nisan 1987), s. 119-129.

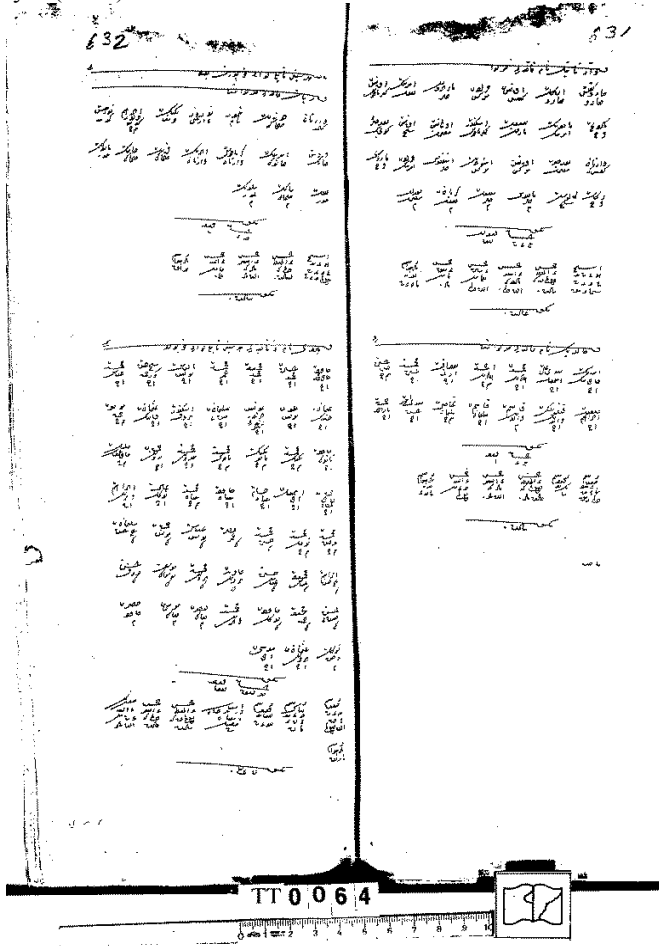
Ünal, Mehmet Ali; “1646 (1056) Tarihli Harput Kazâsı Avârız Defteri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi XII*, İzmir (1997), s. 9-73.

Ünal, Mehmet Ali; *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

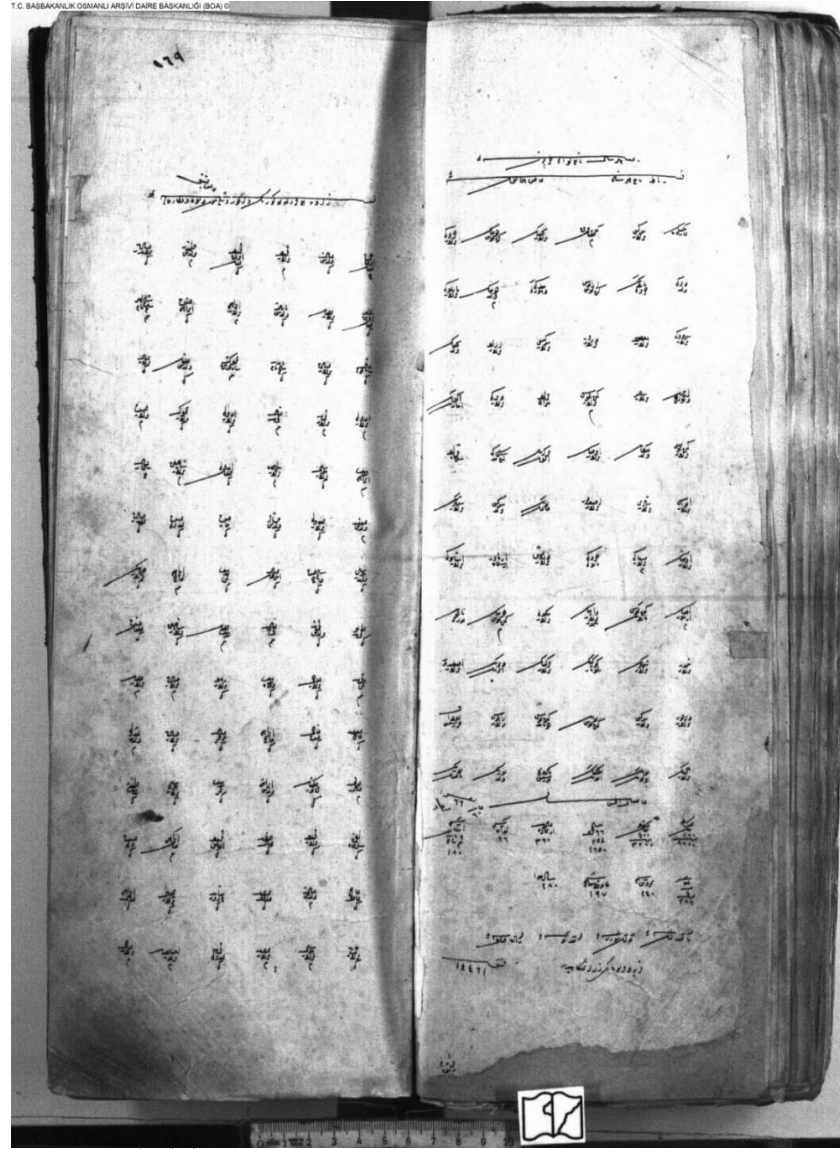
Vakıf ve Mülk Defteri (Haz. Ersin Gülsoy-Mehmet Taşdemir), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

EKLER

EK: 1 Hersini Nahiyesinin Ribat ve Heridi Köylerindeki Kişi Adlarını Gösteren Sayfa (1518).

EK: 2 Hersini Nahiyesinin Ribat ve Zaviye Köylerindeki Kişi Adlarını Gösteren sayfa (1566).

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)
Cilt: 7, Sayı: 14, Eylül 2020, s. 85-94, ISSN: 2148-2527

Journal of Harput Studies, Vol. 7, Issue 14, September 2020, pp. 85-94

Araştırma Makalesi/Research Article

ELAZIĞ MÜZESİ'NDEN URARTU DÖNEMİ ELAZIĞ KEMERİNİN XRF YÖNTEMİYLE KİMYASAL ANALİZİ

*p-XRF Analysis on the Fragments of the Urartian Period Elazığ Belt
from the Elazığ Museum*

Ümit GÜDER*

Abdulkadir ÖZDEMİR**

Ayşe ÖZDEMİR***

Tolga ÖZAK****

Geliş/Received: 27.05.2020

Kabul/Accepted: 27.07.2020

Öz

MÖ 9.-7. yy'da Doğu Anadolu Bölgesi'ni egemenliği altına alan Urartular maden işleme tekniği ve işçiliği konusunda oldukça ileri seviyede bir uygarlıktır. Urartulara ait metal eserler içerisinde özellikle kemerler, Urartuların estetik anlayışını, sanatını ve dönemi içerisindeki önemli olayları bize yansıtması bakımından önemlidir. Bu çalışma, Elazığ Müzesi'nde bulunan Elazığ Kemerini üzerinde taşınabilir XRF ölçüm cihazı ile yapılan kimyasal bileşim analizini içermektedir. Elazığ Kemerini, üzerinde anlatılan savaş ve av sahneleri ile öne çıkmaktadır. Ayrıntılı işçiliği kemerin önemini daha da arttırmaktadır.

Elazığ kemeri üzerinde taşınabilir XRF cihazı ile yapılan kimyasal analizlerde, buluntunun çinko oranı yüksek bronz türü alaşım olduğu belirlenmiştir. Kimyasal kompozisyondaki çinko miktarının ortalama değeri çinko içerikli mineralleri barındıran bakırca zengin cevherlerin işlenmiş olabileceğini göstermektedir. Elazığ kemerinin sadece yüzeyinden ölçüm yapılabilmesi nedeniyle, gerçek alaşımın kimyasal içeriği tam olarak tespit edilememiştir. Elazığ kemerinin, Urartu metal buluntuları üzerinde gerçekleştirilen arkeometrik çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, COBILTUM, Arkeometri Laboratuvarı-Çanakkale, uguder@comu.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0002-4156-2339>

** Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Arkeoloji Bölümü-Elazığ, aozdemir@firat.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0003-3333-9118>

*** Doktorant, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı-Aydın, ayseabali09@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-3952-8745>

**** Doktorant, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı-Aydın, tolgaolak92@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-2409-3251>

Anahtar Kelimeler: Doğu Anadolu, Urartular, Elazığ Kemer, Arkeometri, Bronz, Çinko.

Abstract

The Urartu civilization, which dominated the Eastern Anatolia Region in the 9th-7th BC, was at the forefront in metalworking. The metal artifacts unearthed during archaeological excavations are important since they reflect the aesthetic approach of Urartian art and important events during their period. This study reveals the results of the chemical composition analysis performed by the portable XRF measuring device on the Elazığ Belt in the Elazığ Museum. The Elazığ Belt stands out with its war and hunting scenes. Detailed metalworking emphasizes the importance of it.

As the result of chemical analyzes on the Elazığ belt, it was found that the belt was made of bronze alloy with a composition rich in zinc. The average value of the amount of zinc in the chemical composition indicates that copper-rich ores bearing zinc-containing minerals may have been processed. Since the Elazığ belt could only be analyzed on its surface, the actual chemical composition of alloy could not be determined precisely. As the result of chemical analyzes on the Elazığ belt, it was found that the belt was made of bronze alloy with a composition rich in zinc. As the result of chemical analyzes on the Elazığ belt, it was found that the belt was made of bronze alloy with a composition rich in zinc. It is proposed that the Elazığ belt will contribute to the archaeometric studies carried out on the Urartu metal finds.

Keywords: East Anatolia, Urartians, Elazığ Belt, Archaeometry, Bronze, Zinc.

Giriş

Kemer, hem görsel hem de işlevsel olarak her dönemde sevilerek kullanılan bir giysi parçası olmuştur. Erken dönemlerde deri, dokuma, örgü gibi malzemelerden yapılan kemerlerin MÖ 3. binin ilk yarısından itibaren metal örneklerinin kullanıldığı bilinmektedir (Kendall 1977: 31).

Urartular, MÖ 9.-7. yy'da Doğu Anadolu Bölgesi'ni içine alan Yakın Doğu'nun güçlü uygarlıklardan biridir (Resim-1). Urartular yaşadıkları dönem içerisinde benzersiz metal işçiliğine sahip bronz eserler ortaya koymuşlardır. Çeşitli eserler arasında kemerler, miğferler, kalkanlar, kazanlar, adak levhaları, at koşum takımları sayılabilir. Genellikle bronzdan yapılan kemerlerin ise bu eserler içerisinde özel bir yeri vardır. Kemerlerin birçoğu, ekonomik açıdan ayrıcalıklı olan kişilerin mezarlarında katlanmış şekilde ele geçmiştir (Ergürer 2010: 2). Urartu Dönemi'ne tarihlenen kemerler günümüzde genellikle satın alma yoluyla ya da karışık malzeme olarak ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca Urartu'da çok sayıda ele geçen kemerler, Urartu toplu-munda bir kemer takma modası olduğunu göstermektedir.

Urartu metal işçiliğinde, kemerler levha haline getirilmiş metal işlenerek üretilmiştir. İşlenmek istenen konu ve figürlerin ana hatları kemer soğukken repousse (kabartma) tekniği ile arkadan dövülerek şekillendirilir. Ardından ince keski ile detaylar işlenir (Brestian 2008: 28-29). İşlenmek istenen konu ve figürler kabartma ya da çökertme tekniği kullanılarak uygulanır (Çavuşoğlu 2002: 22-25; Özdemir vd. 2019: 53-54). Elde edilen kemerler genişliklerine göre dar ve geniş kemerler olmak üzere kendi içerisinde bir tipolojiye sahiptir (Çavuşoğlu 2002: 33).

Metal eserlerin önemli bir yere sahip olduğu Urartularda bronz kemerlerin dış yüzü zengin motiflerle bezelidir. Kemerler üzerinde savaş ve av sahneleri, tanrılar, geometrik ve bitkisel motifler, hayvanlar, dini ve mitolojik konular, hayat ağacı, kale tasvirleri, anıtsal yapılar işlenmiştir (Çavuşoğlu 1995: 17). Bu motifler kemer üzerinde dikey ya da yatay şerit bantları içerisinde, arka arkaya yer almaktadır. Bazı kemerlerin toka kısmında kralla ilişkili, tek sıra çivi yazısı vardır. Bu sayede kemerin kesin tarihi ortaya çıkmaktadır (Belli 2004: 188).

Elazığ Kemer

Çalışmaya konu olan Elazığ Kemer¹, Elazığ Müzesi (Env. No. 75 TMKC /19-44a,b,c,d) envanterinde yer almaktadır². Elazığ Kemer dört parçadan oluşmaktadır. Çalışmada tek parça (Env. No. 75 TMKC/ 19-44c) üzerinde (Resim-2), p-XRF analiz çalışması yapılmıştır³ (Resim-3).

Geniş kemerler kategorisine ait olan kemer 16,8 cm en ve 56,7 cm uzunluğa sahiptir. Levha tekniğinde yapılmış ve kabartma tekniği kullanılmıştır. Dört parçadan oluşan kemerin iki ucunda başlangıç ve bitiş noktaları sağlamdır. Kenarlarında, dört tarafını dolaşacak şekilde düzenli aralıklara sahip delikler yer almaktadır. Bu delikler kemerin bir kumaş ya da deri üzerine tutturulduğunu göstermektedir. Sağ ucunda kemer halkasının yerini belirten iki adet perçin bulunmaktadır. Kemerde Urartu sanatında çok karşılaşılmayan savaş ve av sahneleri birlikte tasvir edilmiştir. Kemer üzerinde olay

¹ Prof. Dr. Veli Sevin tarafından çalışılan ve yayınlanan bu kemer, Sevin tarafından "Elazığ Kemer" olarak adlandırılmıştır. Elazığ Kemer hakkında daha detaylı bilgiye Sevin, V. "Elazığ Müzesi'nden Bir Kemer ve Urartu Narratizmi" *Archaeological Essays in Honour of Homo amatus: Güven Arsebük için Armağan Yazılar*, Ege Yayınları, 2003, İstanbul, 209-217 makalesinden ulaşılabilir.

² T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 25.09.2019 tarih ve 88842112-051.99-E.785867 sayılı izniyle.

³ Bu eseri çalışmamıza ve yayımlamamıza izin veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Elazığ Müze Müdürü Sayın Ziya KILINÇ'a ve Müze uzmanı Arkeolog Bilal AYDIN'a içtenlikle teşekkür ederiz. Ayrıca Diyarbakır Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü uzmanı Restoratör İbrahim BULUT'a teşekkür ederiz.

ve motif örgüsünü devam ettiren çok sayıda figür bulunmaktadır. Figürler, beş adet yatay ve dikey panel içerisinde yerleştirilmiştir. Figürler bir orta eksenden sağa ve sola hareket halindedir (Sevin 2003: 209).

Çalışmamıza konu olan parça üzerinde; solda savaşı başarıyla tamamlamış, süslü atlarıyla mızraklı Urartu atlıları betimlenmiştir. Figürlerin sağ kolları yukarıya doğru ve geride betimlenmiş, ellerinde ise mızrak tutmaktadır. Dikey olarak iki sıra halinde 10 adet savaşçı figürü yerleştirilmiştir. Atlar sola doğru hareket halindedir. Parçanın sağında, dikey olarak beş adet Urartu savaş arabası yer almaktadır. Ancak bu kısımda sadece koşum takımlı, hareket halindeki atlar ve yular iplerinin bir kısmı korunmuştur. Kemerin üç kenarında küçük ip delikleri bulunmaktadır.

Elazığ Kemerinin XRF Yöntemiyle Kimyasal Analizi

Kemerin üretildiği metalin kimyasal özelliklerinin tespit edilmesi için, hasarsız analiz yöntemlerinden X-ışını Floresans (XRF) analizi taşınabilir cihazla uygulanarak gerçekleştirilmiştir.

Günümüzde p-XRF (taşınabilir XRF) yöntemi, müze ve arkeolojik kazı alanlarında, arkeolojik buluntuların kimyasal kompozisyonunda yer alan majör ve minör elementlerin, hasarsız bir şekilde ölçülmesine olanak sağladığı için arkeometri çalışmalarında sıklıkla kullanılmaktadır (Shugar ve Mass 2012: 17-20). Ancak düşük voltajlı ve vakumsuz ortamda gerçekleşmesi nedeniyle p-XRF analizleri hassasiyetinin, laboratuvar ortamında toz ya da pellet haline getirilerek homojenize edilmiş numuneler üzerinde uygulanan laboratuvar ortamındaki XRF analizlerine göre daha düşük olduğu bilinmektedir. Buna ek olarak ölçümlerin yüzeyden gerçekleşmesinden dolayı, buluntu yeri veya restorasyon çalışmaları kaynaklı kontaminasyon, analiz sonuçlarını etkileyebilmektedir (Craddock 2009: 137). Ayrıca korozyon nedeniyle yüzeyi kaplayan oksit tabakaları, gerçek metal kompozisyonundan farklı değerler elde edilmesine neden olmaktadır (Lutz ve Pernicka 1996: 316). Analiz uygulama ve yorumlama aşamalarında, p-XRF yönteminin bu tip sınırlılıklarına ve dezavantajlarına dikkat edilmesi gerekmektedir.

Elazığ kemerinin XRF analizlerinde Spectro X-Sort Combi cihazı Hafif Elementler modunda (50 kV gerilim, 0,016 mA akım ve 12 saniye ölçüm süresi) kullanılmıştır. Ölçümler kemerin Env. No. 75 TMKC/ 19-44c kodlu parçasının ön yüzeyinden 4 farklı nokta ve iç yüzeyinden de bir nokta seçilerek yapılmıştır. Ölçüm noktaları p-XRF cihazının iç kamerasıyla gözlemlenmiş, yer yer patina tabakasının kalktığı ve metalik bakır renginin görüldüğü bölgeler seçilmeye çalışılmıştır. Analizler sonucu tespit edilen elementler ve ağırlık yüzdesindeki değerleri Tablo-1'de görülmektedir.

Ölçüm Noktası	Cu	Sn	Zn	As	Pb	Fe
Dış Yüzey 1	80,95	12,36	5,26	<0,084	0,89	0,54
Dış Yüzey 2	79,60	11,52	7,36	0,14	0,74	0,64
Dış Yüzey 3	80,40	11,39	6,64	0,12	0,83	0,61
Dış Yüzey 4	80,71	10,28	7,32	0,19	0,87	0,64
İç Yüzey 1	80,25	9,68	8,75	<0,060	0,88	0,44
Ortalama	80,38	11,05	7,06	0,09	0,84	0,58

Tablo-1. Kimyasal analiz ağırlık yüzdesi sonuçları (tespit limitleri dışında kalan elementler tabloya dahil edilmemiş ve sonuçlar %100'e normalize edilmiştir.)

Bu sonuçlara göre bu kemerin dış yüzeyinin kimyasal kompozisyonunda %80 civarında bakırın (Cu) dışında başlıca %9,68 - %12,36 aralığında kalay (Sn) ve %5,26 – %8,75 aralığında çinko (Zn) yer almaktadır. Ortalama %11 civarındaki kalay klasik bronz kompozisyonlarında yer alan miktarla örtüşmektedir. Kurşun (Pb), demir (Fe) ve arsenik (As) miktarları ise %1'in altındadır. Bu kompozisyon bakır-kalay-çinko alaşımı ya da çinko katkılı bronz olarak adlandırılabilir.

Elazığ kemerinin metal alaşımında çinko içeriğinin bu kadar yüksek miktarda olması dikkat çekicidir. Ayanis Kalesi'nde gerçekleştirilen kazılarda ele geçen okluk ve miğferlerin incelemesinde kimyasal kompozisyonadaki çinko miktarı %0,2 oranını geçmezken (Batmaz vd. 2019: 412), yine aynı kaleden bronz kalkanlarda en çok %1,15 çinko içeren alaşımlara rastlanmıştır (Ingo vd. 2010: 795). Ayanis Kalesi'nde ele geçen aslan başı şeklindeki bronz protomdan alınan örnekte ise %2,13 oranında çinkoya rastlanmıştır (Reindell ve Riederer 2003: 205). Bir diğer çalışmada Urartulara ait çelik kılıç ve hançerlerin kabza ve balçak kısımlarında yer alan bronz metal alaşımlarında çinko oranı %0,8'i aşmamaktadır (Biber vd. 2008: 159,161). Toprakkale'de ele geçen bronz mobilya parçasında %4,7 olarak tespit edilen yüksek çinko içeriğinin, bakır cevherine karışmış çinko içeren mineraller ya da izabe işlemi sırasında eklenen eritken (fluks) kaynaklı olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Hughes vd. 1981: 143). Harvard Üniversitesi Fogg Sanat Müzesi koleksiyonunda yer alan bir Urartu kazanından geriye kalan boğa başının analitik incelemelerinde, boynuz ve baş bölümü dökümlerinin farklı alaşımlardan ayrı ayrı yapıldığı tespit edilmiş ve boynuzdan alınan iki farklı örneğin ilkinde %1-10 ikincisinde ise %0,1-1 oranlarında çinkoya rastlanmıştır. Boğanın baş kısmından alınan numunelerde ise çinko tespit edilememiştir (Hanfmann ve Hansen 1956: 58). Boynuzdan alınan iki numune çinko miktarı açısından oldukça farklı sonuçlar verse de boynuzun patinanın kalktığı bölgedeki renginin baş kısmına göre daha açık ve pirinç sarısına yakın olduğu aynı raporda belirtilmektedir.

Çinko elementi içeren mineraller, sülfürlü (ZnS , sfalerit), karbonat ($ZnCO_3$, smitsonit) ya da silikat ($Zn_4\{(OH)_2[Si_2O_7]\cdot H_2O$ hemimorfit/kalamin) formlarında bakır ve kurşun cevherleriyle birlikte bulunabilmektedir (Moorey 1997: 254). Nitekim MTA tarafından yayınlanan modern madencilik raporlarında Elazığ il sınırları içerisinde Keban-Simli bölgesinde yer alan günümüze kadar 577.000 ton üretim yapılmış çinko kurşun cevherinin yanı sıra Yurtbaşı-Gurbet, Palu-Kedek ve Sivrice-Helezür'de çinko içeren bakırca zengin maden zuhurlarından bahsedilmektedir⁴. Çinko içerikli bakır cevherlerden izabe edilmiş metallerde çinkonun düşük oranlarda alaşım elementi olarak karışımıza çıkması beklenmektedir. Bu şekilde kazara oluşmuş alaşımlarda çinko oranı %8'i aşmamaktadır (Pollard ve Heron 2008: 198).

Çinkonun bilinçli ve kontrollü olarak bakıra alaşım maddesi olarak katılması ise çinkonun bakırın erime sıcaklığından daha düşük bir derecede uçucu hale geçmesi nedeniyle metalürjik açıdan teknik zorluklar barındırmaktadır. Tarih boyunca metalik çinkonun üretilmesinde farklı yöntemler denenmiştir. Anadolu'da sfaleritin kavrulması ve buharlaşan çinkonun baca veya özel ocak yapılarında yoğunlaştırılarak tutulmasıyla elde edildiği antik yazılı kaynaklara bakılarak anlaşılmaktadır (Ponting ve Segal 1998: 117). Elde edilen çinko metali bakır ya da bronz ile karıştırılarak istenilen alaşımlar elde edilmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Doğu Anadolu bölgesini MÖ 9-7 yüzyıllar arasında egemenliği altına tutan Urartular, demir, bakır ve kalay madenlerini işleyerek, teknik ve işçilik konusunda oldukça ileri seviyede oldukları savaş silahları, takılar, kazanlar, adak levhaları ve kemerlerden anlaşılmaktadır. Özellikle Urartu kemerleri üzerindeki tasvirlerden aynı zamanda dönemin sosyal ve gündelik yaşamı, dini, mitolojisi, giyim kuşamı ve ekonomisi gibi önemli bilgiler de edinilmektedir. Ayrıca kemerler üzerinde işlenen figürler ve konular arasında olan savaş ve av sahneleri, tanrılar, geometrik ve bitkisel motifler, hayvanlar, hayat ağacı, kale tasvirleri, anıtsal yapılar dönemin özelliklerini yansıması bakımından da oldukça önemlidir. Çalışmamıza konu olan Elazığ Müzesi'nde bulunan Elazığ Kemer, Urartu Krallığı'nın estetik anlayışını, sanatını ve metal işçiliğini yansıması açısından çok önemli bir eserdir.

Elazığ kemerinin farklı noktalarından yapılan p-XRF ölçümleri sonucunda kimyasal kompozisyonunun ortalama %11 kalay ve %7 çinko içeren bir bakır alaşımından olduğu ortaya çıkmıştır. Bronz kemerdeki çinko mik-

⁴ https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Elazig_Madenler.pdf (Erişim tarihi 23 Mayıs 2020).

tarının yüksekliği çinko içerikli mineraller barındıran bakır cevherlerinin işlenmiş olması şeklinde açıklansa da kimyasal analizden kemerin yüzeyinden yapılması nedeniyle tam olarak gerçek metal kompozisyonu yansıtmayabileceği hesaba katılmalıdır. Bronzdan üretilmiş arkeolojik buluntuların incelenmesinde gömü alanının kimyasal ve fiziksel parametrelerine bağlı olarak kalayın yüzeyde zenginleştiği çeşitli çalışmalarda tespit edilmiştir (Craddock 2009: 137; Nørgaard: 2017: 113). Çinko alaşımlı bakırlarda ise toprak altı koşullarına göre sulu ortamda elektrokimyasal reaksiyonlar sonucu yüzeyden çinkosuzlaşma süreci yaşanabilmektedir (Pollard ve Heron 2008: 207). Bu durum aslında Elazığ kemerinin gerçek metal içeriğinde daha düşük kalay ve daha yüksek çinko olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Kemerden herhangi bir numune alınması mümkün olmadığı için bu ihtimal şimdilik bir belirsizlik olarak karşımızda durmaktadır. Ancak Murat Tepe’de ele geçen Urartu dönemine tarihlendirilen buluntuların hem p-XRF yöntemiyle yüzeylerinde hem de Taramalı Elektron Mikroskopuna (SEM) bağlı X-Işını Enerji Dağılımı Spektrometresi (EDS) ile kesitlerinde yapılan incelemelerinde yüksek oranda çinko içeren örnekler saptanmıştır⁵. 1950’li yıllarda analiz edilen boğa başının da işaret ettiği üzere, çinkonun Urartu metalürjisinde tanınan bir alaşım metali olduğu ve alaşım oluşturma yöntemlerinin bu coğrafyada bilinirliği konusunda kanıtlar gittikçe artmaktadır.

Kaynakça

BATMAZ, Atilla; Joseph W. Lehner; Gonca Dardeniz, “Long-Distance Interaction in Urartu?: Provenance and Composition of Copper Alloys from Ayanis, Turkey.” *Archaeometry* 61(2), 2019, pp. 406–22.

BELLİ, Oktay, *Urartu: Savaş ve Estetik*, Yapı Kredi Yayınları-1917, İstanbul, 2004.

BİBER, Hanefi; Veli Sevin; Ünsal Yalçın, “Technological and Archaeometallurgical Studies on the Urartian Swords and Daggers.” In *Ancient Mining in Turkey and the Eastern Mediterranean*, eds. Ünsal Yalçın, Hadi Özbal, and A.G. Paşamehmetoğlu. Ankara 2008, pp. 149–73.

BRESTIAN, Scott de, “Horsemen in Bronze: A Belt From Urartu”, *MVSE Volumes Thirty-Nine, Forty & Forty-One 2005-2007*, Annual of the Museum Art and Archaeology University of Missouri, Columbia 2008, pp. 23-43.

CRADDOCK, P.T., *Scientific Investigation of Copies, Fakes and Forgeries*. Oxford: Butterworth-Heinemann 2009.

⁵ Bingöl İli, Solhan İlçesinde yer alan Murat Tepe arkeolojik kazılarında ele geçen Urartu dönemi metal buluntularının arkeometrik yöntemlerle incelenmesi sonucu elde edilen bulgular bu makalenin yazarları tarafından yayına hazırlanmaktadır.

ÇAVUŞOĞLU, Rafet, *Urartu Kemerleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

ÇAVUŞOĞLU, Rafet, *Van Müzesindeki Urartu Bronz Kemerleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

ERGÜRER, Hatice, "Urartu Kemerleri Üzerindeki İnsan Tasvirleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010 14 (2), 1-22.

HANFMANN, M. A.; P. Hansen, "Hittite Bronzes and Other Near Eastern Figurines in the Fogg Art Museum of Harvard University." *Türk Arkeoloji Dergisi* 6(2), 1956, s. 43-58.

HUGHES, M. J.; John E. Curtis; E. T. Hall, "Analyses of Some Urartian Bronzes." *Anatolian Studies* 31(May) 1981, pp. 141-45.

INGO, Gabriella Maria; Altan Çilingiroğlu; Federica Faraldi; Cristina Riccucci; Maria Pia Casaletto; Aylin Erdem; Atilla Batmaz, "The Bronze Shields Found at the Ayanis Fortress (Van Region, Turkey): Manufacturing Techniques and Corrosion Phenomena." *Applied Physics A: Materials Science and Processing* 100(3), 2010, pp. 793-800.

KENDALL, T., "Urartian Art in Boston: Two Bronze Belts and a Mirror", *Boston Museum Bulletin* 75, 1977, 27-57.

LUTZ, Joachim; Ernst Pernicka, "Energy Dispersive X-Ray Fluorescence Analysis of Ancient Copper Alloys: Empirical Values for Precision and Accuracy." *Archaeometry* 38(2), 1996, pp. 313-23.

MOOREY, P. R. S., *Ancient Mesopotamian Materials and Industries*. Oxford: Clarendon Press 1997.

NØRGAARD, Heide Wrobel, "Portable XRF on Prehistoric Bronze Artefacts: Limitations and Use for the Detection of Bronze Age Metal Workshops." *Open Archaeology* 3(1), 2017, pp. 101-22.

ÖZDEMİR, Ayşe; Abdulkadir Özdemir; Ziya Kılınç, "Murat Tepe'den Urartu Kemer Parçası", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 12, 2019, 53-63.

POLLARD, Mark; Heron, Carl, *Archaeological Chemistry*. Second Edi. RSC Publishing 2008.

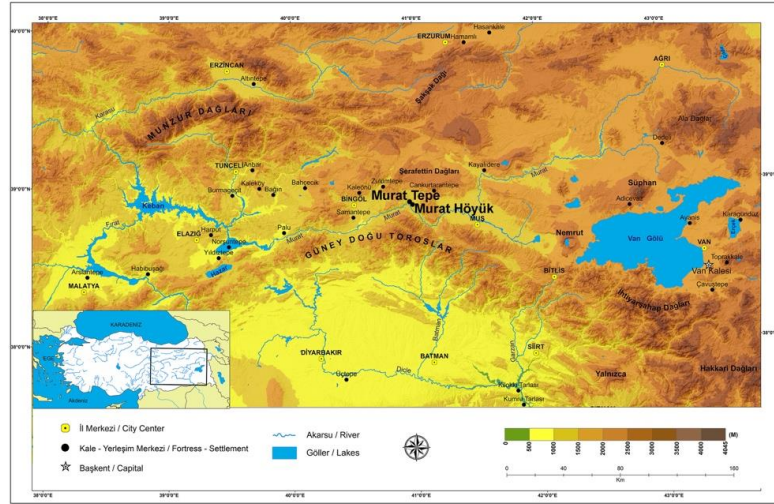
PONTING, M.; I. Segal, "Inductively Coupled Plasma-Atomic Emission Spectroscopy Analyses of Roman Military Copper-Alloy Artefacts from the Excavations at Masada, Israel." *Archaeometry* 40(1), 1998, pp. 109-22.

REINDELL, Ingrid; Josef Riederer, "The Urartian Bronzes of Ayanis (Turkey). First Metal Analysis." In *Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici*, Roma: Istituto di Studi Sulle Civiltà Dell'egoe e Del Vicino Oriente 2003, pp. 203-7.

SEVİN, Veli, “Elazığ Müzesi’nden Bir Kemer ve Urartu Narratizmi”, *Archaeological Essays in Honour of Homo amatus: Güven Arsebük için Armağan Yazılar*, Ege Yayınları, 2003, İstanbul, 209-217.

SHUGAR, Aaron N.; Jennifer L. Mass, *Handheld XRF for Art and Archaeology*. Leuven: Leuven University Press 2012.

RESİMLER

Resim-1: Doğu Anadolu’da Orta Demir Çağı’na Ait Bazı Merkezler.

Resim-2: Elazığ Müzesindeki Elazığ Kemerinin XRF cihazı ile analiz edilen parçası (Env. No. 75 TMKC/19-44c).

Resim-3: Elazığ Müzesi deposunda, Elazığ Kemerinin taşınabilir XRF cihazı ile ölçüm yapılırken.

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)
Cilt: 7, Sayı: 14, Eylül 2020, s. 95-110, ISSN: 2148-2527

Journal of Harput Studies, Vol. 7, Issue 14, September 2020, pp. 95-110

Araştırma Makalesi/Research Article

HARPUTLU BİR ÂYAN: ÇÖTELİZÂDE HACI MEHMED EFENDİ

A Noble in Harput: Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi

Kürşat ÇELİK*

Geliş/Received: 11.08.2020

Kabul/Accepted: 08.09.2020

Öz

18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte ortaya çıkan mali sıkıntıyı gidermek için geliri devlete ait olan mukâtaaların mâlikâne adı verilen bir usul ile kayd-ı hayat şartıyla iltizama verilmeye başlanmıştır. Bunları yereldeki zengin seçkinler ile devlet memurları almış ve âyan olarak ifade edilen bir zümre veya grup ortaya çıkmıştı. Merkezi idarenin zayıflamasıyla birlikte taşradaki âyanlar iktisadî güçlerinin yanı sıra idarî olarakta bir güç olmuşlar ve taşra yönetiminde etkili olmuşlardır.

Bu çalışmada, Harput âyanlarından Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi'nin âyanlığının maddi kaynakları, yerel idarecilerle olan ilişkileri Harput ve çevresinde meydana gelen olaylardaki rolü araştırılmıştır. Yine bu araştırma ile Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi'nin katil edilme sürecinde yaşanan olayların taşradaki âyan ve yerel idareciler arasında meydana gelen güç ve iktidar çekişmesinin bir örneği olduğu ortaya çıkarılmıştır. Yine bu makalede Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi'nin vakıf eserleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Harput, Âyan, Çötelizâde Hacı Mehmed.

Abstract

In the 18th century, in order to eliminate the financial distress that arose with the weakening of the Ottoman Empire, "the Mukâtaas", whose income belonged to the state, İltizam was started to be given with the condition of "Kayd-ı Hayat"(lifetime) with a procedure called "Mâlikâne". These were taken by the wealthy elite and civil servants in the local community, and a clan or group that appeared as a "Ayan". With the weakening of the central administration, the

* Doç. Dr. Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, Elazığ kursatel@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6944-4246.

“Ayan” in the provinces became an administrative power as well as their economic power and were effective in the provincial administration.

In this study, the financial resources of Çötelizâde Hacı Mehmet Efendi, who is one of the Harput Ayan 's, his relations with local administrators and his role in the events around Harput were studied. With this research, it has been revealed that the murder of Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi is an example of the power and power struggle that occurred between Ayan and local administrators in the provinces. Also the foundation works of Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi were examined.

Keywords: Ottoman State, Harput, Noble, Çötelizâde Hacı Mehmed.

Giriş

Âyan, “göz” anlamına gelen Arapça ayn kelimesinin çoğulu olmakla birlikte eşraf, vücûh ve erkân ile eş anlamlıdır. Âyan kelimesi, halkın gözünde soy sop ve itibarca sivrilmiş olanlar için kullanılan bir kelimedir. İlk İslâm devletlerinde görülen âyan, Osmanlılara Anadolu Selçuklu Devleti’nden geçmiştir. Osmanlı Devleti’nde de diğer devletlerde olduğu gibi çok geniş mânada kullanılmıştır. Tarihî belgelerde voyvoda, mütesellim, muhassıl, mutasarrıf ve vali olarak görülen yerli hânedanlar, aynı zamanda âyan, derebeyi veya mütegalibe tabirleriyle de ifade edilmektedir. Ayrıca molla, kadı, müftü, müderris, seyyid ve tarikat şeyhi gibi ilmiye mensupları, kethüdâ yeri ve yeniçeri serdarı gibi kapıkulları ve bunların mâzul ve emeklileri ile çocukları, kasapbaşı ve bakkalbaşı gibi esnafın önde gelenleri, zahireci, kuyumcu, sarraf, bezzâz ve çuhacı gibi tüccar ve mültezimler âyandan sayılmıştır. Osmanlılar da bunların hepsine birden “âyan-ı vilâyet” adı verilmekteydi¹.

Âyanlar, buldukları bölgelerin yerel güçlü ailelerine mensup, güç ve servet sahibi olarak seçkinler gurubundan olan ve “âyan” olarak nitelenen kimseler, yaşadıkları dönemleri içinde sosyal, mali, iktisadi, askeri, idarî ve siyasi güçlerine aşama aşama ulaşmışlar ve bu konumlarını aile fertleri arasında tutup sonraki nesillere aktarmışlardır².

Osmanlı Devleti, 1683’te başlayan II. Viyana kuşatması dolayısıyla ortaya çıkan malî sıkıntıyı gidermek için 1695 yılından itibaren bazı mukâtaaların mâlikâne adı verilen bir usulle ve kayd-ı hayat şartıyla iltizama verilmesi, âyanlığın gelişmesinde önemli derecede rol oynadı. Çünkü âyanlar, mâlikâne uygulaması sayesinde bölgelerindeki gelir kaynaklarının kontrolünü ve intifâ hakkını sağlamaştırıp irsen devam ettirme imkânı ile devlete ait bazı yetkileri kullanma fırsatını ele geçirdiler. Böylelikle 18. yüzyılda

¹ Özcan Mert, “Âyan”, *DİA*, 4, İstanbul, 1991, s.195.

² Özcan Mert, “Osmanlı Devleti Tarihinde Ayânlık Dönemi”, *Osmanlı*, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 175.

taşrada mâlikâneye ilişkin açık artırmanın başlaması “âyan sorununun” ortaya çıkmasına sebep oldu. Değişen bu düzenden pay alan kimselerin taşeronluğunu yapan Müslüman seçkinler-zengin kentliler, ulemâ ve bunun yanı sıra taşrada görev yapan alt düzeydeki asker ve memurlar, zaman zaman ya da acil durumlarda kendilerine verilen görevleri, merkezî devletle olan uzun vadeli ilişkilere dönüştürerek, yeni bir ayrıcalığa sahip olmuşlardır³. Öte yandan âyanlar, Osmanlı Devleti’nin 1683’ten 1718’e kadar cephelerde uğradığı yenilgiler ve mâruz kaldığı malî buhranlardan dolayı, vergi tahsil etmek ve maliyeye borç para vermek suretiyle daha da önem kazandılar. 18. yüzyıl ortalarına doğru, Bâbîâlî’nin taşradaki gücünün giderek azalması ve bir âyan ailesinin kendi bölgesinde devamlı olarak yöneticilik yapması sonunda âdeta bir hânedan hüviyeti taşıyan büyük aileler ortaya çıktı. Böylece âyan kelimesi yeni bir anlam kazandı. Bu yeni statüde iyice güçlendikleri görülen âyanların başlıca görevleri, şehir ve esnaf için gerekli malları sağlamak, erzak ve ham madde fiyatlarını tayin etmek, kamu binalarının inşa ve tamirini yapmak, eşkıya yakalamak ve cezalandırmak, orduya asker sağlamak ve bu askerlerin ihtiyacını görmek, ordu tayinat ve mühimmatının taşınması için hayvan tedarik etmek idi. Merkezî otoritenin zayıf oluşundan faydalanan âyanlar, bir yandan görevlerini yürütürken çok defa da haklı veya haksız kendi menfaatlerini gözetmişlerdir. Taşradaki otorite boşluğunu dolduran âyan, eşraf, hânedan ve derebeyi aileleri memleketin birçok yerinde varlık ve üstünlüklerini kabul ettirmişlerdi⁴. II. Mahmud’un saltanatının başında âyanlıktan sadarete yükselen Alemdar Mustafa Paşa, 1808’de âyanlarla hükümet arasındaki münasebeti düzene koymak üzere İstanbul’da bir toplantı yapmış ve âyanlarla devlet arasında “*Sened-i İttifak*” olarak bilinen tarihî belgeyi imzalamıştır. Fakat bu düzenleme de sonuçta pek başarılı olmamıştır⁵.

Tanzimat’a kadar olan sürede, eski usulde, hatta Tanzimat’ın ilanından sonra da, Anadolu’da âyanlık müessesesi yeni kurulan örgütler arasında hüküm sürmekteydi. Fakat Tanzimat’ın ilanından sonra, Anadolu ve Rume- li’de görülen âyan sayısı çok azdır⁶.

³ Ariel Salzmann, “İmparatorluğu Özelleştirmek: Osmanlı XVIII. Yüzyılında Paşalar ve Âyanlar”, *Osmanlı*, 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 231.

⁴ Ö. Mert, “Âyan”, s.196.

⁵ Mehmet İpşirli, “Klasik Dönem Osmanlı Teşkilatı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi*, I, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul, 1994, s. 238.

⁶ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyanlık*, Ankara Üniversitesi DTCF Yay., Ankara, 1977, s.302.

1. Çötelizâdeler

18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında Anadolu'daki meşhur âyanlardan bazıları şunlardı: Yozgat, Çorum ve çevresinde Çapanoğulları, Manisa, Aydın ve çevresinde Kara Osmanoğulları, Antalya'da Tekeli İbrahim, Rize'de Tuzcuoğulları, Trabzon'da Cemşitoğulları, Bilecik'te Kalıyoncuoğulları, Isparta'da Yılanlıoğulları, İzmir'de Katipoğulları idi⁷. Bunlardan biride Harput ve çevresinde etkili olan Çötelizâdeler idi. Çötelizâdeler, ailelerinin Oğuz Türklerinin Bozok kolu Tokar/Töker/Döger boyundan geldiğini ifade etmektedirler. Büyük Selçuklu Devleti zamanında Türkmenistan'dan gelerek önce Van/Çatak daha sonra Erzurum/Çadeli beldesine yerleşmişlerdir. 14. yüzyılın başlarından itibaren Harput'a göç eden Çötelizâdeler, 18. yüzyıl itibarıyla Harput ve çevresinde etkin olmaya başlamış ve bölgenin hatırı sayılır âyan ve eşrafından olmuşlardır⁸. Yine Harput'a bağlı Çöte/Çöteli isminde bir köy de bulunmaktadır. Çöteli köyü ilk tahrir defterlerinde Harput'a bağlı ve Müslümanların yaşadığı bir yerdir⁹. Çöteli köyü 17. yüzyılda Harput Sancağına tabii Kuzâbâd Nahiyesine bağlıdır¹⁰.

Çötelizâdeler, Osmanlı Devleti'nde Harput ve Mamuratü'laziz'de uzun yıllar önemli görevlerde bulunmuşlardır. Daha sonraki yıllarda bu aileden pek çok kimse belediye başkanlığı, milletvekilliği, komutanlık, idarî amirlikler olmak üzere önemli devlet vazifeleri yerine getirmişlerdir.

2. Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi

Çötelizâdeler içerisinde öne çıkan isimlerden biri de Hacı Mehmed Efendi'dir. Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi, Harput'un âyanlarından olan İsmail Efendi'nin oğludur. İsmail Efendi, Maaden-i Hümâyûn'da ihtiyaç duyulan zahire başta olmak üzere çeşitli emtiaları tedarik ederek zengin olmuştu¹¹. Babası gibi Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi'de Maaden-i Hümâyûn sayesinde 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başlarında Harput ve çevresinde güç ve servet sahibi olmuş bir âyandır. Çötelizâde Hacı Mehmed 1776 tarihli bir arşiv kaydında Harput'taki âyanlar arasında ismi geçmektedir. Bu âyanlar ise şunlardı; Reisi âyan Hacı Osman Ağa, Alaybeyi

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Âyân", *İslâm Ansiklopedisi Milli Eğitim Bakanlığı*, 2, İstanbul, 1979, s.41-42.

⁸ Oktay Çötel, *Toprak*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 2011, s. 152-161; Yurdal Demirel, *Bulutoğulları*, Manas Yayıncılık, Elazığ 2006, s. 11; <http://coteliler.blogspot.com/>.

⁹ Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, Ankara, 1989, s. 78, 158, 232.

¹⁰ Celalettin Uzun, *17. Yüzyılda Harput*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2016, s.111.

¹¹ Duygu Baca, *1767-1774 (H. 1181-1188) Tarihli Harput Şer'iyye Sicili (Metin Değerlendirme Varak 45-83)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2013, s.57, Belge No:139/A.

Hüseyin Ağa, Şeyh Hacılı Hacı Hüseyin Ağa, Keşşâfzâde Ahmed Ağa, Hacı İbrahim Ağa, Numan Ağa, Çötelizâde Mehmed Ağa, Alaybeyzâde Süleyman Ağa ve Çötelizâde Süleyman Ağa idi¹². Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi için arşiv kayıtlarında genellikle Harput âyanı ve ağavatı tabirleri kullanılmıştır.

Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi'nin servetinin kaynağı Maaden-i Hümâyûn Emaneti idi. Osmanlı Devleti'nin gelirlerinin en önemlilerinden biri mukataalardı ve bunlara konu olan gelir kaynaklarının içerisinde madenler de bulunmakta idi. Madenler, Osmanlı toplumunda gerek askeri ve gerekse sivil açılardan çok geniş bir kullanım alanına sahip olmaları bir yana, devlet hazinesi için de başlıca gelir kaynaklarından birisi durumunda idi. Keban ve Ergani madenleri, Osmanlı Devleti'nin eline geçtikten sonra, XVIII. yüzyılın son çeyreğine kadar emanet usulü ile Diyarbakır Eyaleti sınırlarında olmak üzere bazen Gümüşhane voyvodalığı mukataasına bağlı olarak bazen de doğrudan Darphane tarafından bağımsız birer mukataa olarak yönetilmişlerdir. Ancak, 1775'lere gelindiğinde bu iki madenin ayrı ayrı değil de ortaklaşa bir idareye konu olduklarını ve bunların bileşiminden oluşan Maaden-i Hümâyûn Emâneti adı altında yeni bir mali birim ortaya çıkmıştır¹³. Maaden-i Hümâyûn Emâneti'ne tahsis edilen bazı gelir kalemleri ile görevler bölgedeki âyanlara iltizam usulü ile verilmişti. Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi bu iltizamlardan alarak bölgede güç ve nüfuz sahibi olmuştu.

Çötelizâde Hacı Mehmed Ağa'nın 1800 yılında Maaden-i Hümâyûn'daki madencilerin "akvât-ı yevmi" olarak tabir edilen günlük ihtiyaçları için gerekli olan maddeleri Harput ovasında bulunan ve öteden beri Van ocaklılarına tahsis edilmiş olan havass-ı hümâyûna ait köylerden satın alma yolu ile temin etmek üzere iltizam almıştı¹⁴. Ovada yer alan bu köylerden ihtiyaç maddeleri her yıl mirî fiyat ile sağlanırdı. Çötelizâde Hacı Mehmed'ten söz konusu maddelerin temini için temessük alınmıştı. Bu uygulamanın gereği olarak her defasında Maaden-i Hümâyûn Emîni tarafından bir kişi yanında bir de katip olduğu halde görevlendirildi. Bu kişi genellikle İçme köyünde bulunan ambarda görev yapar ve satın aldığı malzemeleri burada depo ederdi. Maaden-i Hümâyûn Emîni bu görevlinin tüm hareketini kontrol altında tutar zaman zaman da denetlerdi¹⁵. Çötelizâde Hacı Mehmed Ağa bu görevini yürütür iken bazen temel ihtiyaç mallarının fiyatlarının

¹² Hasan Yüksel, *Osmanlı Döneminde 1776-1794 Tarihli Maden Emîni Defteri*, Sivas, 1997, s.79.

¹³ Fahrettin Tızlak, "XVIII. Yüzyıl Sonu ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Çevresinde Madencilik Faaliyetleri", *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, Elazığ 23-25 Mayıs 2013, I, Elazığ, 2013, s.349-350.

¹⁴ BOA, TS.MA.e 6-44, 04 Şaban 1214 H.

¹⁵ F. Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s.187-188.

artmasından dolayı yerel görevlilerle uyuşmazlık yaşamıştı. Mesela, 1800'de artan fiyatlardan dolayı madencilere teminle mükellef olduğu zahire ve ekmek için fazla ücret talep etmesinden dolayı hakkında şikâyet kaleme alınmıştı¹⁶. 1225 H. (1810-1811 M.) yılında 10.803 kile buğday ile 3325 kile arpaya karşılık 64.176 kuruşluk işlem yaptığı kayıt edilmiştir¹⁷. Bu rakamlardan Çötelizâde Hacı Mehmed Ağa'nın bölgenin en önemli gelir kalemlerinden birini toplamakla görevli olduğu ve iyi bir gelir sağladığı anlaşılmaktadır.

Çötelizâde Hacı Mehmed Ağa'nın bir diğer görevi de Maaden-i Hümâyûn'a ait bazı gelirlerin toplanması idi. Maaden-i Hümâyûn'a lazım olan kömür ve kütüğün temin edilmesine ihtiyaç duyulmaktaydı. Bunların temini için aynı ve nakdî vergiler toplanmaktaydı. Bunlardan başlıcaları Maaden-i Hümâyûn'a tabii yerlerden alınan nakdî vergilerdi. Madene aynî yardım edenler tekâlif-i örfiyeden muaf tutulurken bazı yerlerden de imdâd-ı seferiye ve imdâd-ı hazeriye kalemlerinden alınmakta olan vergiler tahsis edilmişti. Bu alınan nakitle madenin ihtiyaçları görülmekteydi. Bu kalemde imdâd-ı seferiye ve imdâd-ı hazeriye olarak Harput kazasından 13.500 kuruşluk bir örfî vergi ödemesi yapılmaktaydı¹⁸. Yine Maaden-i Hümâyûn sınırları içerisinde yer alan aşiretler de maden idaresine bedel karşılığında yıllık belirli miktar da kömür sağlamakla yükümlüydüler. Harput'ta bulunan bu söz konusu aşiretlerden yılda 10.000 yük kömürü maden idaresine sağlanmaktaydı¹⁹. Çötelizâde Hacı Mehmed Ağa, Herdi, Zeyve, Parçikan aşiretlerinin bulunduğu bölgedeki nakdî vergileri iltizam olarak toplamaktaydı²⁰. Buralardan hatırı sayılır miktarda vergi topladığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu vergileri toplarken bazen farklı yerlere tahsis edilmiş olan vergileri toplamaktan dolayı şikâyet edildiği de olmuştu. Mesela, 1792'de Ahmet Atıf isimli biri arzuhal sunarak Malatya Taftacık'a bağlı bazı köylerin iltizamının Hacı Abdizâde Mehmed Ağa'ya ait olduğu belirtilmiş ve üç senelik verginin Çötelizâde Mehmed tarafından alındığını şikâyet etmişti²¹. 1799 tarihli kayıta Çötelizâde Mehmed'in buraya ait 800 kuruşluk bir gelir topladığı kayıtlıdır. Yukarıda verilen bilgilerden Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi'nin Maaden-i Hümâyûna ait bölgedeki bazı vergilerin toplanma-

¹⁶ BOA, TS.MA.e 6-44, 04 Şaban 1214 H.

¹⁷ BOA, TS.MA.e 164-12, 22 Muharrem 1225 H.

¹⁸ F. Tızlak, *Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s.184-186.

¹⁹ F. Tızlak *Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s.175. 1809'da bir küfe kömürün fiyatı 1,5 kuruştı.

²⁰ BOA, TS.MA.d 7878, 03 Şaban 1214 H. Burada bulunan Herdi, Siruşağı, Akuşağı, Parçikan, Zeyve ve Mesti köy ve aşiretlerinden toplam 75.727,5 kuruş vergi toplamış ve bunu kardeşi İbrahim ağa ile birlikte yetkililere teslim etmiştir.

²¹ BOA, AE. SSLM III, 69-4128, 28 Zilhicce 1206 H.

sından sorumlu olduğu ve bunlarla zenginleştiği anlaşılmaktadır. Yine bu vergilerin bu aşiretlerden toplanması esnasında çeşitli sıkıntılarda yaşanmıştı²². Bu vergilerin toplanmasında aile üyeleri ile birlikte çalışmıştı. Mesela, 1799'da toplanan vergileri Hacı Mehmed Efendi adına kardeşi İbrahim Ağa yetkililere teslim etmişti²³.

Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi görevini yaparken Maaden-i Hümâyün Eminleri ile ilişkilerini iyi tutmaya gayret etmiş, onların güven ve sadakatını kazanmaya özen göstermişti. Hacı Mehmed Efendi, Maaden-i Hümâyün eminlerinden Yusuf Ziya Paşa döneminde güç ve servetini artırmıştı. Özellikle Maaden-i Hümâyün Emmini Yusuf Ziya Paşa'nın 1785-1799 ile 1809-1811 tarihleri arasında iki defa ve en uzun süre emin olarak görev yapması Çötelizâde'nin bölgede güçlenmesi için uygun bir ortam ve zaman olmuştu²⁴. Yusuf Ziya Paşa ile olan ilişkilerini ileri bir düzeye çıkarmıştı. Mesela, Yusuf Ziya Paşa, Hacı Mehmed Ağaya bir adet mücevher saat ile bir adet şal hediye etmişti²⁵. Yusuf Ziya Paşa'nın uzun süre Maaden-i Hümâyün Emmini olarak görev yaptığı düşünüldüğünde Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi'nin bu süre zarfında hem idarî, hemde ekonomik güç kazandığı anlaşılmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken bir konuda âyanların özellikle bu dönemde iktisadi faaliyetleriyle güçlenmelerine müteakip bölgelelerinde idareci olarak görev yapmalarındadır. Nitekim XVIII. yüzyılın ilk ve ikinci yarısında mütesellim tayinleri ile ilgili olarak görülen husus, genellikle o yerin yerli hanedanından kudretli, herkesçe sevilen, sayılan kişilerin olması noktasında toplanmaktaydı. Bu kişiler, o yerin hanedanından olmaları hasebiyle uzun müddet mütesellimlik görevini ellerinde bulunduran, bu görevden uzaklaştırılmış olsalar bile, yeniden bu görevi tekrar ellerine geçirmeyi başaran kimselerdir. Doğal olarak, mütesellimlik âyanlıktan daha büyük bir görevdi. Mütesellimlik görevi biten kişilerin sonradan âyan olduklarını, ya da bazen âyan iken mütesellimlik görevini elde etmişlerdi. Mütesellim tayinlerinde, tayin olunacak kişinin sancağın ileri gelenlerinin istediği ve tasvip ettiği kimse olmasına özen gösterilirdi²⁶. Mütesellimlik için geçerli olan durum, Maaden-i Hümâyün Eminliği görevi için de geçerliydi. Yani Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi, Maaden-i Hümâyün Emmini olarak tayin edilebilecek bir kişiydi. Bu durumun varlığı Hacı Mehmed Efendi'nin rakipleri tarafından bölgede yaşanan her olayda baş sorumlu olarak şikâyet

²² Herdi ve Parçikanlı aşiretleri Maaden-i Hümâyün'a karşı taahhütlerini yerine getirmedikleri gibi burada çeşitli sıkıntılarda çıkarmışlardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. H. Yüksel, *1776-1794 Tarihli Maden Emmini Defteri*, s.44-45.

²³ BOA, TS.MA.d 7878, 03 Şaban 1214 H.

²⁴ F. Tızlak, *Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s.58.

²⁵ BOA, TS.MA.e 508-35, 29 Zilhicce 1222 H. (27 Şubat 1808 M.).

²⁶ Y. Özkaya, "Âyanlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar", s.167-168.

edilmesine vesile olacaktı. Mesela, 1780’de on bir yaşında bir çocuğun öldürülmesi üzerine İmâmzâde Hacı Mehmed Ağa, Mahmud Ağazâde, Çötelizâde Mehmed Ağa ve Çötelizâde Osman Ağa’nın Harput’tan uzaklaştırılmaları istenmişti²⁷. Yine 1799 tarihli başka bir arşiv kaydında Mehmed Raşid, Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi’nin husumetli olduğu kişiler tarafından devlete şikâyet edildiğini ancak Hacı Mehmed Efendi’nin Maaden-i Hümâyûn işlerini çok iyi bilen, maharetli ve dirayetli bir kişi olarak tanımlamış ve kusuru varsa dahi af olunması gerektiğini yetkililere arz etmişti²⁸. 1809 tarihli başka bir kayıta ise Harput’un önde gelen kişileri belirtilir iken ilk sırada Çötelizâde Hacı Mehmed Ağa yer almaktadır. Yine aynı belgede Harput’un önde gelen şahıslarından Büyük Mehmed Ağa, Hafız Hacı Abdurrahman Ağa, Numan Ağa, Ahmed Ağa, Ali Ağazâde Mehmed Ağa, Zülfikar Ağa, Şeyh Ömer Ağa, Germili Mehmed Ağa ve Han Ağası Mehmed Ağa mahkemeye çıkarılmışlar burada şehirde huzursuzluk çıkarıp, halkın perişan olmalarından suçlanmalarına karşı çıkararak başta Maaden-i Hümâyûn’un işletilmesine yardımcı olmak için gayret gösterdikleri, halkın can ve mallarının emniyeti için çalıştıklarını belirterek devlet idarecilerine itaatle bağlı olduklarını, Maaden-i Hümâyûn’un mutfak masrafı için 15.000 kuruş nezri kabul ettiklerini ifade etmişlerdi²⁹. 1811’de asaleten Maaden-i Hümâyûn Emmini olarak atanan Ahmed Paşa³⁰, Çötelizâde Hacı Mehmed’i kendisine rakip olarak görmüş ve onunla uğraşmaya başlamıştı. Ahmed Paşa, Çötelizâde Hacı Mehmed’e karşı faaliyetlerini ilk olarak dolaylı, daha sonra direkt olarak Hacı Mehmed Efendi’yi hedef alarak yürütmüştü. İlk olarak Çötelizâde Hacı Mehmed’i Maaden-i Hümâyûn’daki görevlerinden azl etmişti. Bu durum karşısında yerel beylerden Sarraf Manik Hüdaverdioğlu, Ahmed Paşa’ya arzuhal sunarak Çötelizâde Hacı Mehmed’in azlinin uygun olmadığı ve görevine devamının daha hayırlı olduğunu ifade etmişti³¹. Bu olaydan hemen önce Çötelizâde Hacı Mehmed’in mülklerini oğulları Hacı Ahmed Ağa ve İsmail Ağa’ya kendi rızasıyla ferağ etmişti³². Muhtemelen Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi, Ahmed Paşa’nın mülklerine el koymasından çekindiği için böyle bir yola müracaat etmişti. Ahmed Paşa, Çötelizâde Hacı Mehmed Ağa’yı ortadan kaldırmak için bölgedeki asayiş olaylarını kullanmaya çalışmıştı. 1813’de Behrimaz Nahiyesine bağlı Çeku köyünde meydana gelen bir olayda bir Hristiyan katl edilmiş, katiller olay yerinden kaçmışlardı. Ahmed Paşa, bu olayda bu

²⁷ H. Yüksel, *Osmanlı Döneminde 1776-1794 Tarihli Maden Emmini Defteri*, s.46.

²⁸ BOA, TS.MA.e 699-38, 3 Şaban 1214 H.

²⁹ BOA, TS.MA.e 1076-4, 20 Zilkade 1224 H.

³⁰ BOA, C.DRB 26-1278, 11 Cemaziyelahir 1226 H.

³¹ BOA, TS.MA.e 4-85, 9 Ramazan 1227 H.

³² BOA, TS.MA.e 1193-37, 24 Cemaziyellevvel 1227 H.

kişilere Çötelizâde Hacı Mehmed ile Keşşafzâde Mehmed'in yardım ettiği ve bunları sakladıklarını belirterek bu kişilerin kendilerine teslim edilmesini istemişti³³. Bu durumun kendisini zor duruma koymak amacıyla yapıldığını anlayan Çötelizâde Hacı Mehmed firar eden bu eşkıyaların yakalanarak haps edilmesini sağlamış ve bunların talep edilmesi halinde Maaden-i Hümâyûn'a sevk edileceğini belirtmişti³⁴. Ahmed Paşa'nın, Çötelizâde Hacı Mehmed'e baskı yapmasının bir diğer nedeni ise Hacı Mehmed'in bölgedeki hem yerel halkın önde gelenleri hemde idarecileriyle olan bağının kuvvetli olmasıydı. Mesela, 1813'de Malatyalı tüccar Şerbetçioğlu Hacı İbrahim Ağa'nın elli kile buğdayına Hekimhan'da askeri taifeden Haydar Ağa el koyması üzerine zabt edilen buğday bedelinin Hacı İbrahim'e verilmesi için Çötelizâde Hacı Mehmed devlet yetkililerine arzuhal sunarak durumun düzeltilmesini talep etmişti³⁵. Malatyalı bir tüccarın Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi aracılığıyla hakkını araması Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi'nin hem bölgedeki, hemde devlet katındaki itibarının büyüklüğünü göstermesi bakımından dikkate şayandır. Buna benzer bir olay ise 1813'de Seyfullah Efendi kendisinin Çermik hâkimi veya Maaden memuriyetine taltifi için Hacı Mehmed Efendi'ye müracaat etmesinden anlaşılmaktadır³⁶. Bu durumun varlığı Ahmet Paşa'da, Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi'ye karşı bir husumet beslenmesinde etkili olduğu muhakkaktır. Ahmed Paşa, Çötelizâde Hacı Mehmed'in daha fazla kuvvetlenmeden bertaraf edilmesi için harekete geçmişti. Ahmed Paşa'nın merkeze gönderdiği bir belgede, Çötelizâde Hacı Mehmed'in, Maaden-i Hümâyûn işlerini bozduğu, reayaya zulüm ettiği, devletin düzenine karşı gelen bir ihtilalci ve isyancı olduğu ifade edilmişti³⁷. Başka bir belgede ise Çötelizâde Hacı Mehmed'in ihtilal üzere olduğu belirtilmiş ve burada üzerine asker sevk edileceği belirtilmişti³⁸. Ahmed Paşa'nın emr ve isteği üzerine Çarsacak Voyvodası Osman Bey, Çermik Hâkimi Zülfikar Bey, Ergani Maadeni üzerinden Behrimaz'a giderek burada Murtaza Bey'e iltihak etmişti³⁹. Bu birliklerin hareketinden, Maaden Emni Ahmed Paşa'nın, Çötelizâde Hacı Mehmed'in ortadan kaldırılması için bölgedeki tüm askeri birlikleri harekete geçirmiş olduğu anlaşılıyor. Oysaki Ahmed Paşa'ya yazılan bir emirde “*Cenâb-ı ni'amlarına layık olan uslûb-ı hakimâne merkûmun kendisine veyahut oğlunu ber vech-i suhûlet nezdinizde isticlâbı hususunda tedâbir-i hüsn ile*” ifadesin de belirtildiği üzere kendisi ve oğlunun güzel-

³³ BOA, TS.MA.e 499-10, 19 Safer 1228 H.

³⁴ BOA, TS.MA.e 697-40, 28 Safer 1228 H.

³⁵ BOA, TS.MA.e 669-39, 27 Rebiülahir 1228 H.

³⁶ BOA, TS.MA.e 5-13, 27 Rebiülevvel 1228 H.

³⁷ BOA, TS.MA.e 620-31, 13 Zilkade 1228 H. s.15.

³⁸ BOA, TS.MA.e 5-26, 25 Şevval 1228 H.

³⁹ BOA, TS.MA.e 696-15, 29 Şevval 1228 H.

likle tutularak Ahmed Paşa'nın haps etmesi emredilmişti⁴⁰. 1813'de Ahmed Paşa, Çötelizâde Hacı Mehmed'i yakalayarak Keban'a götürmüş ve burada hapsedmişti. Ahmed Paşa daha sonra merkezi hükümetten gelen emri beklemeden Çötelizâde Hacı Mehmed'i katlederek Keban'a defn etmişti. Ahmed Paşa'nın başına buyruk bir şekilde merkezden habersiz iş yapması kendisinin de Maaden-i Hümayûn Emmini olarak sonunu hazırlamıştır. Ahmed Paşa, kendisini uyarılmasına rağmen Çötelizâde Hacı Mehmed Ağa'yı katletmesinin neticesinde ilk olarak görevinden azl edilerek Gümüşhane'de iskân edilmesi padişah tarafından emr edilmişti⁴¹. 1814'te ise Ahmed Paşa'nın bu hareketine karşılık kendisinin söz dinlemeden ve izin almadan Çötelizâde Hacı Mehmed'i katletmesinin uygun olmadığı ve memlekette ihtilale sebep olacak hareket içerisinde olmasından dolayı üç adamla birlikte Amasya'ya sürgün edilmesine karar verilmiştir⁴².

Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi'nin ölümünden sonra Çötelizâde ailesi mensuplarının devlet içinde önemli mevkilerde görev almaya devam etmişlerdi. 1832'de Çötelizâde İbrahim Ağa ilk olarak Diyarbakır'a Mütesellim olarak atanmış aynı yıl Maaden-i Hümayûn Emmini olarak tayin edilmişti⁴³. Yine Çötelizâde İbrahim Paşa'nın damadı Hacı İshak Ağa onun vefatıyla yerine aynı yıl Maaden-i Hümayûn Emaneti ve Diyarbakır eyaleti tevcih edilmişti⁴⁴.

3. Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi'nin Vakıf Eserleri

Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi servetinin büyük bir kısmını hayır işlerine harcamıştır. Hacı Mehmed Efendi eğitim ve halkın ibadetlerini rahat bir şekilde yapılmasını sağlayacak vakıflar kurmuştu. Bunlar arasında en dikkat çeken Kurşunlu Camii civarında inşa ettirdiği medresedir. Beş ayrı medreseden oluşan Kurşunlu Medresesi 100'den fazla talebeye sahipti. Beş büyük dersane iki de kütüphaneden oluşan bu ilim kompleksi, pek çok hayır sahibinin yardımıyla sürekli olarak büyümüş olup en son 1868'de Sadrazam Yusuf Kamil Paşa tarafından yaptırılmış ve ismine izafetle Kamil Paşa diye de anılmıştı⁴⁵. Kurşunlu Camii etrafında Kurşunlu, İsmailiye,

⁴⁰ BOA, TS.MA.e 620-31, 21 Şevval 1228 H. s.16.

⁴¹ BOA, HAT 278-16381, 29 Zilhicce 1228 H.

⁴² BOA, C.DRB 3-101, 20 Rebiülevvel 1229 H.

⁴³ BOA, HAT 1587-1248, 14 Rebiülevvel 1248 H. İbrahim Yılmazçelik, "Osmanlı Hakimiyet Sürecinde Diyarbakır Eyalet Valileri, (1516-1838)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1, Elazığ, 2000, s.277.

⁴⁴ BOA, C.DH, 89-4440, 3 Cemaziyevvel 1248 H.

⁴⁵ İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II, İstanbul 1959, s.20, 30. .

Ziyaiye, Çolakzâde medreseleri de vardı⁴⁶. 1802'de Harput'un Ahmet bey Mahallesi'nde ikamet eden Çötelizâde Hacı Mehmet Ağa Harput'ta Kurşunlu Cami-i Şerifi avlusunda Karaçorlu merhum Mustafa Ağa'nın yaptırdığı hücrelerin üstünde yaptırdığı bir adet kütüphane ve dört adet hücrenin görevli ve bakım onarımı ile Sara Hatun Camii'nde öğleden önce ve sonra birer cüz okuyan kişiye harcanmak üzere Harput'ta bulunan Dere Hamamı ve iki adet dükkânındaki hisseleri ile bir adet kahvehanesini vakfetmişti. Yine 1804'de Kurşunlu Cami-i Şerifi Medresesi'nde yaptırdığı dört adet hücrenin görevli ve bakım onarımı ile Sara Hatun Cami-i Şerifi'nde Pazartesi ve Perşembe günlerinde ikindi namazından sonra değerli ilimler ve hadis-i şerif ilmi kitaplarını öğreten müderrise, Sara Hatun Cami-i Şerifi'nde temizlik görevini ifa eden ferraşa harcanmak üzere yine Harput'taki yedi adet dükkânı ile bir adet değirmenini vakfetmiştir. 1810'da ise Kurşunlu Medresesi'nin yanında vakfettiği dükkânların üzerindeki dört adet hücrede ikamet eden öğrencilere harcanmak ve camilere mum beratları döktürülmek için on bir adet dükkânını vakfetmiştir. Ayrıca yaptırdığı kütüphaneye kitaplar da vakfetmişti. 1813'de ise bundan önce vakfettiği gayr-i menkullerinden galle fazlasından otuz kuruşunu Alışam köyü camisinde imam olanlara verilmesini ve Hordlaşi değirmeninden bir kile buğdayın Kurşunlu Camii içindeki dükkânların üzerinde yaptırdığı dersane ve hücrelerin damcılık görevlisine verilmesini şart kılmıştır⁴⁷.

Çötelizâde Hacı Mehmed, kurmuş olduğu vakıfları dışında da hayır işleri yapmıştı. Bunlardan biri Harput'a bağlı Mesti köyündeki caminin 1812 tarihli kitabesinden anlaşıldığına göre köydeki camiye tamir ettirmişti⁴⁸.

Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi genellikle kurmuş olduğu vakıflara mütevellî olarak oğlu Hacı Ahmed Ağa'yı tayin etmişti. Hacı Mehmed Efendi katl edilmeden önce de çeşitli hayır işleri yapılmasını oğlu Hacı Ahmed Ağa'ya vasiyet etmişti. 1832'de mahkemeye müracaat eden Hacı Ahmed Ağa babası Hacı Mehmed Ağa'nın vasiyeti olarak verdiği nakitten Çulçapur köyünde bir cami olmadığı ve burada bir cami inşa edilmesinin ve burada görevli imama aylık 2,5 kuruş ücret verilmesini babasının vasiyeti

⁴⁶ Enver Çakar-Celalettin Uzun, *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, Elazığ, 2017, s.44.

⁴⁷ Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi'nin vakıfları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hilal Aydemir, *Osmanlı Dönemi Harput ve Mamuratülaziz Vakfiyeleri Envanteri*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019, s.74-84.

⁴⁸ Enver Çakar, *Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri*, Ankara, 2012, s.128.

olduğunu ifade ederek vakfi tescil ettirmişti⁴⁹. Hacı Ahmed Ağa babasının Keban'daki mezarı başında her Cuma, Yasin suresi okunması için aylık 2,5 kuruş bu sureyi okuyan görevliye verilmek üzere bir vakıf kurmuştu⁵⁰. Yine Hacı Ahmed Ağa annesinin Kesrik köyündeki mezarı başında her Cuma Yasin suresi okunması için de vakıf kurmuştu⁵¹.

Hacı Ahmed Ağa, babasının kurmuş olduğu vakıflarla yakinen ilgilenmişti. Özellikle Kurşunlu Camii'ndeki medreseye ayrı bir ehemmiyet göstermişti. Aralık 1830 tarihli bir kayıttta bu medresede eğitim gören talebelere üç ayda bir verilen ücrete iki kuruş zam yaparak bu ödemeyi üç kuruşa çıkarmıştı. Yine buradaki ferrâş, imam-ı sâni ve muallim maaşlarına da zam yapmıştı⁵².

Çötelizâde Hacı Mehmed'in oğulları başta Hacı Ahmed Ağa olmak üzere, İsmail Ağa'da babaları gibi şehirde pek çok vakıf kurmuşlardı⁵³.

Çötelizâde Hacı Mehmed ve çocuklarının kurmuş olduğu vakıflar Harput'un dinî, ilmî, sosyo-kültürel ve iktisadi yapısına önemli katkılar sunmuşlardır.

Sonuç

Âyanlık, 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü malî sıkıntıyı aşmak için kullandığı uygulamalar sayesinde taşrada ortaya çıkmış zengin seçkin bir zümre olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan âyanlar Osmanlı taşrasında meydana gelen pekçok sorunun kaynağı olarakta gösterilmişlerdir. Ancak meydana gelen olaylar genellikle iktisadî ve idarî olarak buldukları yerlerin gücüne sahip olmak isteyen idareciler ile yine âyanların birbirleri arasındaki rekabet ve çekişmeleri neticesinde meydana gelmişti.

Çötelizâde ailesi Harput ve çevresinde güç ve servete sahip olmuş olan ailelerinden biridir. Bu ailenin 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başlarında en güçlü üyesi Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi idi. Hacı Mehmed Efendi servet ve gücünü Maaden-i Hümayûn Emanetine ait vergilerin toplanması ve

⁴⁹ F. Tızlak, *398 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili M. 1814/1815-1839 (H. 1230-1255)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1987, s.278-279, Belge No:182.

⁵⁰ F. Tızlak, *398 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili*, s.279, Belge No:183.

⁵¹ F. Tızlak, *398 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili*, s.138, Belge No:83.

⁵² F. Tızlak, *398 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili*, s.135-136, Belge No:79.

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz. F. Tızlak, *398 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili M. 1814/1815-1839 (H. 1230-1255)*; H. Aydemir, *Osmanlı Dönemi Harput ve Mamuratülaziz Vakfiyeleri Envanteri*; .

buranın temel ihtiyacı olan maddelerinin karşılanması yoluyla sağlamıştı. Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi, Maaden-i Hümâyûn Eminlerinden Yusuf Ziya Paşa ile iyi ilişkiler kurmuş ve onun sayesinde gücünü daha da arttırmıştı. Ancak Yusuf Ziya Paşa'dan sonraki idareciler ile ilişkileri eskisi gibi olmamıştı. Ahmed Paşa'nın Maaden-i Hümâyûn Emin'i olmasıyla birlikte Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi bu durumdan olumsuz etkilenmişti. Osmanlı Devleti'nde bu dönemde sıklıkla taşradaki âyanların buldukları yerlere yönetici olarak atanmalarının getirmiş olduğu olumsuz algı Maaden Emimi olan Ahmed Paşa'nın, Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi'yi kendisine rakip olarak görmesine neden olmuştu. Bu algı sebebiyle Ahmed Paşa, Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi'yi merkezi idarenin emrine karşı çıkarak katletmişti.

Âyanlık sistemi üzerinde yapılan araştırmalar da genellikle âyanların nasıl zengin oldukları ve halktan daha fazla vergi toplamak için yaptıkları baskı ve zulümleri üzerine odaklanmışlardır. Harputlu bir âyan olarak Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi'nin yaşadıkları özelinde âyanlık sisteminin getirdiği bir sorun ise merkezden atanan idarecilerin, âyanları kendilerine rakip görmeleri ve bunun olumsuz yansımalarıdır. Bu durumun bölgede yaratmış olduğu iktisadî ve idarî sıkıntılar ise bu durumun farklı boyutlarıdır.

Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi, elde etmiş olduğu servet ve birikiminin büyük bir kısmını hayır müesseselerine ayırmıştı. Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi, halkın daha iyi eğitim görmesi için Kurşunlu Camii çevresinde hizmet veren bir medrese inşa etmiş ve bunun için vakıf kurmuştu. Yine Harput'taki çeşitli camilerin hizmetlerinin yerine getirilmesi için vakıf kurmuştu. Bu yönüyle kazancını Allah'ın rızasını kazanmak ve halkın ihtiyacını görmek amacıyla vakfetmiş ve kendisinden sonrakilere de örnek olmuştur. Kısaca bu yönüyle, Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi, Harput'un dinî, ilmî, sosyo-kültürel ve iktisadi yapısına önemli katkılar sunmuş bir âyan olarak dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Tasnifi Sulatan III. Selim (AE. SSLM III), 69-4128, 28 Zilhicce 1206 H. (17 Ağustos 1792 M.).

Cevdet Tasnifi Dâhiliye (C.DH) 89-4440, 3 Cemaziyellevvel 1248 H. (28 Eylül 1832 M.).

Cevdet Tasnifi Darphane (C.DRB) 26-1278, 11 Cemaziyelahir 1226 H. (3 Temmuz 1811 M.); 3-101, 20 Rebiülevvel 1229 H. (12 Mart 1814 M.).

Hatt-ı Hümayun (HAT) 1587-1248, 14 Rebiülevvel 1248 H. (11 Ağustos 1832 M.); 278-16381, 29 Zilhicce 1228 H. (23 Aralık 1813 M.).

Topkapı Saray Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d) 7878, 03 Şaban 1214 H. (31 Aralık 1799 M.).

Topkapı Saray Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e) 1076-4, 20 Zilkade 1224 H. (27 Aralık 1809 M.); 1193-37, 24 Cemaziyelevvel 1227 H. (5 Haziran 1812 M.); 164-12, 22 Muharrem 1225 H. (27 Şubat 1810 M.); 4-85, 9 Ramazan 1227 H. (20 Haziran 1812 M.); 499-10, 19 Safer 1228 H. (21 Şubat 1813 M.); 508-35, 29 Zilhicce 1222 H. (27 Şubat 1808 M.); 5-13, 27 Rebiülevvel 1228 H. (30 Mart 1813 M.); 5-26, 25 Şevval 1228 H. (21 Ekim 1813 M.); 6-44, 04 Şaban 1214 H. (1 Ocak 1800 M.); 669-39, 27 Rebiülahir 1228 H. (29 Nisan 1813 M.); 696-15, 29 Şevval 1228 H. (25 Ekim 1813 M.); 697-40, 28 Safer 1228 H. (2 Mart 1813 M.); 699-38, 3 Şaban 1214 H. (31 Aralık 1799 M.).

2. Araştırma ve İncelemeler

AYDEMİR, Hilal (2019). *Osmanlı Dönemi Harput ve Mamuratülaziz Vakfiyeleri Envanteri*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

BACA, Duygu (2013). *1767-1774 (H. 1181-1188) Tarihli Harput Şer'iyye Sicili (Metin Değerlendirme Varak 45-83)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

ÇAKAR, Enver, UZUN, Celalettin (2017). *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, Elazığ.

ÇAKAR, Enver (2012). *Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri*, Ankara.

ÇÖTELİ, Oktay (2011). *Toprak*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya.

DEMİREL, Yurdal (2006). *Bulutogulları*, Manas Yayıncılık, Elazığ.

İPŞİRLİ, Mehmet (1994). "Klasik Dönem Osmanlı Teşkilatı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi, I*, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul, s.137-279.

MERT, Özcan (1991). "Âyan", *DİA*, 4, İstanbul, s.195-198.

MERT, Özcan (1999). "Osmanlı Devleti Tarihinde Ayânlık Dönemi", *Osmanlı, VI*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 174-180.

ÖZKAYA, Yücel (1977). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayânlık*, Ankara Üniversitesi DTCF Yay., Ankara.

ÖZKAYA, Yücel (1999). "Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Ayânlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar", *Osmanlı, 6*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.165-173.

SALZMANN, Ariel (1999). “İmparatorluğu Özelleştirmek: Osmanlı XVIII. Yüzyılında Paşalar ve Âyânlar”, *Osmanlı*, 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 227-235.

SUNGUROĞLU, İshak (1959). *Harput Yollarında*, II, İstanbul.

TIZLAK, Fahrettin (1987). *398 Numaralı Harput Şer’iyye Sicili M. 1814/1815-1839 (H. 1230-1255)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

TIZLAK, Fahrettin (1997). *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

TIZLAK, Fahrettin (2013). “XVIII. Yüzyıl Sonu ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Çevresinde Madencilik Faaliyetleri”, *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ 23-25 Mayıs 2013, 1*, Elazığ, s.349-365.

UZUN, Celalettin (2016). *17. Yüzyılda Harput*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (1979). “Âyân”, *İslâm Ansiklopedisi Milli Eğitim Bakanlığı*, 2, İstanbul, s.40-42.

ÜNAL, Mehmet Ali (1989). *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, Ankara,

YILMAZÇELİK, İbrahim (2000). “Osmanlı Hakimiyet Sürecinde Diyarbakır Eyalet Valileri, (1516-1838)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1, Elazığ, s.233-287.

YÜKSEL, Hasan (1997). *Osmanlı Döneminde 1776-1794 Tarihli Maden Emni Defteri*, Sivas.

3. İnternet Erişimi

ET: 20. 06. 2020. <http://coteliler.blogspot.com/>.

EK

EK-1: Çötelizâde Hacı Mehmed'in Katli Edildiğine Dair Arşiv Kaydı

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعلنا من خلقه
وودقنا من نوره وادقنا من
والموتى اليه ههنا اودقنا
وايشريه برصنا اودقنا
برقته فهاهنا بازيه
برقته فهاهنا بازيه

شكوه كرامه ما بانو قزلباشي
معاره ما بانو ما بانو قزلباشي
سيفي ايمه باشا جيسا ايمه باشا
قزلباشي باشا ايمه باشا ايمه باشا
اولاد و اقرباسي هي سلوة
نقوزنيك قزلباشي ايمه باشا
كشكاز ايمه باشا ايمه باشا
كندونك نقوزنيك ايمه باشا
بيورطه ايمه باشا ايمه باشا
كرامه ما بانو قزلباشي

Kaynak: BOA. HAT. 278-16381, 29 Zilhicce 1228 H. (23 Aralık 1813 M.).

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)
Cilt: 7, Sayı: 14, Eylül 2020, s. 111-129, ISSN: 2148-2527

Journal of Harput Studies, Vol. 7, Issue 14, September 2020, pp. 111-129

Araştırma Makalesi/Research Article

ELAZIĞ İLİNİN SAĞLIK TURİZMİ AÇISINDAN SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation Of Elazig Province In Terms Of Health Tourism With Swot Analysis

Özcan DEMİR* **Eray Ekin SEZGİN****

Geliş/Received: 11.08.2020

Kabul/Accepted: 18.09.2020

Öz

Sağlık turizminin, son yılların gerek ekonomik gerekse sosyal yönüyle ülke ekonomisi ve refahına katkı sağlayan bir sektör olarak önemi giderek artmaktadır. Özellikle son yıllarda Türkiye’de de gelişim içerisinde olan sağlık turizmi, gerek gelir kaynağı gerekse hizmet alanı açısından önemli bir alternatif turizm olarak göze çarpmaktadır. Bu çalışmada sağlık turizmi ve çeşitleri ele alınarak, sağlık turizmi hakkında Elazığ’daki mevcut durum tespit edilmiş ve Elazığ’ın sağlık turizmi açısından güçlü ve zayıf yönleri ile fırsatları ve tehditleri değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler ışığında ilin özellikle sağlık turizminin bir kolu olan termal turizminin ciddi bir potansiyele sahip olduğu gözlenmiştir. Ayrıca çalışmada, hem Elazığ iline sağlık turistlerini çekebilmek adına hem de sağlık turizminin gelişimi ve tercih edilebilirliği konusunda yapılması gereken bir takım önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Turizmi, Sağlık Kurumları, SWOT, Elazığ

Abstract

The importance of health tourism has been increasing as a sector contributing to the national economy and welfare in terms of its economic and social aspect in the recent years. Health tourism which showing the development especially in Turkey in recent years is stands out as an important alternative tourism both in terms of income source and service area. In this study, by considering health tourism and its types, the current situation in Elazig about health tourism was

* Doç.Dr., Fırat Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, Elazığ/Türkiye, <https://orcid.org/0000-0001-9382-6781>

** Dr.Öğr.Üyesi, Munzur Üniversitesi, İİBF Sağlık Yönetimi Bölümü, Tunceli/Türkiye <https://orcid.org/0000-0002-8565-0269>

determined and the strengths, weaknesses, opportunities and threats of Elazığ in terms of health tourism were evaluated. In the light of these evaluations, it was observed that thermal tourism, which is a branch of health tourism, has a serious potential. In addition, in the study, a number of suggestions to be made both in order to attract health tourists to Elazığ province and about the development and preferability of health tourism were made.

Keywords: Health tourism, Health Institutions, SWOT, Elazığ

Giriş

Tarihin en eski çağlarından bu yana varlığını koruyan ve hissettiren turizm ve turist kavramlarıyla, insanlar farklı nedenlerle seyahat etmişlerdir ve bu nedenlerden birisi de sağlıktır. Bireyler sağlıklarını uzun süre muhafaza etmek ya da sağlıklarına tekrardan ulaşabilmek için bulunduğu yerden başka bir yere seyahat ederler (Daştan, 2014). Bunun sonucu olarak sağlık hizmetleri için yurtdışına seyahat eden bireylerin faaliyetlerini somutlaştıran alternatif turizm seçenekleri içinde yer alan sağlık turizmi, dünya çapında giderek daha önemli bir sağlık hizmeti sunum şekli haline gelmektedir (Loh, 2015).

Sağlık turizmi gerek ülke ekonomisine gerekse ülke refahına fayda sağlayan spesifik bir turizm dalı olarak nitelendirilmektedir. Ekonomik açıdan kalkınmayı amaç edinmiş ülkeler gerek sosyal politikalar gerekse yıllık hedefler ile sağlık turizminden daha fazla pay elde etmeyi hedef edinmişlerdir. Sağlık hizmeti talebine ilginin yoğun bir şekilde olması, arzu edilen sağlık hizmetine kaliteli ve hızlı ulaşımı mümkün kılan ülkeler, alternatif bir turizm olarak nitelendirilen sağlık turizminden daha fazla pay almayı hedeflemiştir. Ülkemizde ise sağlık turizmi, kaplıcalar gibi termal kaynak ve sıcak su merkezlerine yapılan seyahatlerin sağlık odaklı kullanımı ile başlamıştır. Termal kaplıca ve turistik alanlardaki hizmet işletmelerinin (oteller gibi) spa/wellness hizmetleri ile başlamış olan kaplıca turizmi; özel hastanelerin yabancı sağlık turistlerinin kendi ülkelerine kıyasla daha cüzzü bir maliyetle ve iyi bir kalite düzeyi ile medikal hizmet vermesiyle farklı bir boyuta ulaşmıştır (Canver, 2015). Bundan dolayı da alternatif bir turizm olan sağlık turizminin öneminin daha da artacağı düşüncesinden hareketle bu çalışmada Elazığ ilinin sağlık turizm potansiyelinin mevcut durumunu incelemek ve sağlık turizmi perspektifinden güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu değerlendirmeler ışığında sağlık turizminin Elazığ ilinde gerek gelişimi gerekse tercih edilebilirliğini arttırmak adına bir takım çözüm önerileri sunulmuştur.

1. Sağlık Turizmi

Küresel anlamda son yıllarda önemi giderek artan sektörlerinden biri haline gelmiş olan sağlık turizmi genel olarak, hasta bir kişinin tekrardan sağlığına kavuşabilmesi adına ikamet ettiği/bulunduğu ülkeden başka bir ülkeye tedavi olmak amacıyla seyahat etmesi şeklinde ifade edilmektedir. Tedavi olmak için diğer bir ülkeye giden hasta bireyler ise sağlık turisti olarak adlandırılmaktadır (Eriş, 2019: 1279).

Yazında sağlık turizmi üzerine pek çok tanım olmasına karşın genellikle kendi yaşadığı ülkeden diğer bir ülkeye sağlık maksadı ile seyahat eden bireylerin oluşturduğu alternatif bir turizm olarak ifade edilmektedir (Ross, 2001). Goodrich ve Goodrich (1987) ise sağlık turizmini arz odaklı olarak değerlendirmiş ve “bir turistik işletmenin veya bölgenin/alanın, mevcut kaynaklarının, sağlık hizmetleri ve işletmelerinin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi yoluyla turistik çekiciliğinin artırılma gayreti” şeklinde nitelendirmişlerdir. Sağlık turizminin talep yönlü bir değerlendirilmesi ise “kişide bulunan hastalıkların iyileştirilmesi ya da en azından mevcut durumunu daha iyi hale getirmek amacıyla, devamlı yaşamak ya da çalışmak amaçlarını gütmeyen, diğer bir ülkeye en az 24 saat ve en fazla 1 yıl süren seyahatleridir” şeklindedir (Dalkıran, 2017: 164).

Sağlık turizmi, turistik yerlere (doğal cazibe merkezleri ve kültürel cazibe merkezleri) seyahat etmek veya gezmek demektir. Temel amaçlar, yerli nüfusun yaşam yollarını incelemek ve güzel doğal yerlerde dinlenmek ve sağlık ve tedavi faaliyetlerine katılmaktır (Chanin vd., 2015: 1147).

Yukarıdaki tanımlamalardan da görüldüğü üzere sağlık turizminde bulunan kişiler yalnızca sağlıkları kötüye giden bireyler değil, sağlıklarını korumak ve bu durumlarını daha iyi hale getirmek amacıyla güden ve kür seanslarından sonraki vakitlerinde tatil ihtiyaçlarını gidermek ve diğer sosyal olanaklardan da yararlanmak ihtiyacı hissedenlerdir (Kök, 2013: 5). Sağlık turizmi, sağlık iyileştirmesi, hastalıkların önlenmesi, ciddi rahatsızlık sonrası iyileşme gibi daha somut ürünler, hizmetler ve değerlerle turizme ilişkindir (Langviniene, 2014: 310). Kısacası sağlık turizminin çok geniş bir alanı kapsadığı görülmektedir. Bu sebep ile sağlık turizminin birçok çeşidi bulunmaktadır.

1.1. Sağlık Turizmi Çeşitleri

Yazında, sağlık turizmi çeşitlerine göre değerlendirildiğinde bunlar; medikal turizm, termal ve spa-wellness turizmi ve ileri yaş ve engelli turizmidir. Aşağıda her birine kısaca yer verilmiştir.

1.1.1. Medikal Turizm

Sağlık turizminin bir kolu olan medikal turizmin, uzun yıllara dayanan bir geçmişi vardır ve bu turizm kolu binlerce sene öncesine kadar uzanır (Aslan, 2019: 14). Medikal turizm, kişide bulunan fiziksel hastalıkları sebebiyle, tıbbi tedavi yöntemlerinden yararlanmak isteyen hastalara modern tıbbi tedavi uygulamalarının uygun fiyatla sunulması amacıyla yapılan faaliyetlerin tümünü kapsamaktadır (Eriş, 2019: 1280). Bu turizm çeşidi bireylerin gerek tedavi gerekse cerrahi müdahale sebebiyle diğer bir ülkeye seyahatlerindeki ivmenin artması ile birlikte niş pazar şeklinde ortaya çıkmıştır (Yardan vd., 2014: 31). Ayrıca bu turizm, ikamet ettiği ülkede hastalar için özel olarak düzenlenmiş olan bir takım seyahat turları ile bütünleştirilmiştir (Kantar ve Işık, 2014: 16).

Medikal turizmin daha etkin ve verimli bir biçimde sunulması için; gerek turizm sektörünü oluşturan kurumların gerek sağlık sektörünü oluşturan işletmelerin gerekse de profesyonel hizmet veren aracı kurumların, hasta istek ve gereksinimlerini en yüksek düzeyde doyum sağlayacak politikalar üretmelidir (Şahin ve Tuzlukaya, 2017: 53-54).

Bu turizm çeşidinin yaygın olarak yararlandığı alanlar ise ortopedi, kalp işlemleri, kanser tedavisi, diş tedavisi, organ nakli, alternatif tıp (akapunktur, önleyici tedavi), bariatrik cerrahi (mide kelepçesi, tüp mide), plastik cerrahi, kök hücre tedavisi, kısırlık tedavisi ve rehabilitasyon şeklinde sıralanabilir (Eriş, 2019: 1280):

1.1.2. Termal ve Spa-Wellness Turizmi

Sağlık turizminin bir çeşidi olan termal ve spa-wellness turizmi, gerek su ve çamur banyosu, inhalasyon (maddenin solunum yolu ile vücuda alınması), içme gibi farklı tedavi çeşitleriyle beraber gerek fizik tedavi, rehabilitasyon, iklim kürü gibi destekleyici bazı tedavilerde yardımcı olan gerekse termal kaynak sularının eğlence ve rekreasyon amacıyla da kullanıldığı bir turizm çeşididir (Daştan, 2014: 146). Bu turizm çeşidinde rekreasyon, zindelik, eğlence ve spor faaliyetlerini mümkün kılan hizmetler de sunulmaktadır ve 12 ay boyunca turistik talebi hareketli tutarak, istihdama olanak sağlamak ve diğer turizm çeşitleriyle kolay bütünleştirilebilmektedir (Dalkıran, 2017: 166). İlk olarak 1959 yılında Halbert Luis Dunn (Amerikalı bir doktor) tarafından kullanılan Wellness kavramı; ruh, beden ve zihin sağlıklarını hem muvazene de tutmaya hem de arttırmaya yönelik bir yaşam felsefesi olarak nitelendirilmiştir. Kavram, bütüncül ve sürekli gelişen ve değişim gösteren sağlık anlayışını yansıtmaktadır (Yardan vd., 2014: 32).

Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan araştırma raporuna göre termal turizmi üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar (Sağlık Bakanlığı, 2012);

- ❖ Temiz havadan faydalanma olarak adlandırılan *Klimatizm*
- ❖ Kaplıca tedavisi olarak ifade edilen *Termalizm*
- ❖ Meyve ve sebze kür tedavisi olarak nitelendirilen *Üvalizm*

1.1.3. İleri Yaş ve Engelli Turizmi

İleri yaş turizmi, bakıma ihtiyaç duyan yaşlıların yaşadıkları yerden başka bir ülkeye sağlıklarını muhafaza etme, tekrardan kazanabilme, rehabilite etme ve geliştirmek amacıyla yapılan bir sağlık turizmi çeşididir. Bu turizm, genellikle turizm firmalarının aracı olmasıyla yaşlı bakımı ile turizmi tek bir merkezde toplayan geçici veya sürekli konaklamalar bütününe kapsamaktadır. Engelli turizm ise engelli kişilerin hem bu rahatsızlıklarını iyileştirmek veya topluma tekrardan kazandırılması amacıyla hem de koruyucu, iyileştirici ve rehabilitasyon hizmetlerinin verilmesi için sunulan turizm çeşididir (Bozça, Kıracı ve Kıracı, 2017: 158-159).

Günümüz dünyasında turizm çeşitleri amaca, talebe ve kişilerin zevk ve tercihlerine göre farklılık göstermektedir. Farklı alanlardaki yeniliklerin giderek zenginleştiği günümüzde, sağlık turizmi de gündemde kalmayı bir hayat felsefesi haline getirmiş, ruh ve beden güzelliğine önem veren modern bireylere de hizmet vermeye başlamıştır (Kantar ve Işık, 2014: 16).

2. Elazığ'da Turizm

Doğu Anadolu Bölgesi'ne ait bir il olan Elazığ, bölgenin yukarı Fırat havzasında bulunmaktadır. Komşu illeri ise doğusundaki Bingöl, kuzeyindeki Tunceli, batı ve güneybatısındaki Malatya ve güneyindeki Diyarbakır'dır. İlin doğal sınırlarını ise güneyde Hazar Gölü ve Maden Dağları, güneybatıda Karakaya Baraj Gölü ve kuzeyde Keban Baraj Gölü kuşatmaktadır (Kabasakal, 2007: 8).

Elazığ'ın 3 tarafı sularla çevrili bir yarımada görünümünde olmasının yanında gerek tarihi ve kültürel zenginliklere ve doğal güzelliklere sahip olması gerek inanç turizmi için önemli türbeleri barındırması gerekse de birçok medeniyetin izlerini taşıması nedeniyle turizm değerleriyle ziyaretçilerine eşsiz fırsatlar ve turizm alanındaki yatırımcılara benzersiz yatırım olanakları sunmakta olan bir il olarak göze çarpmaktadır. İlin en önemli turizm değerleri ise tarihi Harput şehri, Hazar Baba Kayak Merkezi, Hazar Gölü, Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Keban Barajı, Golan Kaplıcası, Kara Leylek Kanyonu ve dünyada benzerine az rastlanan Buzluk Mağarası sıralanabilir.

2.1. Elazığ'da Turistik Yerler ve Turizm Aktiviteleri

İlde önemli turistik yerler ve turizm aktiviteleri aşağıda verilmiştir (Yiğit, 1994; www.cografya.gen.tr; www.elazigyatirim.gov.tr; www.elazig.org.tr; www.dsi.gov.tr/projeler/keban-baraj).

Harput Kalesi

Araplar'ın Hısn-ı Ziyâd (Ziyâd Kalesi), Bizanslılar'ın (Ziata) ve Türkler'in ise Harput Kalesi olarak adlandırdıkları bu kale, coğrafi konum bakımından süregelen tarih boyunca adından sürekli bahsettiren önemli bir kale olarak yerini almıştır. Yalçın kaya üzerine kurulmuş olan kalenin iç kısımlarında pek çok yapı kalıntılarının izleri bulunmaktadır. Kale iki farklı bölümden (İç kale ve dış surlar) oluşmaktadır. Tamamen harap olan dış surlar, yalnızca Harput'a girişte bazı izleri günümüze kadar ulaşmıştır. "Süt Kalesi" diye adlandırılan iç kale ise kuşatılması çok zor olan bir kaledir ancak Roma, Bizans ve Arapların Harput Kalesini ele geçirdikleri tarihi belgelerde yazılıdır. Yalnız bu devrelere ait kalıntılara kalede rastlanılmamıştır. Kısacası Harput kalesi stratejik bir konuma sahiptir ve pek çok özelliği ve bilinmesi gereken taraflarıyla önemli bir tarihi kültüredir. Tüm bu nedenlerle Elazığ turizmine katkısı çok fazla olan harput kalesi, yerli ve yabancı turistlerin görmek istedikleri önemli bir mekân olarak görülmektedir.

Hazarbaba Kayak Merkezi

Kayak merkezi, Elazığ'a 30 kilometre uzaklıkta Sivrice ilçesinde bulunmaktadır. Yüksekliği 2.347 m olan Hazar Baba Dağ'ının, 1850 m rakımında yer alan Hazar Baba Kayak Merkezi; Aralık-Mart dönemleri arasında kayak severlere, kayak eğitimi, telesiyeci, kafeterya, kayak eğitimi, kar motoru kiralama ve konaklama imkânları ile hizmet vermektedir. Kayak merkezine ulaşım ise asfalt yol (5 km'lik) ile sağlanmaktadır. Ayrıca konumu itibariyle hem Hazar gölü hem de Keban baraj gölü manzarasıyla da diğer kayak merkezlerine nazaran ayrı bir seyir zevkine sahiptir.

Hazar Gölü

Elazığ'a 22 km uzaklıkta bulunan ve tektonik bir göl olarak adlandırılan Hazar Gölü, yaklaşık 80 km² yüz ölçümü ile Doğu Anadolu'nun Van Gölü'nden sonra ikinci büyük doğal gölüdür. Gölün gerek şehir merkezine yakın olması gerek ulaşımının kolay olması gerekse doğal güzelliği ile çevre ve çevre illerdeki halkın önemli bir eğlence ve dinlenme alanı durumuna gelmiştir.

Keban Barajı

Elazığ'ın 45 km kuzeybatısında, iki nehrin (Karasu ve Murat Nehri) birleştiği yerden 10 km daha aşağıda nehrin aktığı en dar boğazlarından birinde olan Keban Barajı, Türkiye'nin Atatürk Barajı'nın gölünden sonra en büyük yapay gölüdür. Keban Barajında elektrik üretimine ilaveten balık üretim çiftlikleri de bulunmaktadır. Alabalık üretiminde ilk sıralarda yer alan Elazığ için Keban Barajı, balıkçılık sektöründe yapılacak yatırımlar konusunda cazip bir bölge olarak görülmektedir. Aynı zamanda civarda eşsiz manzarası ile tesislerde balık yemek son yıllarda özellikle yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir.

Kara Leylek Kanyonu

Dönemin Elazığ Valisi Çetin Oktay Kaldırım tarafından Kara Leylek Kanyonu olarak adlandırılan bu kanyon, yakın bir zamanda keşfedilmiştir. Kara Leylek Kanyonu, dünyada tahmini sayılarının 10-15 bin çift olduğu Kara Leyleklerin yuva yaptığı doğa harikası bir alandır. Kanyon, Fırat Nehri üzerinde Elazığ'ın Baskil ilçesinin Kumlutarla köy merkezine 3 km uzaklıktadır. Kanyona ulaşım teknelerle yapılmaktadır. Hem florası hem faunası hem de doğal zerafeti ile dikkat çekici bir yer olan bu kanyon, Elazığ ve bölge turizmi için önemli bir yer teşkil edeceği düşünülmektedir.

Hazarbaba Dağ ve Doğa Yürüyüşü, Macera Parkı ve Yamaç Paraşütü

Açık hava etkinliği olarak da nitelendirilen Hazarbaba Dağ ve Doğa Yürüyüşü, Elazığ'ın Sivrice ilçesinde yer almaktadır. 2347 m. yüksekliğindeki Hazar Baba Dağı'ndaki bu etkinlik, Mayıs ayının 2. haftasında gerçekleştirilmektedir. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından koordine edilen bu etkinlik, Elazığ Valiliği himayesinde bulunmaktadır. Tüm halka açık olan bu etkinlik sabah saatlerinde şehir merkezinden otobüslerle ziyaretçilerin Hazarbaba Kayak Merkezine ulaşımını sağlamakta buradan da yürüyerek Hazarbaba Dağı'nın zirvesine tırmanış gerçekleştirilmektedir.

Diğer bir etkinlik olarak Hazarbaba Macera Parkı'nda ise 12 metre yüksekliğindeki dev salıncak, Hazarbaba Kayak Merkezine kadar uzanan 1000 metre uzunluğunda Zipline, ağaçların üzerine inşa edilmiş eğlence parkurları ile piknik için Hazar Gölü manzaralı birçok sayıda çardak yer almaktadır. Sivrice ilçe merkezinden 8 km uzaklıkta yer alan Macera Parkı'na, Hazarbaba Kayak Merkezi yolundan ulaşım gerçekleştirilmektedir.

Elazığ'ın Sivrice ilçesinde yer alan bir diğer aktivite olan yamaç paraşütü etkinliği ise Hazarbaba Dağı'nda yaz aylarında yapılmaktadır.

2.2. Elazığ'da Termal Turizm

Elazığ'da termal turizm ve sıcak su kaynağı açısından en önemli alanlar aşağıda aktarılmaktadır (<https://www.elazig.bel.tr/>):

Golan Kaplıcaları

Golan Kaplıcaları, Elazığ'ın ilçesi olan Karakoçan'a bağlı Yoğunağaç Köyü'nün bitişiğindeki Peri Çayı'nda yer almaktadır. İlin ve ilçenin sağlık turizm değerini arttıran en önemli kaplıca olarak görülmektedir. Golan Kaplıcaları; romatizma, nevrit (sinir iltihabı), poli-nevrit (sinir sisteminde oluşan bozukluklar), kırık-çıkık, cilt hastalıkları ve kadın hastalıkları tedavisine iyi gelmektedir. Golan Kaplıcalarının güzel bir manzaraya sahip olmasının yanında iyi bir eğlence ve dinleme yeri olarak da yerli ve yabancı sağlık turistleri için önemli bir yer teşkil ettiği söylenebilir.

Mürüdü Suyu (Sarılık Çeşmesi)

Elazığ'ın kuzeyinde ve 7 km uzaklıkta yer alan, çevresi bağlık ve bahçelik olan bir yerdir. Sarılık çeşmesi adından anlaşılacağı üzere bir çeşmeden akmaktadır ve suyunun kireçli, soğuk ve karbonhidratlı oluşu sebebiyle pek çok hastalığa iyi gelmesinin yanında özellikle sarılık hastalığına da iyi geldiği söylenmektedir.

Yurtbaşı (Hoğu) Maden Suyu

Elazığ'a 19 km uzaklıkta yer alan Hoğu Maden suyu, birçok gözeden meydana gelmektedir. Suyun sıcaklığı 17.5 C° olup, saniyede 1 litre su akıtmaktadır. Suyun, böbrek, idrar yolları, mide rahatsızları gibi hastalıkların tedavisinde yardımcı olduğu düşünülmektedir.

Akçakiraz (Perçenç) Suları

Elazığ'ın 7 km Güneydoğusunda yer alan Akçakiraz beldesine yakın bir yerde "Hoşrik" ismiyle bilinen ve bir ağacın dibinde çıkan bir sudur. Bu su, yerli halk tarafından çamur yapılıp vücuda sürülerek yararlanılmaktadır. Ayrıca saniyede 5 litre kaynayan ve sıcaklığı 12 C° yi bulan bu "acı sudan", hem içme hem de banyo uygulamalarıyla da faydalanılmaktadır.

Gümüşkavak (Hırhırık) Maden Suyu

Elazığ'a 5 km uzaklıktaki Gümüşkavak köyünde yer alan maden suyunun sıcaklığı 15°C'dir. Su soğuk olmasına karşın (Saniyede 0,1 lt. kaynamakta) içerisindeki minerallerden dolayı halk bu suyu, ağrı ve kaşıntıların tedavisinde kullanır.

Harput Dabakhane Suyu

Elazığ'a 5 km uzaklıkta yer alan Dabakhane, Harput'ta kalenin kuzeyindeki dere içerisinde bulunmakta ve ziyaretçiler için turistik bir görünüm arz etmektedir. Dabakhane Sıcaklığı 5 C° olan su kokusuz, berrak, renksiz, içme suyu kriterlerine uygun olup, iletkenliği 410 mg. ve pH 7.9 dur. İçerisinde sodyum, potasyum, klorür, karbonat, sülfat, iyodür, amonyak, nitrat ve nitrit bulunmaktadır. Dabakhane suyunun, mide, bağırsak, karaciğer, romatizmal hastalıklar ile ruhi depresyonlara gibi hastalıkların tedavisine iyi geldiği bilinmektedir (<https://www.elazig.bel.tr/harput-blog-237>).

Yukarıda aktarılan içmece ve kaplıcalara ilaveten il'de, Etminik maden suyu, Korucu (Genefik) Köyü Yelpınarı, İçme Müshil suyu, Kumbarış Şoş maden suyu, Palu ilçesinde Buban Hame Kaplıcası ve Çelebi Şorik Maden suyu gibi şifalı sular da vardır.

2.3. Elazığ'da Konaklama/Barınma İmkânları

Turizmin en temel bileşenlerinden biri olan konaklama imkânlarının, hem turizm hem de sağlık turizmi adına yeterli ve istenilen kalite düzeyi seviyesinde olması büyük bir önem arz etmektedir (Eriş, 2019: 1284).

Tablo 1. 2020 Yılı Elazığ İl Geneli Tesis ve Yatak Kapasitesi (Belediye + Bakanlık İşletme Belgesi)

	Türkiye	Elazığ
Tesis Sayısı	12.491	38
Yatak Sayısı	1.561.615	3.129

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm İstatistikleri-2020

Kültür ve Turizm Bakanlığı 2020 yılı verilerine göre, Türkiye geneli tesis (otel, pansiyon, kamu misafirhanesi, motel, kamping, kaplıca, tatil köyü) sayısı 12.491 ve yatak sayısı 1.561.615'dir. Elazığ il genelinde ise toplam 38 tesis ve 3.129 yatak kapasitesi bulunmaktadır.

Tablo 2. 2015-2019 Yılları Arasında Elazığ'da Konaklama Yapan Yerli ve Yabancı Turist İstatistikleri (2019)

Yıllar	Yerli Turist	Yabancı Turist	Toplam	Yüzdellik Değişim
2015	130.093	3.478	133571	-
2016	125.857	2.567	128.424	-%3,9
2017	174.136	3.596	177.732	%38
2018	156.140	3.082	159.222	-%10
2019	208.802	4.796	213.598	%34

Kaynak: Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü-2019

Tablo 2’de Elazığ’da 2015-2019 yılları arasında yerli ve yabancı turistlerin konaklama sayılarına bakıldığında yerli ve yabancı turist sayısında bir dalgalanmanın olduğu görülmektedir. Ancak son iki yıla bakıldığında gerek yerli gerekse yabancı turist sayılarında bir artış bulunmaktadır ve toplam artış yüzdesinin ise %34 olduğu görülmektedir.

2.4. Elazığ’ın Sağlık Kurumu Potansiyeli

Elazığ İl Sağlık Müdürlüğü resmi internet sitesinden alınan bilgilere göre Elazığ’da il merkezi ve ilçelerinde kamu (8), özel (3) ve üniversite hastanesi (1) olmak üzere toplam 12 tane hastane bulunmaktadır. Bu hastaneler şunlardır (<https://elazigism.saglik.gov.tr/>);

- ❖ Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi
- ❖ Fethi Sekin Şehir Hastanesi
- ❖ Baskil İlçe Devlet Hastanesi
- ❖ Kovancılar Devlet Hastanesi
- ❖ Karakoçan Devlet Hastanesi
- ❖ Palu Devlet Hastanesi
- ❖ Maden Şehit Cengiz Erdur İlçe Devlet Hastanesi
- ❖ Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi
- ❖ Ağız ve Diş Sağlığı Hastanesi
- ❖ Özel Medicalpark Hastanesi
- ❖ Özel Doğu Anadolu Hastanesi
- ❖ Özel Elazığ Hayat Hastanesi

Hastanelerin yatak kapasiteleri TÜİK (2018) verilerine göre şu şekildedir:

Tablo 3. Hastanelerin Yatak Kapasiteleri (TÜİK, 2018)

	Toplam	Kamu	Özel	Üniversite
Türkiye	231.913	139.651	50.196	42.066
Elazığ	2.991	1.670	356	965

Türkiye’de hastanelerin toplam yatak kapasiteleri 231.913 kişiliktir. Bunun 139.651’i Kamu Hastanelerine, 42.066’sı Üniversite Hastanelerine ve 50.196’sı ise Özel Hastanelere aittir. Elazığ’ın Türkiye genelinde faaliyet gösteren hastaneler içerisindeki toplam yatak kapasitesi 2.991’dir. Bunun 1.670’i Kamu Hastanelerinin, 965’i Üniversite Hastanelerinin ve 356’sı ise

Özel Hastanelerin yatak kapasitesini yansıtmaktadır. Yüzdesel oranına bakıldığında ise Türkiye'deki toplam yatak kapasitesinin %1,28'i Elazığ ilinde bulunmaktadır (Tablo 1 ve 2'ye ait veriler 2018 yılı TÜİK verilerine ait olduğundan Ağustos 2018'de faaliyete geçen Elazığ Fethi Sekin Şehir Hastanesi bu verilerde yansıtılmamıştır).

Tablo 4. Hastanelerin Personel Kapasiteleri (TÜİK, 2018)

	Türkiye	Elazığ
Toplam Hekim	153.128	975
Uzman Hekim	82.894	566
Pratisyen Hekim	44.053	376
Asistan Hekim	26.181	13
Diş Hekimi	30.615	200
Hemşire	190.499	1795
Ebe	56.351	577
Eczacı	32.032	209
Diğer Sağlık Personeli	177.409	1488

Türkiye genelinde (kamu, üniversite ve özel hastaneler) görev yapan toplam hekim sayısı 153.128'dir. Hekimlerin 82.894'ü uzman hekim, 44.053'ü pratisyen hekim, 26.181'i asistan hekimdir. Elazığ'da ise toplam hekim sayısı 975'dir. Bunun 566'sı uzman hekim, 376'sı pratisyen hekim, 13'ü ise asistan hekimdir. Türkiye genelinde (kamu, üniversite ve özel hastaneler) görev yapan toplam diş hekimi sayısı ise 30.615'dir. Elazığ'da ise bu sayı 200'dür. Türkiye'de kamu, üniversite ve özel hastanelerde çalışan toplam hemşire sayısı 190.499, ebe sayısı 56.351, eczacı sayısı 32.032 ve diğer sağlık personel sayısı ise 177.409'dur. Bu durum Elazığ'da hemşire sayısı 1795, ebe sayısı 577, eczacı sayısı 209 ve diğer sağlık personel sayısı ise 1488 şeklindedir.

2.5. Elazığ'ın Sağlık Turizmi Açısından Durumu

Elazığ Fethi Sekin Şehir Hastanesi resmi internet sayfasından alınan bilgilere göre 1 Ağustos 2018 yılında faaliyete geçmiş ve hasta kabulüne başlamıştır. Hastane 360.000 metrekarelik alan üzerinde inşa edilmiştir. Hastane de toplam 1038 yatak kapasitesine ilaveten 114 yataklı yoğun bakım ünitesi ve 46 yataklı yenidoğan yoğun bakım ünitesi bulunmaktadır. Hastanede 227 adet poliklinik ve 37 ameliyathane yer almaktadır. Ayrıca hastane kampüsünde 100 yataklı YGAP (yüksek güvenli adli psikiyatri hastanesi), 64 tedavi ünitesi, 1 acil ünitesi, 3 pedodonti ünitesi, 2 engelli ünitesi, 2 ameliyathane bulunan Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi yer almaktadır (<https://elazigsehir.saglik.gov.tr>). Fethi Sekin Şehir Hastanesi, uluslararası sağlık turizmi yetki belgesi bulunan kamu hastaneleri arasında yer almaktadır (<https://www.haberler.com>).

Elazığ ilinin en büyük özel hastanesi konumunda olan Özel Medicalpark Hastanesi, 60 yataklı yoğun bakım ünitesi ve 19 yataklı yenidoğan yoğun bakım ünitesi olmasının yanında 2 anjiyo odası ve 14 yataklı anjiyo sonrası dinlenme odası bulunan, 12 adet suit olmak üzere toplam 206 yatak kapasiteli bir sağlık kuruluşudur. Hastanede 66 poliklinik ve son teknoloji ürünü cihazlar ile donatılmış 13 ameliyathane ve 3 doğumhane yer almaktadır (<https://www.medicalpark.com.tr>). Elazığ Özel Medicalpark Hastanesi sağlık turizmi yetki belgesi almaya hak kazanan özel hastaneler arasında yer almaktadır (<https://www.saglikaktuel.com>).

Elazığ il merkezinde bulunan kamu, özel ve üniversite hastanelerinden; Elazığ Fethi Sekin Şehir Hastanesi ve Özel Medicalpark Hastanesi sağlık turizmi yetki belgesine sahip hastane statüsünde yer almaktadır. Çalışma kapsamında, Elazığ ilinde ileri yaş ve engelli turizmi için faaliyet gösteren kamu, özel ve üniversite hastane çalışmalarına ilişkin herhangi bir veri yapılan yazın taraması neticesinde tespit edilememiştir. Elazığ'ın ileri yaş ve engelli turizmi mevcut durumunun aksine termal turizmde iyi durumda olduğu yapılan literatür taraması sonucunda belirlenmiştir.

3. Elazığ'da Sağlık Turizminin SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi

3.1. SWOT Analizi

SWOT analizi incelenen kurum, kuruluş veya işletmelerin, tekniğin, sürecin veya mevcut durumun güçlü/zayıf yönlerini yansıtmakta ve dış çevreden kaynaklı fırsat/tehditleri analiz etmekte kullanılan bir tekniktir. Bilimsel anlamda mevcut durumun analizini yapmaya olanak sağlayan tekniklerden birisidir. Swot analizinin stratejik öneme sahip bir teknik çalışma olarak da nitelendirildiği yazında görülmektedir (Çoban ve Karakaya, 2020: 347). Aşağıda aktarıldığı üzere bu teknik, İngilizce kelimelerin ilk harflerinden meydana gelmiş bir kısaltmadır (Aktan, 1999; Certo, 1994);

S: Strength (güçlü/üstün olan yönler)

W: Weaknesses (güçsüz/zayıf olan yönler)

O: Opportunities (sahip olunan fırsatlar)

T: Threats (karşı karşıya kalınan tehdit ve tehlikeler)

SWOT analizinde, kurum, kuruluş veya işletmenin zayıf yönlerinden yola çıkılarak dış çevreden kaynaklı olabilecek tehditler önceden belirlenmeye çalışılarak, kuruma zarar vermesi önlenmeye çalışılır. Ayrıca işletmenin güçlü yönlerinden hareketle de dışarıdan ve içeriden meydana gele-

bilecek fırsatları yorumlayabilmek için detaylı bir analiz süreci gerekmektedir (Eriş, 2019: 1291).

Mevcut bir il/bölge ele alınacak olursa da, ilin/bölgenin güçlü yanları kendine ait kaynak ve yeteneklerinden meydana gelmektedir. Zayıf yanları ise, sahip olunması gereken beceri ve özelliklerin noksanlığından kaynaklıdır. İlin/Bölgenin gelişiminde etkili olabilecek bazı tehlikeler ve fırsatlar da bu teknikle belirlenmektedir. Kısacası bu analiz, birçok alan ve konunun araştırılmasında kullanılan bir tekniktir (Ongun, 2013: 78).

Bu araştırma, tanımlayıcı (deskriptif) nitelikteki bir araştırmadır. ‘*Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma*’ türüdür (Karataş, 2015: 63). Mevcut verileri kullanarak mevcut durumu tespit etmek için kullanılan bir yöntemdir. Bu doğrultuda çalışma ile SWOT analizi sayesinde, Elazığ ilinin gerek turizm gerekse sağlık turizm çalışmalarında yararlanabileceği güçlü yönler, geliştirmesi ve iyileştirmesi gereken zayıf yönler, sahip olduğu fırsatlar ve dikkat etmesi gereken tehditler değerlendirilmiş ve yöneticilere bir çerçeve sunulmuştur. Bu anlamda analizin temel amacı mevcut durumun yansıtılması, bu duruma uygun stratejilerin iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yardımcı olmasıdır. Böylelikle eldeki kaynakların/varlıkların iyi analiz edilmesi, yapılan yanlışların fark edilip düzeltilmesi için bir araç olması amaçlanmıştır.

Aşağıda, Elazığ ilinin sağlık turizmi kapsamındaki mevcut durumu SWOT analizi yardımı ile çıkartılmaya çalışılmıştır.

3.2. Güçlü Yönler

- ❖ Elazığ’ın sağlık turizmiyle uyum sağlayabilecek kültürel, tarihi ve doğal güzelliğe sahip olması,
- ❖ Bir üniversite ve üniversite hastanesinin bulunması,
- ❖ 1038 yatak kapasitesine sahip şehir hastanesinin bulunması,
- ❖ Termal ve sıcak su kaynaklarının bulunması,
- ❖ Kış sporlarına uygun mekânlarının olması,
- ❖ İnanç turizmi için çekim merkezi olması,
- ❖ Dağcılık, dağ turizmi ve su sporları için ciddi bir potansiyelinin olması,
- ❖ Ağız ve diş sağlığıyla alakalı her türlü hizmeti veren Fırat Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi ile özel diş kliniklerinin yer alması,

- ❖ Şehrin otel ve hastane inşası için uygun fiziksel yerlere sahip olması,
- ❖ Hastanelerin yeterli teknolojik alt yapıya ve iyi bir kalite düzeyine sahip olması,
- ❖ İlde havalimanının olması.

3.3. Zayıf Yönler

- ❖ Sağlık turizminin son yıllarda gelişim gösteren alternatif bir turizm sektörü olmasına rağmen Elazığ'daki sağlık işletmeleri ve sektör temsilcilerince yeterince bilinmemesi,
- ❖ İlin sağlık turizmi kapsamında termal turizme ilişkin tanıtım azlığı,
- ❖ Alt yapının yeterli düzeyde gerçekleştirilmemiş olması,
- ❖ Finansman konusunda yaşanan yetersizlikler,
- ❖ Ulusal ve uluslararası platformlardaki tanıtım ve pazarlama çalışmalarının yeterli olmaması,
- ❖ Belirli yerlerde düzensiz ve çarpık kentleşme sebebiyle doğal çevrenin giderek etkilenmesi,
- ❖ Uluslararası kuruluşlar tarafından akredite edilmiş (JCI Akreditasyonu) hastanenin bulunmaması,
- ❖ Havaalanından her yöne uçuş yapılamaması ve uluslararası uçuşların olmaması.
- ❖ Yabancı dil bilen turizmci sayısının azlığı,
- ❖ Özel sektör yatırımlarının yetersiz olması.

3.4. Fırsatlar

- ❖ Sağlık turizminin Ülkemizde Devlet Politikası haline gelmiş olması,
- ❖ Elazığ'a gelen yerli ve yabancı turist sayısının giderek artması,
- ❖ Sağlık turizminin, sağlık işletmeleri içerisinde devamlı artan sağlıkta rekabet gücünün önemli sayılabilecek bir adımı haline gelmiş olması,
- ❖ Kaplıcalar ve hastaneler gibi yeni yatırımların yapılmasına olanak sunması,
- ❖ Sağlık çalışanı ve diğer çalışanlarına iş istihdamı sağlaması,
- ❖ İl ve çevresinde bulunan kültürel ve tarihi zenginliklere ilaveten doğal güzelliklere ilginin yoğunlaştırılabilmesi,

❖ Ulaşım olanaklarındaki gelişimler ile seyahat imkânlarının kolaylığa kavuşması.

3.5. Tehditler

- ❖ İlin birinci derece deprem bölgesi olan iller arasında yer alması,
- ❖ Birçok paydaş yöneticinin, sağlık turistlerinin Elazığ'a gelme konusunda inançlarının olmaması,
- ❖ Sağlık profesyonellerinin (özellikle doktorlar) güçlenen özel sektöre kayması,
- ❖ Diyarbakır ve Erzurum gibi büyük şehirlere yakın olması,
- ❖ Doğu Anadolu bölgesinde olmasından ötürü yakın çevrede yaşanan terör olayları olması sebebiyle Elazığ'ın imajının zedelenmesi.
- ❖ Turistik alanların fazla sayıda ve plansız ziyaretçi yoğunluğu nedeniyle tahrip edilmesi, zarar görmesi ve doğal yapısını kaybetmesi (Harput, Hazar Baba Kayak Merkezi, Kara Leylek Kanyonu gibi).

Sonuç ve Öneriler

Bireylerin turistik bir faaliyet içerisinde olma nedenlerinden birisi de hiç şüphesiz sağlıktır. Bireyler sağlıklarını uzun süre muhafaza etmek ya da tekrardan kazanabilmek adına ikamet ettiği yerden başka bir yere seyahat etmektedirler. Bu açıdan, alternatif bir turizm çeşidi olan sağlık turizmi son yıllarda hızlı bir gelişim gösteren ve yıllık 100 milyar dolar civarında bir büyüklüğe sahip olan sektörlerden biri olarak ifade edilmektedir. Ülkelerin artan ekonomik büyüklükleri, refah seviyeleri ve ticaret gelirleri ile kapalı ekonomiye sahip pek çok ülkenin dünya ile bütünleşme faaliyetlerine girmeleri dünya turizminin ve dolayısıyla sağlık turizminin çok daha uzun yıllar gelişim göstereceğinin kanıtları arasında gösterilmektedir (Daştan, 2014: 156-157).

Bu çalışmada gerçekleştirilen SWOT analizi ile Elazığ ilinin sağlık turizmindeki güçlü yönleri, zayıf yönleri ve fırsatlar ile karşılaşılabileceği tehditler belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada şehrin turistik yerleri, turizm aktiviteleri, sağlık kurumu potansiyeli ve sağlık turizmi açısından durumu incelenmiştir. Elazığ'ın tarihçesinin çok eskiye dayandığı, kültürel ve tarihi varlıklar konusunda zengin olduğu, doğal güzelliklere sahip olduğu ve termal kaynağının bulunduğu gözlenmiştir. Sağlık kurumlarının niteliği açısından ise Elazığ'daki sağlık işletmeleri hem ilde yaşayan hastalar hem de çevre illerdeki hastalar tarafından yoğun bir şekilde tercih edilmektedir. Bu durum, bölgenin sağlık merkezi konumunda olduğunu göstermektedir. Ayrıca Elazığ'da sağlık kuruluşlarının yeterli teknolojik alt yapıya sahip

olmasının ve kalite düzeyinin ise yeterli olduğunun bir işareti olarak kabul edilmektedir. Tüm bu zenginlik ve olanaklara rağmen ili ziyaret eden yabancı ve yerli turist sayılarına bakıldığında bu sayının oldukça az olduğu gözlenmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın açıkladığı verilere göre 2019 yılı yabancı turist sayısı 45.058.286'dır. Elazığ'da ise bu sayı 4.796'dır) (<https://yigm.ktb.gov.tr/>). Bu doğrultuda ilin sağlık turizmini geliştirebilmek için güçlü yönlerden faydalanarak zayıf yönleri giderici fırsatları değerlendirerek sağlık turizmindeki gelirlerini artırıcı ve olası tehditleri engelleyici politikalar oluşturulması gerekmektedir.

Elazığ ili, sağlık turizmi alanında gelişime ve yeniliğe açık ciddi bir potansiyele sahiptir. Şehrin çeşitli tanıtımlar ile özellikle termal turizm için gerek yerli gerekse yabancı sağlık turisti çekme potansiyeli bulunmaktadır. Bu tespitlerden sonra Elazığ'da sağlık turizminin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi için ilgili paydaş yöneticilere bir takım öneriler şu şekilde sıralanabilir.

❖ Sağlık turistlerini İl'e çekebilmek adına sektörde iyi bir konuma gelmeye çalışan sağlık işletmelerinde, yabancı sağlık çalışanlarının kurumlarında çalıştırılması sağlanmalı ve buna paralel olarak kurumda çalışan sağlık çalışanları eğitim amaçlı yurtdışına gönderilmelidir. Ayrıca kurumlarında profesör, doçent vb. akademik ünvana sahip hekimlerin bulundurulması sağlanmalıdır. Hatta bu hekimlerin alanlarının ünlü, tanınan kimseler olması tercih edilmelidir.

❖ Sağlık turistlerinin verilerinin çok iyi tutulması, hastaların neden bu ili/kurumu tercih ettikleri, hangi hizmetlerin yeterli/yetersiz olduğu ve memnuniyet düzeyleri hakkında kapsamlı analizlerin yapılması ilerleyen yıllarda İl'e daha fazla sağlık turistini çekebilmek adına önemli olacaktır. Bunun için ise hizmet sunumunda rol oynayan sağlık çalışanına verilen hizmet içi eğitimlerin artırılması gerekmektedir.

❖ Elazığ'daki sağlık işletmelerinin sağlık turizmi bağlamında toplantı, konferans gibi etkinliklerin yetersiz olduğu belirlenmiştir. Bu tarz etkinliklerin artırılması ve sağlık işletmelerinin sahip olduğu kaynakların tek bir merkezden koordine edileceği bir sistemin oluşturulması gerekmektedir.

❖ Tanıtımı yetersiz yapılan bir termal turizm destinasyonu, yerli ve yabancı sağlık turistlerini yeterince çekemeyebilir. Bunun için kuruluşların tanıtımını iyi yapmalı ve gerek yurt içinde gerekse yurt dışında reklamlar verilmeli, fuar ve kongreler düzenlenmeli ve aracı kuruluşlar ile ortaklıklar kurulmalıdır. Bu şekilde ulusal ve uluslararası medyanın dikkatinin Elazığ'ın termal turizm potansiyeline çevrilmesi sağlanabilir.

- ❖ Sağlık kaynaklarının mevcut durumu belirlenerek, eksikliklerin bir an önce giderilmesi adına gerekli adımların atılması ve yatırımların yapılması gerekmektedir.
- ❖ Yabancı dil bilen insan gücü sayısının arttırabilmesi adına bu konuda eğitimler verilmelidir.
- ❖ Gelen yerli ve yabancı sağlık turistleri için güven ortamı yaratılmalıdır. Bu sağlık turistlerinin ilde yaşanması muhtemel herhangi bir karışıklıktan etkilenmeyeceği, kurumun bundan sorumlu olduğu ve güvence verdiği belirtilmelidir.
- ❖ Sağlık turizmi alanında deneyimli olan İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Antalya gibi öncü illerin bilgi ve tecrübelerinde yararlanılmalıdır.
- ❖ Termal turizm alanında ciddi bir potansiyele sahip olduğu için mevcut termal işletmelerin kapasitesi arttırılıp, uluslararası konforda iyileştirmeler yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Aktan, C.C. (1999). *2000'li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri: Stratejik Yönetim*, İstanbul: TUGİAD Yayınları.
- Aslan, A. (2019). Türkiye'de Sağlık Turizminin Mevcut Durumu ve Ülke Ekonomisine Katkıları, Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bozça, R., Kırac, F.Ç. ve Kırac, R. (2017). Sağlık Turizmi SWOT Analizi: Erzincan, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(3), s.157-163.
- Canver, Ş.S. (2015). Kamu ve Özel Hastane Çalışanlarının Sağlık Turizmine İlişkin Algılarının Değerlendirilmesi, Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Bitirme Tezi, İstanbul.
- Certo, S. (1994). *Strategical Management*, John Wiley and Sons, New York.
- Chanin, O., Khunchumnan, P., Amphansookko, S., Thongyai, K., Rodneum, J. ve Sriprasert, P. (2015). Guidelines on Health Tourism Management for Middle Eastern Tourists in Phuket Province, *Procedia Computer Science*, 65, s.1146-1153.
- Çoban, B. ve Karakaya, Y.E. (2010). Geleceği Planlamada Stratejik Yönetim ve Swot Analizi: Kavramsal Yaklaşımlar, *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*, 5(4), s.342-352.
- Dalkıran, G.B. (2017). Bir Sağlık Turizmi Destinasyonu Olarak Trakya Bölgesi, *Social Sciences Research Journal*, 6(4), s.162-178.
- Daştan, İ. (2014). Türkiye'de Sağlık Turizmi: Türkiye ve Özelinde İzmir'de Sağlık Turizminin Mevcut Durum Analizi ve Strateji Önerileri, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10), s.143-163.

Eriş, H. (2019). Şanlıurfa Sağlık Turizmi Swot Analizi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(71), s.1278-1298.

Kabasakal, U. (2007). Bölgelerarası Kalkınma ve Turizm: Elazığ Örneği, *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 6(1), s.7-11.

Kantar, G. ve Işık, E. (2014). Türkiye’de Sağlık Turizmi, *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 1(1), s.15-20.

Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), s.62-80.

Kök, M. (2013). Sağlık Turizmi Açısından Termal Turizm (Denizli Örneği), Beykent Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Langviniene, N. (2014). Changing patterns in the health tourism services sector in Lithuania, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 156, s.310-316.

Loh, C. P. A. (2015). Trends and structural shifts in health tourism: Evidence from seasonal time-series data on health-related travel spending by Canada during 1970–2010, *Social science & medicine*, 132, s.173-180.

Ongun, B. (2013). Turizm ve Sağlık Turizmi (Denizli Örneği), Beykent Üniversitesi Sos.Bil.Ens. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Ross, K. (2001). Health Tourism: An Overview, *HSMIAI Marketing Review*, <http://www.hospitalitynet.org/news/4010521.search?query=%22health+tourism%22>. erişim, 2 Nisan 2020.

Şahin, G.G. ve Tuzlukaya, Ş. (2017). Turizm Türleri ve Turizm Politikaları, Dünyada ve Türkiye’de Sağlık Turizmi. D. Tengilimoğlu (Ed.), *Sağlık Turizmi* (s.43-60) içinde. Siyasal Kitabevi: Ankara.

T.C. Sağlık Bakanlığı, (2012). Sağlık Turizminde Süreçler ve Aracı Kuruluşlar Araştırma Raporu. Hazırlayanlar; Aydın, D., Constantinides, C., Mike, C., Yılmaz, C., Genç, A. ve Lanyı, A. (2012). Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı, Ankara.

Yardan, E.D., Dikmetaş, H., Us, N.C. ve Yabana, B. (2014). Türkiye ve Dünya’da Sağlık Turizmi, *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 8, s.27-42.

Yiğit, A. (1994). Hazar Gölünün Turizm Potansiyeli ve Bugünkü Kullanım Durumu, *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1-2), s.289-312.

<http://www.elazigyatirim.gov.tr/tr//Sitecontents/page/41>, erişim tarihi: 2 Nisan 2020 .

<http://www.cografya.gen.tr/tr/elazig/turizm.html>, erişim tarihi: 11 Nisan 2020.

<https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html>, erişim tarihi: 5 Nisan 2020.

<https://elazig.ktb.gov.tr/TR-189484/istatistikler.html>, erişim tarihi:4 Nisan 2020.

<https://www.elazig.org.tr/index.php/category/gezilecekyerle/turizmaktiviteleri/>, erişim tarihi: 7 Nisan 2020.

<https://elazigism.saglik.gov.tr/TR,166748/ozel-hastaneler-ve-kuruluslar.html>, erişim tarihi: 8 Mayıs 2020.

<https://elazigism.saglik.gov.tr/TR,166738/devlet-hastaneleri.html>, erişim tarihi: 8 Mayıs 2020.

<https://elazigadsm.saglik.gov.tr/>, erişim tarihi: 8 Mayıs 2020.

http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1095, erişim tarihi: 22 Nisan 2020.

<https://www.saglikaktuel.com/haber/saglik-turizmi-icin-yetki-belgesi-alan-saglik-tesisi-ve-araci-kuruluslar-15-02-2-65264.htm>, erişim tarihi: 15 Mayıs 2020.

<https://elazigsehir.saglik.gov.tr/TR,280448/tanitim.html>, erişim tarihi: 12 Mayıs 2020.

<https://www.haberler.com/fethi-sekin-sehir-hastanesi-ne-uluslararası-saglik-12805178-haberi/>, erişim tarihi: 2 Haziran 2020.

<https://www.medicalpark.com.tr/elazig-hastanesi/h-4>, erişim tarihi: 10 Mayıs 2020.

<https://www.elazig.bel.tr/saglik-turizmi-blog-243>, erişim tarihi: 17 Nisan 2020.

<https://www.elazig.bel.tr/harput-blog-237>, erişim tarihi: 17 Nisan 2020.

<http://www.dsi.gov.tr/projeler/keban-baraj%C4%B1>, erişim tarihi: 6 Nisan 2020.

YAYIM İLKELERİ VE MAKALE YAZIM KURALLARI

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi **Mart** ve **Eylül** aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Dergimize gönderilen yazılar, sosyal bilimler alanında, **Elazığ ili ve yakın çevresini konu alan özgün çalışmalar olmalı** ve aşağıda belirtilen nitelikleri taşımalıdır.

1. Türkçe ve yabancı dildeki başlıklar; yazının kapsamıyla uyumlu; yazının konusunu kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtmalıdır.

2. Türkçe ve yabancı dildeki özetler; yazının amacını, kapsamını ve sonuçlarını yansıtmalıdır. Türkçe makalelerin başına Türkçe ve İngilizce; İngilizce makalelerin başına Türkçe ve İngilizce özet eklenmelidir. Türkçe ve yabancı dildeki özetlere **anahtar kelimeler eklenmelidir. Bu kelimeler en az 4, en fazla ise 6 tane olmalıdır.**

3. Makaleler, dil ve ifade bakımından dilbilgisi kurallarına uygun olmalı, makalede açık ve yalın bir anlatım yolu izlemeli, ayrıca amaç ve kapsam dışına çıkan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir.

4. Makalenin hazırlanmasında bilinen bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir. Makalede kullanılan şekil, tablo, fotoğraf ve diğer belgeler bilimsel kurallara uygun olarak hazırlanmalıdır.

5. Makalede kullanılan şekil, tablo, fotoğraf ve diğer belgelerin altında kolayca anlaşılacak biçimde yalın ve yeterli bir açıklama bulunmalıdır.

6. Makalede kullanılan kaynaklar yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmeli, **değinilen her belge kaynaklar kısmında yer almalı, ancak yazıda değinilmeyen belgelere kaynaklar kısmında yer verilmemelidir.**

7. Sonuçlar, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmeli, metinde sözü edilmeyen veri ya da bulgulara sonuçta yer verilmemelidir.

8. Yazılar A4 kâğıdının bir yüzüne basılmalı ve bütün kenar boşlukları 2,5 cm olarak ayarlanmalıdır.

9. Türkçe ve İngilizce yazılar Microsoft Word programında **New Times Roman** karakteri ile hazırlanmalı; **makalenin ana başlığı, büyük harflerle bold ve 12 punto** olmalıdır. Türkçe başlığın altına yazılacak **İngilizce başlık ise italik ve ilk harfleri büyük, diğerleri küçük olarak yazılmalıdır.** Makale İngilizce ise altına Türkçe başlık eklenmelidir. Metin içindeki başlıklar öncesinde 12nk, sonrasında ise 6nk boşluk bırakılmalıdır.

10. Başlıktan sonra 12 punto aralık verilerek yazar ad(lar)ı unvansız olarak yan yana sayfa ortalanarak yazılmalı, unvan, çalıştığı kurum, e-mail adresi ve Orcid-ID numarası dipnot olarak belirtilmelidir.

11. Yazar adından sonra 12nk boşluk bırakılarak Türkçe, İngilizce olarak hazırlanmış **250 kelimeyi geçmeyen özet** yazılmalı ve yazının ana konusunu tanımlayan anahtar kelimeler bu özetlerde belirtilmelidir.

12. Türkçe ve İngilizce özetler, 10 punto, metin içi yazılar 11 punto ve 1,5 satır aralıklı olarak, dipnotlar da 9 punto New Times Roman ile yazılmalıdır.

13. Makale; tablo, şekil, fotoğraf ve kaynaklar dâhil 40 sayfayı geçmemelidir. Fakat özel durumlarda ve dergi kapasitesine göre sayfa sayısı fazla olabilir. Şekil, tablo ve fotoğraflar bilgisayar ortamında hazırlanıp metin içinde ya da sonunda sayfa boyutlarını (12x18 cm) aşmayacak şekilde yerleştirmelidir. Tablo, şekil, fotoğraf başlıkları ile altlarındaki tablo, fotoğraf veya şekil arasında 6 nk aralık bulunmalı, başlıkları bold ve “Tablo-1:” şeklinde olmalıdır.

14. **Referanslar, metin içinde veya sayfa altında gösterilmelidir.** Metin içinde gösterildiğinde; parantez içinde yazarın/ yazarların soyadı, atıfta bulunulan çalışmanın yayım tarihi, alıntı yapılan sayfanın ya da sayfaların numarası (Çakar 2013: 25) şeklinde yazılmalıdır. Aynı yazarın aynı yıl içerisinde yayımlanan birden fazla çalışmasına atıf yapılmış ise, bu durum (Çelik 2014a), (Çelik 2014b) şeklinde küçük harflerle belirtilmelidir. Ancak açıklama gerektiren hususlar sayfa altında dipnot olarak yazılmalıdır.

Sayfa altında gösterilen dipnotlarda: Kitap ise; yazar/yazarların adı soyadı, eserin künyesi ve alıntı yapılan sayfa/sayfalar verilmeli (mesela, Enver Çakar, *Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri*, Ankara 2012, s. 25); makale ise, yazar adı-soyadından sonra, “...” içerisinde makalenin adı, derginin künyesi ve alıntı yapılan sayfa/sayfalar gösterilmelidir (mesela, Kürşat Çelik, “R.1284/M.1868-1869 Tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri’ne Göre Mamuratülaziz Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 40, Ankara 2013, s. 143).

15. Kaynakça aşağıdaki gibi gösterilmelidir:

ÇAKAR, Enver-UZUN, Celalettin, *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ 2017.

ÇELİK, Kürşat, “R.1284/M.1868-1869 Tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri’ne Göre Mamuratülaziz Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 40, Ankara 2013, s. 143-162.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Yurtluk-Ocaklık Deyimleri Hakkında”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, İstanbul 1991, s. 267-277.

ALKAN, Mustafa, “Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği”, *XV. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Eylül 2006, Kongreye Sunulan Bildiriler*, c. 4, I. kısım, Ankara 2010, s. 831-842.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1986/20790.pdf>. Erişim tarihi: 10 Mayıs 2017.

16. Yayımlanması istenen makaleler, harputumdergi@gmail.com adresine gönderilmelidir.

17. Hakemlerden olumlu rapor alamayan ve dergimiz yazım kurallarına göre hazırlanmayan makaleler yayımlanmaz, bu konuda idari ve adli bir sorumluluk kabul edilmez.

PUBLICATION PRINCIPLES AND ARTICLE WRITING RULES

Journal of Harput Studies is published twice a year; in March and September. The manuscripts sent to our journals must be in the field of social sciences, original works, and have the necessary qualifications indicated below.

1. Headings in Turkish and foreign languages must be compatible with the scope of the article, short, clear and adequate.

2. Abstracts in Turkish and Foreign language abstracts must reflect the purpose, scope and consequences of the writing. Turkish and English abstracts must be added into the articles written both in Turkish and English. Keywords should be added to the abstracts in Turkish and foreign language. These words should be at least 4, at most 6.

3. The articles must be in accordance with the grammar rules in terms of language and expression; besides, a clear and absolute way of expression must be used in the articles not giving unnecessary information that is out of the purpose and scope.

4. The known scientific methods must be used in the preparation of the articles; the subject, purpose, scope and reason for the preparation of the study, and etc. must be given in a satisfying and certain order. Figures, tables, photographs and other documents used in the article must be prepared in accordance with the scientific rules.

5. There must be an absolute and sufficient explanation that can be easily understood under the figures, tables, pictures and other documents used in the article.

6. The resources used in the writing must be arranged in accordance with the writing rules; each mentioned document must be included in the bibliography, but not anything else.

7. The results must be in accordance with the purpose and scope of the study, and cannot include any information or findings that are not explicitly mentioned in the main text; must be given with its all outlines and in summary.

8. The paper size is set to A4 size and the margins will be 2.5 cm from all edges.

9. Articles are prepared in the Microsoft Word program on the PC with the New Times Roman character. The main headings of the Turkish and English articles are written on the centre of the first page being written with

bold 12 pt. capital letters. The English title to be written under the Turkish heading must be written in italics and the first letters are large and the others are small. If the article is in English, a Turkish title should be added to the bottom. Headings in the text should be preceded by 12 nk, followed by 6 nk.

10. After the heading, the author name (s) is written untitled side by side by centring the page with 12 pt. spacing. The title, institution, e-mail address and Orcid-ID are specified as footnotes.

11. After the author's name, a summary written in Turkish, English not exceeding 150 words is written leaving 12 pt. spaces, and the key words that define the main topic of the article are indicated in these abstracts.

12. Abstracts in Turkish and English should be written in 10 pt, 11 pt in text and 1.5 pt spaced, and footnotes in 9 pt New Times Roman.

13. Article should not be more than 40 pages including tables, figures, photographs and resources. Figures, tables and photographs should be prepared in a computer environment and should not exceed the page size (12x18 cm). Table, shape, photo titles should have 6 nk spacing between the table, photo or figure below, titles must be bold and as "Table-1:".

14. References should be shown in the text or under the page. When shown in text; The surname of the author (s) in the parentheses, the date of publication, the number of the cited page or pages (Çakar 2013: 25). If more than one work of the same author is published in the same year, this should be indicated in small letters (Steel, 2014a), (Steel, 2014b). However, the points that need explanation should be as footnotes below the page.

In the footnotes shown under page; if the book is, the first name and surname of the author/authors, title of the work, and the page/pages that are quoted should be written respectively (for example, Enver Çakar, *Elazığ Baskil Yöresi Aşiretleri*, Ankara 2012, s. 25). In the articles; after the author's first name and surname, the name of the article in quotation marks, the title of the journal and the page/pages quoted should be shown (for example, Kürşat Çelik, "R.1284/M.1868-1869 Tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri'ne Göre Mamuratulaziz Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, 40, Ankara 2013, pp. 143-162).

15. The reference should be shown as follows:

ÇAKAR, Enver-UZUN, Celalettin, *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Elazığ 2017.

ÇELİK, Kürşat, “R.1284/M.1868-1869 Tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri’ne Göre Mamuratülaziz Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, 40, Ankara 2013, pp. 143-162.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Yurtluk-Ocaklık Deyimleri Hakkında”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, İstanbul 1991, pp. 267-277.

ALKAN, Mustafa, “Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği”, *XV. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Eylül 2006, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Vol. 4, part I, Ankara 2010, pp. 831-842.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1986/20790.pdf>. Date of access: 10 May 2017.

16. The manuscripts will be sent to harputumdergi@gmail.com.

17. Articles that do not receive a positive report from the referees and that are not prepared according to our writing rules are not published; no administrative or judicial responsibility is assumed in this respect.